Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Ethnologische economie en de studie van het economisch leven der inheemsche bevolking in het oosten van den Indischen archipel en Nederlandsch Nieuw Guinee

https://hdl.handle.net/1874/313736

A. gen. 193, 1983

ETHNOLOGISCHE ECONOMIE

EN DE STUDIE VAN HET ECONOMISCH LEVEN DER INHEEMSCHE BEVOLKING IN HET OOSTEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL EN NEDERLANDSCH NIEUW-GUINEE.

N. W. BRUIJNIS.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

ARNHEM 1933.

A. qu.
192

ETHNOLOGISCHE
ECONOMIE

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
1294 3779

ETHNOLOGISCHE ECONOMIE

EN DE STUDIE VAN HET ECONOMISCH LEVEN DER INHEEMSCHE BEVOLKING IN HET OOSTEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL EN NEDERLANDSCH NIEUW GUINEE.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR. C. G. N. DE VOOYS, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT, TE VERDEDIGEN TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE EN VAN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID, OP VRIJDAG 27 JANUARI 1933 DES NAMIDDAGS 4 UUR DOOR

NICOLAAS WILLEM BRUIJNIS

GEBOREN TE ARNHEM.

GEDRUKT BIJ DE FIRMA J. H. PAAP & ZN., WEVERSTRAAT, ARNHEM.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

Aan mijn ouders
en mijn vrouw.

VOORWOORD.

Hooggeleerde KOHLBRUGGE, Hooggeachte Promotor, het is mij een diepgevoelde behoefte, mijn grooten dank te betuigen voor hetgeen U mij geschonken hebt. Steeds zal bij mij levendig blijven de herinnering aan Uw belangwekkende colleges en aan de onder Uw leiding ondernomen excursies. Bijzonder erkentelijk ben ik voor Uw bemiddeling bij het verkrijgen van de voor mijn proefschrift benoodigde gegevens en Uw leiding gedurende de verdere voorbereiding en voltooiing van dit werk.

Hooggeleerde VAN VUUREN, ofschoon ik niet Uw colleges had gevolgd, was U toch bereid, Uw kennis en tijd te mijner beschikking te stellen. De aanwijzingen, die ik van U mocht ontvangen, waardeer ik ten zeerste.

Onvergetelijk zijn voor mij, Hooggeleerde KIELSTRA, Uw boeiende colleges en inspireerende persoonlijke gesprekken, die mij binnen geleid hebben in de economische wetenschap en in menig opzicht licht wierpen op de in deze dissertatie behandelde problemen.

Hartelijk dank ik U, Hooggeleerde WESTRA, voor Uw belangstelling en de door U verstrekte mededeelingen.

Zeergeleerde FISCHER, de gesprekken, die ik met U mocht hebben, en de door U verleende medewerking stel ik op hoogen prijs.

Verder dank ik allen, die tot mijn pre-academische en academische vorming hebben medegewerkt, en hen, die, door de beantwoording van verschillende vragen, het mogelijk maakten, dat mijn dissertatie tot stand kwam. Het zijn er te vele, dan dat ik hen elk afzonderlijk zou kunnen noemen. De hulpvaardigheid, die ik ondervond van de dames en heeren ambtenaren der instituten en bibliotheken, heeft mij ten zeerste getroffen.

Ten slotte dank ik mijn vrouw en mijn schoonvader; zonder hun hulp was mijn werk niet tijdig gereed gekomen.

EERSTE GEDEELTE.

Het onderzoek van het economisch leven der primitieven.

INLEIDING.

Oorspronkelijk was het mijn voornemen, voedselgebruiken van volkeren in den Oostindischen Archipel te bestudeeren. De taboevoorschriften overdenkende, vroeg ik mij af, of deze ook economische beteekenis hebben. Om dat te kunnen nagaan moest ik meer van de economische omstandigheden der volkeren weten. Het bleek mij, dat de gegevens op economisch terrein geheel onvoldoende zijn, en dat bovendien de feiten liggen bedolven onder theorieën en beweringen, onder hypothetische constructies en vooroordeelen.

Deze toestand behoeft verbetering. Daar komt nog bij, dat het ook om practische redenen wenschelijk is, inzicht te verkrijgen in de economische verschijnselen bij de primitieven. Daarom besloot ik tot een onderzoek van het economische leven van een groep dezer volkeren.

De maatregelen, die bestuursambtenaren moeten nemen, de aanwijzingen, die zendelingen en missionarissen geven, moeten aansluiten bij de economische omstandigheden, waaronder een volk leeft. De Europeesche handelaars, die eenerzijds hun producten willen verkoopen aan primitieven en Oosterlingen, en anderzijds goederen trachten te koopen van die volkeren, moeten hun afzetgebied kennen. Dit is vanzelf sprekend. En toch, talrijk zijn de vergrijpen tegen deze eischen. Zoo bericht Rutten, dat de bevolking van een binnenland-kampong op Seran naar de kust verplaatst werd en daar moest gaan wonen in huizen, niet volgens haar adat of gewoonte gebouwd. Eenige jaren later gaf een andere

ambtenaar verlof, volgens de adat te bouwen, maar de bevolking deed het niet, zeggende, dat, was zij klaar, er wel een nieuwe ambtenaar zou komen, die het weer anders zou willen. (449 : 71). Een van de twee heeft dus ondoordacht gehandeld. De inlandsche bevolking wordt zoo telkens de dupe van misbruik van gezag door ambtenaren, die het volk niet voldoende kennen.

Over het volksonderwijs op Nieuw-Guinee zegt Burger, dat het hoog noodig is, het programma daarvan te herzien. „Minstens 3 van de 6 schooldagen dienen geheel aan landbouwonderwijs en flinken lichamelijken arbeid te worden gewijd. Het geklungel met bloempjes in schooltuintjes en het gepruts aan pasar-malam-artikelen, wat verschillende onderwijsinspecteurs zoo gaarne zien, is voor den Papoe uit den booze". (322.2 : 524, 525). Tillema verhaalt, dat een zendeling te Kaoe op Halmahera een pannenbakkerij oprichtte, die echter mislukte, omdat er geen geschikt zand en geen afzetgebied was. (474.2 : 195). Op Java trachtte men den Europeeschen ploeg in te voeren, maar het inlandsche vee kon dat zware voorwerp niet trekken en met het Bengaalsche vee kon de inlander niet overweg of het was hem te duur. (Kohlbrugge.)

Ik zal niet meerdere voorbeelden geven.[1]) Het is algemeen bekend, dat ook buiten den Indischen Archipel dergelijke misslagen zijn begaan. De bevolking van de Zuidzee-eilanden, Afrikaansche Negers, Indianen van Noord- en Zuid-Amerika hebben er door geleden.

Daarom is het gewenscht, dat niet alleen de opvattingen van de primitieven worden bestudeerd, maar ook de economische verschijnselen bij deze volken. Beperking is echter noodig; het gaat niet aan, alle primitieven te beschouwen, want men zou dan weer in gevaarlijke generalisaties vervallen. In de volgende bladzijden nu, zullen we ons (na het algemeene deel) beperken tot het Oosten van den Indischen Archipel en Nederlandsch Nieuw-Guinee, welk gebied in zekeren zin een eenheid is, omdat het Papoeasche element naast het In-

---

[1]) Voor den Indischen Archipel vinden wij daarvan nog verscheidene voorbeelden in „Zending en volksleven in Nederlands-Indië" van Dr. H. Th. Fischer (Zwolle 1932).

donesische onder de bevolking overheerscht, terwijl het Maleische element in vergelijking met het Westen sterk terugtreedt.

De practische beteekenis van onze studie zal door die keuze duidelijk uitkomen, omdat in die gewesten Europeesch bestuur leiding geeft aan een primitieve bevolking.

Ons onderzoek wordt belemmerd door de vooroordeelen ten aanzien van het economische leven bij primitieven.

In het eerste gedeelte van ons werk hopen wij die opvattingen te corrigeeren en tevens aan het onderzoek van de primitieve economie een basis te geven. In het tweede gedeelte zullen wij, in verband met onze algemeene beschouwingen van het eerste, een onderzoek instellen naar den economischen toestand der inheemsche bevolking van het genoemde gebied.

HOOFDSTUK I.

Over verschillen tusschen Westersche volkeren en primitieven.

Er bestaat in menig opzicht een verschil tusschen Westersche en primitieve maatschappijen. Dit uit zich ook op economisch gebied. Wel heel duidelijk blijkt dat uit de oordeelen, die Westersche schrijvers vellen over het economisch leven der primitieven. Zij vinden die volkeren lui en onhandig; zij constateeren gebrek aan zorg voor de toekomst of een ontbreken van economisch inzicht. Zij nemen waar, dat in plaats van aan materieele economische belangen, die wij gewoonlijk vooropstellen, dikwijls veel meer aandacht wordt geschonken aan sociale verhoudingen, aan feesten en religieuze gebruiken, terwijl daarentegen een streven naar betere bestaansvoorwaarden of een ophoopen van bezit afwezig is. Sommige schrijvers komen zelfs tot de bevinding, dat die primitieve groepen in het geheel geen economie kennen. Enkelen beweren dit laatste bovendien nog van de Oostersche volkeren in het algemeen.

Deze meeningen wijzen er op, dat de economische inzichten van de Westerlingen sterk verschillen van die der primitieven; anders zouden zulke veroordeelingen niet worden uitgesproken. Van die verschillen nu dienen we ons rekenschap te geven. Evenwel, al is er in het algemeen zeer veel verschil tusschen primitieven en Westerlingen, het zou toch verkeerd zijn om alléén aan verschil te denken; immers zou er ook wel overeenkomst kunnen bestaan.

Die overeenkomst kunnen we echter slechts waarnemen nadat wij ons een goed begrip hebben gevormd van den aard en de waarde van het verschil, want dan hebben wij den weg vrij gemaakt en komen wij niet meer in de verleiding ons blind te staren op hetgeen de scheiding vormt. Zoo voorbereid, zullen wij, naar wij hopen, het economische

leven der primitieven veel beter begrijpen dan voordien het geval was.

Nu kunnen verscheidene oorzaken de aanleiding zijn van het geconstateerde economische verschil. Zoo kan de omringende natuur zeer weelderig en vrijgevig zijn, waardoor geen zorg voor de toekomst vereischt wordt, terwijl elders de seizoenswisseling tot voorzorg dwingt. In weer andere streken kan het voorkomen, dat de bevolking verdrukt wordt door hare hoofden, waardoor zij moedeloos is geworden en geen bezit verzamelt, daar dit slechts de roofzucht van vorst en adel prikkelt.

Bij het eene volk kan door een slechten gezondheidstoestand de lichaamskracht zoo verzwakt zijn, dat langdurige ingespannen arbeid niet volgehouden kan worden, terwijl daarentegen een ander volk bijna onvermoeibaar schijnt.

Ontneemt men voorts aan een volk datgene, waaraan het de grootste waarde toekent, of dwingt men het tot een andere levenswijze, dan wordt het psychisch zoo terneergedrukt, dat alle levenslust ophoudt. Oceanië en N. Amerika leveren daarvan voorbeelden.

Naar onze meening kan men zulke oorzaken als volgt groepeeren:

1e. De natuurlijke omgeving en klimatologische omstandigheden.
2e. De ras- en volkseigenschappen.
3e. De heerschende opvattingen en maatschappelijke verhoudingen.
4e. De dwang, die op een groep wordt uitgeoefend.

Wij zullen deze groepen afzonderlijk beschouwen, waarbij wij echter niet ingaan op de vraag of en in hoeverre die groepen elkaar beïnvloeden. Zoodat wij bijv. niet zullen onderzoeken of bepaalde raseigenschappen ontstonden in een bepaalde natuurlijke omgeving. Een beschouwing van zulke vragen zou ons veel te ver voeren.

1. De natuurlijke omgeving en klimatologische omstandigheden.

Het is niet te ontkennen, dat deze factoren in het algemeen een zeer merkbaren invloed uitoefenen op het economische

leven. Bijzonder opvallend is wel de inwerking van het tropische klimaat op de „blanke volkeren", zoodat de Europeanen in de tropen slechts leiders kunnen zijn. Als landarbeiders zijn zij minder of niet bruikbaar.

Begrijpelijk is ook, dat de mensch in de tropen niet die voorzorg kent, die voor den bewoner van Westersche landen noodzakelijk is, waar de winter veel overleg vereischt. Voor ons, die zooal niet lichamelijk, dan toch wel geestelijk, afstammelingen zijn van den mensch der ijsperiode, wiens leven veel had van dat der tegenwoordige Eskimo's, was en is zorg voor de toekomst een eisch, waaraan allen voldoen. Maar wanneer de natuur, bijv. door den sagopalm, het den menschen zeer gemakkelijk maakt, zich te voeden, dan zal zorg voor den dag van morgen en het aanleggen van voorraden geen vereischte zijn. Waar het voedsel niet dagelijks verkregen kan worden, kennen de primitieven wel degelijk voorzorg. De Hidatsa Indianen in Minnesota bijv. droogden voor den winter graan, dat zij verkregen uit voor dat doel speciaal uitgezochte aren (493 : 39).

Soms bepalen dan ook die natuurlijke en klimatologische omstandigheden het geheele productie-proces.

Sapper schrijft: „In weiten Gebieten Inneraustraliens oder der Kalahari ist die Sammelwirtschaft die einzig mögliche und daher für diese Gebiete die denkbar höchste Wirtschaftsform, während in den Moos- und Flechtentundren dasselbe für die nomadische Rentierzucht gilt, für weltenferne Grasfluren unter Umständen aber extensive Rinderzucht die bestgeeigneten und bestrentierenden Wirtschaftsform darstellen wird." (453 : 121).

Door verschil in natuurlijke omstandigheden ontstaan ook zeer opvallende verschillen in productie-wijzen. In Amerika bijv. ontbrak een dier, dat melkgevend was, terwijl dat in Azië niet het geval was, waardoor in het laatste werelddeel veeteelt-nomaden konden bestaan, wat in het eerste niet mogelijk was. Hier veroorzaakt de ongelijke verspreiding van de zoogdieren het verschil.

In andere gevallen is het vrijwel onmogelijk, dat het land op landbouwgebied iets van belang en geschikt voor uitvoer zal kunnen voortbrengen. Zoo leenen de mergelgronden van

de Kei-eilanden zich niet voor eenigen verbouw op groote schaal. De landbouw-ambtenaar, die onlangs op deze eilanden een onderzoek instelde, kwam tot de conclusie, dat ze tot de slechtste der Molukken behooren. Men vindt er slechts kalksteen en nog eens kalksteen, met hier en daar een laag humus (35).

Helaas weten we zeer weinig van de moeilijkheden, die voor primitieven ontstaan tengevolge van de natuurlijke en klimatologische omstandigheden, waaronder zij leven. In het algemeen kennen wij de inwerking van die omstandigheden op het economische leven der primitieven slecht, want bruikbare economisch-geografische studies aangaande dat onderwerp zijn niet veel verschenen. Betreffende het uitgestrekte gebied der Molukken en Nieuw-Guinee vond ik bijv. slechts één studie van dien aard, n.l. Behrmanns werk over de bevolking aan de Sepik-rivier op Nieuw-Guinee (293). Al wat er in samenvattende werken als dat van Blink [1]) gezegd wordt over economische geografie van dit gebied, is veel te algemeen. Andere beschouwingen brengen dikwijls niet veel meer dan een beschrijving van dieren, planten en de gebruiksvoorwerpen der bewoners. [2]) Inzicht in den invloed van natuurlijke en klimatologische omstandigheden op het economische leven der primitieven verschaffen zij vrijwel niet.

Wie dit geven wil, heeft trouwens veel te onderzoeken. Want daarvoor is noodig te weten in hoeverre het te beschrijven volk zich heeft aangepast aan zijn omgeving. Volledige aanpassing vereischt, dat er geen gebrek geleden wordt, dat men zich weet te beschermen tegen groote koude of hitte. Men moet onderzoeken, of de aanplantingen en het volk zelf niet te lijden hebben van wilde dieren, insecten, overstroomingen; men moet weten, of zij planten en dieren hebben weten te veredelen, of zij uit het oneetbare (vergiftige) iets eetbaars hebben weten te maken, enz. (vgl.

---

[1]) Blink, H. Nederlandsch Oost- en West-Indië, geografisch, ethnografisch, economisch beschreven. Leiden, 1905—1907. 2 dln.

[2]) Schmidt, M. Die materielle Wirtschaft der Naturvölkern. Leipzig, 1923.

Oppel, A. Natur und Arbeit. Leipzig, Wien, 1904. 2 dln.

428 : 26). Om die kennis te verkrijgen, moeten we onder dat volk gaan leven, wat dikwijls zeer bezwaarlijk is.

Maar, ook al verkrijgen wij daarvan voldoende kennis, dan zouden we, naar mij voorkomt, toch niet alle verschillen, die zich op economisch gebied tusschen primitieven en Westerlingen voordoen, kunnen verklaren. Er zijn gevallen, waarin economische verschillen niet terug te brengen zijn tot natuur- of klimaatinvloeden. Wij weten allen, dat Japans achterstand op economisch gebied tot voor kort zeer groot was. Terwijl tegenwoordig, hoewel natuur en klimaat van dat land niet veranderen, Japan een geduchte concurrent voor vele Europeesche staten geworden is. Het zijn dus andere factoren dan natuur en klimaat geweest, die bij zulk een achterstand en de daarop volgende snelle opkomst een rol speelden. Dit moet ook het geval zijn bij verschijnselen als het volgende. De Christenen op het eiland Seran zijn, uit economisch oogpunt beschouwd, er veel slechter aan toe dan de Mohammedanen aldaar. De eersten zijn afkeerig van werken, en drinken liever. Het visschen laten zij aan de Mohammedanen over; zij visschen weinig voor eigen gebruik. De Christenen in het dorp Kairatoe hadden zelfs geen lust om, ofschoon zij prauwen en netten bezaten, visch te leveren aan de troepen, die het dorp Hoenitetoe bezet hadden. Wel brachten zij een klacht in, toen die leverantie gegund werd aan Mohammedanen van de Oeliassers, omdat deze nu in hun wateren kwamen visschen. (411.9 : 43). Terwijl in dit geval natuur en klimaat voor Mohammedanen en Christenen gelijk zijn, blijken toch de laatsten economisch minder dan de eersten te zijn, daar zij een afkeer van arbeiden gekregen hebben. Dus werken daar andere invloeden.

Bovendien moeten we de klimaatsinvloeden niet overschatten. Chineezen schijnen er zelfs ongevoelig voor te zijn. Zij kunnen in de tropen werken als koelie of als hoofd van een groote firma en slagen tevens als boer in Mandsjoerije. Hieruit volgt, dat verschil in economisch opzicht niet altijd en overal geheel te verklaren is door een beroep op de invloeden van natuur en klimaat, zooals sommige geografen wel beweerd hebben.

2. Ras- en volkseigenschappen.

Zoo er eenig verband bestaat tusschen het economische leven en raseigenschappen, dan kan dat op tweeërlei wijze het geval zijn. We kunnen ons denken een verband tusschen physische zoowel als een verband tusschen psychische raseigenschappen en het economische leven. Nu verstaan wij onder ras een groep menschen met ongeveer dezelfde physische eigenschappen. De ervaring leerde ons, dat deze raskenmerken onveranderd overerven en bovendien nemen we aan, dat ze onveranderlijk zijn. De rassen onderscheiden we dus op grond van hun physische kenmerken. Sommigen meenen, dat we dat eveneens kunnen op grond van psychische eigenschappen. Zij wijzen er op, dat er zoo iets als psychische erfelijkheid bestaat, die zich o.a. bij ons uit in de erfelijke belasting. Zij blijkt verder uit het feit, dat negers, mongolen en blanken verschillende karaktereigenschappen vertoonen, die bij elke nieuwe generatie weer terug te vinden zijn. Terwijl binnen deze groepen weer enkele volkeren als Zoeloes, Franschen en Chineezen, door de eeuwen heen, in groote trekken tenminste, hun specifieken aard bewaren. Anderen voeren daartegen aan, dat, al kan men wel bij volken psychische verschillen aantoonen en dus van een volkskarakter spreken, het toch nog twijfelachtig is, of dat karakter constant blijft, ook daar waar de afstammelingen in een geheel andere omgeving geplaatst worden. Bovendien wijzen zij er op, dat we scherp moeten onderscheiden tusschen volk en ras. Een volk immers wordt niet bepaald door zijn physische eigenschappen, maar is een groep, die zich op historische gronden vereenigde, zonder op de herkomst der individuen te letten. Een volk is dus samengesteld uit meerdere rassen en zal slechts bij uitzondering in hoofdzaak uit één ras ontstaan zijn. Het is dan de vraag, of we bij de zgn. raseigenschappen van negers, mongolen, Europeanen, enz., volken, die geen van allen raszuiver zijn, niet te doen hebben met volkseigenschappen, die historisch ontstaan zijn, zoodat zij door andere historische invloeden of in andere omgeving zich zullen wijzigen, zooals boven reeds voor de Japanners werd aangewezen, die hun inzichten en levenswijs zoozeer gewijzigd hebben. In elk

geval, zeggen de aanhangers dezer richting, kunnen we het raskarakter en de raseigenschappen niet bepalen, daar er geen zuivere rassen meer ter beschikking staan. Zij wijzen dus een onderscheiding volgens de psychische kenmerken af; niet, omdat die onbestaanbaar, maar omdat zij niet te constateeren is.[1]) Daarom is het zeer bezwaarlijk te verdedigen, dat er een verband bestaat tusschen psychische raskenmerken en het economische leven, zoolang we de eerste niet kunnen vaststellen. Bovendien is er veel, dat tegen de bestaanbaarheid van dat verband spreekt.

Daar is dan allereerst de opmerking van Goldenweiser, dat „the senses and the elementary mental reactions of aboriginal man are strictly comparable to those of his white brethern." (353 : 8). Als de andere rassen dus naar alle waarschijnlijkheid psychisch gelijkwaardig zijn met de blanken, dan kunnen we daarin geen enkele reden vinden voor een onderdoen op economisch gebied. De veronderstelling van de psychisch hoogere waarde der blanken zal niet kunnen verklaren, dat de blanken economisch de meerderen zijn van andere volken. Evenmin zullen we dat kunnen verklaren door een beroep op de zgn. grootere emotionaliteit, verbonden met mysticisme en prelogisch denken, der natuurvolkeren. Ik vermeld dit hier bij de beschouwing over de raseigenschappen, omdat de wijze, waarop Lévy-Bruhl en zijn medestanders haar verdedigen,[2]) den indruk geeft, dat zij haar als een raseigenschap opvatten, waardoor de natuurvolken in hun geheel te onderscheiden zijn van de niet-natuurvolken. Zonder dat we ons verdiepen in een beschouwing over de vraag of die grootere emotionaliteit wel bestaat, wijzen we er slechts op, dat van eenig verband tusschen prestaties op economisch gebied en meerdere of mindere emotionaliteit nog niets gebleken is. Dus, al bestaat die grootere emotionaliteit als raskenmerk van de niet blanke

---

[1]) Juister is misschien: „nog niet te constateeren is", want zooals men ondanks de groote verscheidenheid der volkeren toch vrij nauwkeurig physische raskenmerken aanwijzen kan, moet het eveneens mogelijk zijn de psychische kenmerken te bepalen.

[2]) Men zie: Lévy-Bruhl, L. L'âme primitive. Paris, 1927. id., La mentalité primitive, Paris 1922, 2e druk.

Alkema, B. en Bezemer, T. J. Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, p. 142 e.v. Haarlem, 1927.

rassen, dan kunnen we daaruit nog niets afleiden aangaande de verschillen, die er in economisch opzicht bestaan tusschen Westerlingen en niet-Westerlingen.

Voorts moeten we er aan denken, dat ook bij de volkeren, die niet tot „het blanke ras" behooren, personen voorkomen, wier prestaties op economisch gebied niet onderdoen voor die der Westerlingen! Zoo schreef de Heer C. M. Hamaker mij over een rubberlandje op Java, waar de sedert 1921 aldaar geplaatste administrateur uitstekend voldoet. Deze administrateur is een zoon van een gegoed rijstbouwer, volgde de desaschool, werkte een tijd als schrijver bij een ambtenaar en kwam tenslotte als mandoer op de onderneming. Hij leest noch spreekt Hollandsch. Verder berichtte hij mij over S., W., M., A., [1]) die allen afdeelings-employé op een groot rubber- of theeland zijn. Een is van adel, de anderen zijn echter zoons van eenvoudige desamenschen. Zij bezochten de Hollandsch-Indische School, kunnen wel Hollandsch lezen, maar spreken het niet. De meesten kwamen als mandoer in dienst en geven nu leiding aan 2 à 300 menschen, met 2 à 300 H.A. te bewerken land en voldoen even goed als een volkomen geschikte Europeaan. [2])

Trouwens, tegenwoordig is het wel algemeen bekend, dat de macht der „gekleurden" op economisch gebied steeds toeneemt. Men denke aan de sterke industrialisatie van Japan, aan den handel der Chineezen en de industrialiseering van Hindoestan.

Op grond van het voorgaande zouden we kunnen zeggen, dat het aan gegronden twijfel onderhevig is of er eenig verband bestaat tusschen psychische raseigenschappen en achterstand op economisch gebied. Maar zelfs al mocht men tot de conclusie komen, dat er wel een zoodanig verband bestaat, dan mag en kan daar nooit uit worden afgeleid, dat die rassen, welker eigenschappen slechtere prestaties op economisch gebied tengevolge hebben, in alle opzichten minderwaardig zouden zijn aan de blanken. Wie dat er uit afleiden wil, heeft niets begrepen. Missen ook niet tal van hoogstaande blanken elken economischen aanleg?

---

[1]) Afgekorte namen.
[2]) Schrijven dd. 6-12-1931. Hilversum.

Waar ik me echter bewust ben, dat iedereen, die in den tegenwoordigen tijd over „rassen" of „volkeren" schrijft en daarbij als zijn meening weergeeft, dat een ras of volk in bepaalde opzichten onderdoet voor een ander, tengevolge van de overprikkeling der „rasgevoelens" gevaar loopt, verkeerd begrepen en beschuldigd te worden van bevooroordeeld te zijn, verklaar ik hier nadrukkelijk, dat ik de fatale suggestie: het Kaukasische ras zou door zijn natuurlijken aanleg in alle opzichten de andere rassen overtreffen, verwerp.

Beschouwen wij nu de grootere emotionaliteit als een volkseigenschap der natuurvolkeren, dan kunnen we weer niet zien of daardoor de economische ontwikkeling belemmerd wordt. Verder bleek uit het bovenstaande reeds, dat al mogen de eigenschappen der Indonesische volkeren de economische prestaties belemmeren, we toch moeten erkennen, dat er individuen zijn, waarvoor dat niet schijnt op te gaan. Evenmin mogen we ontkennen den invloed, dien de subtropische en tropische volkeren van Egypte, Perzië, Arabië en Indië op de wereldbeschaving uitgeoefend hebben, waaraan de tegenwoordige Europeesche volkeren zooveel ontleenden, dat de uitdrukking „ex oriente lux" voor velen een axioma is. Daarom is het voorbarig om alleen op grond van economischen achterstand een ongunstig oordeel over een volk te vellen.

Zoo dus later blijkt, dat er een verband bestaat tusschen volkseigenschappen en tekortkomingen op economisch terrein, dan dienen we wel in 't oog te houden, dat daarmee alleen is aangetoond een anders zijn en niet een in alle opzichten minder zijn. Hetgeen we voor de rassen opmerkten, geldt dus ook voor de volken. Is dit anders zijn nu niet aangeboren, maar historisch geworden, dan is er ook verandering denkbaar, waardoor dat, wat wij tekortkomingen noemen, kan worden weggevaagd. Evenwel valt niet te ontkennen, dat er een verband zou kunnen bestaan tusschen ras- en volkseigenschappen en het economische leven, ondanks hetgeen er tegen spreekt. Hiervoor zijn twee argumenten aan te voeren:

Ten eerste, dat wij op het oogenblik nog veel te weinig

weten van ras- en volkseigenschappen in 't algemeen. Daarom moeten wij ons oordeel opschorten over de vraag, of een verband mogelijk is tusschen karakter en economisch leven.

Ten tweede, omdat de argumenten, die daartegen aangevoerd worden, niet alle zeer sterk zijn. Zoo zijn er toch altijd personen, die van de omgeving afwijken, en men mag daarom uit de enkele als voorbeelden genoemde gevallen, niet afleiden, dat alle „gekleurden" zich tot economisch vooraanstaande volkeren zullen kunnen ontwikkelen. Eén zwaluw maakt geen zomer. Terwijl wat voor Chineezen en Japanners geldt, nog niet behoeft te gelden voor alle gekleurden. Zou men bovendien niet kunnen wijzen op de vermoedelijk zeer sterke blanke of kaukasische elementen onder de bevolking van Egypte, Perzië, Arabië, Indië?

Ons rest nog te overwegen of er een verband bestaat tusschen physische raskenmerken en het economische leven. Misschien is dat het geval. Mukerjee bijv. bericht, dat in Bengalen een volwassen Europeaan 66 à 70 % van zijn voedsel in eiwitten noodig heeft om een normale gezondheid te bewaren, terwijl een Bengalees veel minder behoeft. (417.2 : dl. I p. 79). De Europeaan en de Bengalees zullen dus, daar ze niet in dezelfde behoeften hebben te voorzien, in economisch opzicht verschil vertoonen. Wanneer het bericht van Mukerjee inderdaad betrekking heeft op twee verschillende rassen, dan zouden we hier een geval hebben, waarin duidelijk een verband blijkt tusschen physische raskenmerken en het economische leven. Zekerheid hebben we echter niet, daar noch de Europeaan noch de Bengalees raszuiver zijn.

Wij moeten concludeeren, dat wij nog niet in staat zijn om een antwoord te geven op de vraag of ras- en volkseigenschappen de verklaring zullen kunnen geven van verschil in economisch opzicht. Trouwens evenals er verschijnselen zijn, die buiten den invloed van de 1e groep oorzaken staan, zoo zijn er ook, die niet in verband staan met de 2e groep, wat uit het volgende feit, dat Westra [1]) mij ver-

---

[1]) Mondelinge mededeeling van Prof. Mr. Dr. H. Westra, te Utrecht.

strekte, duidelijk uitkomt. Firma's, die in Japan een groote bestelling te doen hebben, verdeelen deze over verschillende leveranciers, want anders moeten zij per eenheid meer betalen in plaats van korting te krijgen. Zelf kwam Westra tijdens zijn verblijf in Japan eens in een dorpswinkel om een schrijfpenseel te koopen. De winkelier liet hem er een zien, die 50 yencent kostte. Daar dat zoo goedkoop was en de penseelen bovendien zeer goed waren, wenschte hij er tien te koopen, maar toen moest hij per stuk 60 yencent betalen.[1]) Want, zei de handelaar, mijnheer wilde ze zoo graag hebben, dat hij er tien wenschte, en moest dan ook maar meer geld geven!

Voor ons is deze gedachtengang zeer vreemd; wij zouden in plaats van aan opslag aan korting denken. De handelsmoraliteit, die uit dit voorbeeld blijkt, staat, naar het schijnt, niet in verband met ras- of volks-eigenschappen,[2]) maar met het feit, dat de Japansche koopman, die vroeger veracht was, het coulant zijn nog niet leerde. Hiermede komen we tot:

3. De heerschende opvattingen en maatschappelijke verhoudingen.

Wij, als Westerlingen, leeren de feiten kennen op tweeërlei wijze. We leeren ze kennen door eigen ervaring of door mededeelingen van anderen, hetzij mondeling door ouders, opvoeders, enz., hetzij schriftelijk, door kennis te nemen van hetgeen in de boeken opgeteekend is, zoodat elk volgend geslacht kan voortbouwen op het door het vorige bereikte, wanneer het door onderricht genoten te hebben, den band met het verleden kan behouden. Terecht merkte men dan ook op, dat het voortbestaan van een modernen staat voor een groot deel afhankelijk is van de scholen van dien staat (345 : 34).

---

[1]) Bij koers van de yen a pari is dit *f* 0.62 en *f* 0.74.

[2]) Men heeft de verhouding tusschen volkskarakter en het economisch leven wel eens nagegaan. A. Rühl b.v. deed dit voor de Spanjaarden (Z. f. Erdk. z. Berlin, 1922) en voor het Oosten (Leipzig, 1925). Zulke studies voorzien in een leemte; men is er evenwel, voor zoover mij bekend, nog niet in geslaagd een verband aan te toonen tusschen erfelijke volkseigenschappen en het economisch leven.

Wij verkrijgen van die feiten geordende kennis. Wij nemen ze waar; wij leeren het waarom kennen, alsmede de overeenkomst of het verschil met andere feiten. Wij groepeeren ze en vatten ze samen op grond van hun verschillende kenmerken, waarbij de natuurwetenschappen ons leeren om slechts daar gevolgen te zien, waar ze werkelijk aanwezig zijn.

Bij dit alles staan we in een nauw verband met het voorgeslacht, wat tengevolge heeft, dat de gedachten, die in vroeger eeuwen opkwamen, nawerken en zich door middel van de boeken bestendigen. Zoo vormde zich, vooral gedurende de laatste 100 jaren, de traditie van vooruitgang. [1]) Wij kunnen zelfs niet anders denken dan aan vooruitgaan. Elk kind moet het beter krijgen dan zijn ouders en verdrukte klassen moeten trachten de macht in handen te krijgen. De industrie traint haar verkoopers, zoodat de klanten, tegen hun wil in, toch koopen en de fabrikant dus meer kan produceeren, meer verdienen, vooruitgaan. [2]) Kunst dient in den vorm van reclame om behoeften op te wekken. Men denke maar aan de bekende geschiedenis van het plaatje op de gramofoonplaten „His Master's Voice".

Wij zijn, met het oog op dien vooruitgang, zuinig met tijd en ruimte, met stof en kracht. Wij beperken, mede omdat de strijd om het bestaan, door de snelle toename van het aantal menschen met verhoogde levenseischen, zoo zwaar werd, onze geboorten. Wij vragen aan de wetenschap, dat zij aanwijst, hoe het grootst mogelijke voordeel te behalen is, wij willen wetenschappelijke bedrijfsmethoden en rationalisatie. Wij leggen een zeer nauwen band tusschen geld en politiek, grootkapitaal en pers. Wij herhalen voortdurend leuzen als: succes, reclame, efficiency, record, crisis, conjunctuur, concurrentie. Zoo stellen wij in alles het materieel-economische voorop en worden daar feitelijk door beheerscht, zoodat wij eigenlijk het slachtoffer zijn van onze eigen behoeften. (468 : 163). Voor godsdienst hebben we geen belangstelling, want hij staat als privaatzaak buiten het econo-

---

[1]) In Rousseau's tijd beschouwde mer vooruitgang nog als degeneratie.
[2]) Ondanks de tegenwoordige malaise blijft deze gedachte bestaan. „Verlaging van levensstandaard" wil er bij ons, naar 't schijnt, niet in.

pelijk leven. Uit vrees voor kwade geesten laat men geheele stukken grond, zelfs al zijn ze goed en dicht bij het dorp, ongebruikt. Men gaat liever een uur verder, om niet ziek te worden, daar men de geesten vertoornde (218). Op Tanimbar hebben bij alle ondernemingen van eenig belang (zooals huizenbouw, het verplaatsen van een kampong) dansen en plechtigheden plaats van magischen aard; anders zullen zij niet slagen. Aan de bezitters van voorspoedige wapenen wordt gewoonlijk een bijzonder aandeel in den buit toegekend.

Voeden staat in dezen gedachtengang gelijk met toevoegen van magische kracht, zoodat men dus een ijzeren voorwerp kan voeden, waardoor het harder en sterker wordt (392. 2 : 159).

Het geestesleven van den primitieven mensch is zelfs zoodanig vervuld van die magisch-animistische en religieuze gedachten, dat Crawley opmerkt, dat alle menschelijke daden en alle sociale verschijnselen voor den primitieven mensch altijd „potentially" en dikwijls „actually" hebben „a full religious content". (328 : 5).

In Oostersche landen neemt dit religieuze een nog grootere plaats in het leven in. Men acht het stoffelijke veelal van minder belang dan het religieuze en het geestelijke (417.1 : 23, 24). „With the Oriental every act of his (life) has a religious bearing, a religious significance. His whole life — from cradle to grave — is one series of religious performances." (321 : 4). Daarmede verbonden is de neiging om te mijmeren en daardoor komt het ook, dat er geen krachtige actie is om beter en aangenamer te leven, dat er geen concurrentie is, geen streven naar vooruitgang en geen stimulans tot verbetering (vgl. 446 : 46). Wie voldoende kan krijgen, als hij een halven dag werkt, voelt er niet voor om langer te arbeiden. Een handvol met rust is beter dan beide vuisten vol met arbeid en kwelling des geestes!

Daar komt nog bij, dat verandering en verbetering bij primitieven uit hoofde van de voorvadervereering verboden geacht wordt. De ziel van den mensch immers blijft voortbestaan en kan invloed uitoefenen op de levenden; de dooden vormen een maatschappij naast die der levenden; weder-

keerig zijn de leden daarvan voor elkaar aansprakelijk. De dooden treden op als actueele goden en beschermgeesten, zij helpen door magisch-animistische werkingen en verschaffen voorspoed, mits de levenden hun rust niet verstoren, de maatschappij niet veranderen of de werktuigen der dooden niet gebruiken. Bovendien vreezen de levenden dat zij, door zich het gereedschap der dooden toe te eigenen, hen of zichzelf schade zullen berokkenen. Want „l'individualité du mort est impliquée dans les objets qui participent de lui. Aussi le primitif ne se demande même pas s'il les conservera ou non." (400 : 324). Maar hij zal ze vernietigen, wat tevens aan de dooden ten goede komt, want de vrijkomende zielen der voorwerpen volgen de dooden, waardoor zij als rijken in het hiernamaals aankomen. Al wat men bij het doodenfeest vernietigt, al wat men in of op het graf legt, gaat mee naar het hiernamaals. Zoo dienen dus de doodengebruiken om de dooden te eeren en tevreden te stellen, waardoor men hun bescherming verkrijgt, vooral tegen kwade geesten (287 : 86). Men slacht daarom op Soemba de beste paarden en wikkelt het lijk in tal van zeer kostbare doeken (392.6 : 578, 579; 491 : 967; 498 : 364 e.v.). Daardoor worden de doodenfeesten met de daarbij komende lijkenverzorging zeer kostbaar. Zoo kost te Klis op Moa (Zuid-Wester-eil.) een dergelijk feest wel *f* 500.— (268), terwijl de inlandsche leeraar te Noewèwang op Leti (Zuid-Wester-eil.) zelfs bericht: „Hampir semoea anak negeri djatoeh miskin atau kekajaan berkoerang, karena pèsta orang mati." (264). [1])

Toch zal men de doodenfeesten niet nalaten, want om voorspoed te hebben, moet men ze houden. Waar, zooals bij de Tenggereezen, ieder huisvader eenmaal in zijn leven een doodenfeest moest geven en daarvoor schulden maken, had wel is waar ieder op zijn beurt die kosten, maar kon er toch ook weer van profiteeren, als een ander het deed (Kohlbrugge). Zelfs kan het geven van zoo'n feest voordeel opleveren, wanneer de gasten, wat dikwijls gewoonte is, geschenken en bijdragen geven; een ander voordeel is, dat naar hun meening, door die feesten de vruchtbaarheid wordt

[1]) Bijna iedereen wordt arm of minder rijk door de doodenfeesten.

mische leven.[1]) Ons egoïsme verbloemen wij; den arbeid maken wij tot ons levensdoel.

Wij zien dit niet bij de primitieven en evenmin bij vele Oostersche volkeren. Scholen zijn of waren meestal onbekend, zelfs het schrift kennen vele niet. Zij moeten dus telkens weer door eigen ervaring leeren of afgaan op de mondelinge overlevering van de voorvaderen, die echter spoedig een fantastischen, anecdotischen of sprookjes-achtigen vorm aanneemt (vgl. 434 : 7). Zoo verklaren de Kiwaipapoea's aan de Fly-rivier op Nieuw-Guinee het gebruik om bananentrossen ter bescherming tegen de vogels in bladeren te wikkelen aldus: Op een dag, toen het hard regende, hoorde een man de bananen in den tuin van zijn vriend jammeren: „Ik koud, regen, jij goed huis, jij moeder, vader, ik niet moeder, vader." De man vertelde dat aan zijn vriend, en sindsdien doet men de bananen in een huis van bladeren (360 : 93). De verklaringen, die de primitieven geven van vele feiten, die zij kennen, berusten niet op een wetenschappelijk onderzoek, maar wat oppervlakkig waar lijkt en analoog schijnt, wordt als werkelijkheid opgevat en het brengt hun in een wereld van magie, geesten en gedaanteverwisselingen. Bovennatuurlijke wezens, die die wereld bevolken, hebben menschelijke behoeften, „and the human shape as well as human psychology and social relations, are projected into the realms of animals, natural forces and celestial bodies". (353 : 441/442). Hier hebben we te doen met magische of animistische voorstellingen, die niet altijd scherp te scheiden zijn. Wij noemen het magisch, zoo men zich voorstelt, dat mensch, dier, plant, boom of voorwerp, geheimzinnige, onpersoonlijke krachten kunnen uitstralen (400 : 131); animistisch noemen we het geloof aan een bezield zijn van mensch, dier, plant of voorwerp en aan een voortbestaan van die ziel (477 : 426, 427). Bovendien rekenen we tot het animisme het geloof in allerlei geesten.

Deze magisch-animistische opvattingen oefenen een grooten invloed uit op het leven der primitieven. Zij zoeken een verband, waar wij dat niet doen, zij zien gevolgen, waar wij

---

[1]) Practisch nog meer dan theoretisch.

die niet zien, zoodat hun voorstellingen ons mystiek en prelogisch schijnen te zijn. Zoo zei eens een Penyhing-Dajak tot Lumholtz: „Als er geen koppen gebracht worden, dan zal er veel ziekte zijn, slechte oogst, weinig visch tot de kampong komen, de honden zullen de varkens niet willen vervolgen." (405 : dl. II 258, zie ook id.: dl. I 223). Tengevolge van die opvattingen bestaat er een heel stel in acht te nemen regels. Zoo kan een voedzame plant „taboe" zijn: men mag haar niet eten, want anders wordt men ziek. Wie zulk een taboe overtreedt, berokkent zich kwaad, want elke taboe-overtreding wekt óf magische krachten op, óf den toorn van geesten, ten nadeele van den overtreder.

Ook kan het zijn, dat een dier een totemdier is. De primitieve gelooft dan aan een zekere affiniteit tusschen hem en dat dier; hij identificeert zich daarmee. Wordt aan het dier kwaad gedaan, dan komt dat dus op hem neer: eet hij het, dan eet hij zichzelf en zal ziek worden (vgl. 315 : dl. II 461, 462; 296 : 5, 6). Door het in acht nemen van die regels verzwaren de primitieven zich den arbeid (472 : 7) en berooven zij zich anderzijds van belangrijke voedingsmiddelen en handelsartikelen. [1]) Evenwel verzekert het in acht nemen van de magische voorschriften enz., bijv. bij het bewerken van tuinen, het succes. [2]) Men plaatst ronde steenen in den tuin om mooie ronde knollen te krijgen, men begraaft er de beenderen van een dier in, dat voor magisch krachtig geldt, men volgt allerlei vruchtbaarheidsceremoniën en vermijdt elke taboe-overtreding. Slaagt de oogst, dan is het aan zulke magische middelen te danken, waarom de gedachte zelfs niet in hem opkomt om dierlijken of plantaardigen mest te gebruiken (400 : 223, 224; 432 : 174; 360 : 68, 77). De Javaan bijv. plant soms tusschen de rijst een gierstsoort, die hoog groeit en veel korrels heeft, waardoor de rijstplant lang en de aar goed gevuld zal worden (392.1 : 141).

Zoo kunnen we begrijpen, dat de magisch-animistische voorstellingen hun stempel drukken op heel het maatschap-

[1]) Zoo kan rijst planten of eten taboe zijn (Madagascar). Groote kudden kunnen dood kapitaal zijn, daar de dieren noch verkocht, noch geslacht mogen worden (Afrika).

[2]) Malinowski (407.2 : 6) meent, dat die regels de arbeidsorganisatie bevorderen, omdat men alleen de ceremoniën niet volbrengen kan.

bevorderd. Daarnaast staat verder vast, dat zij voorzien in de behoefte aan gezelligheid. Dit geldt ook voor de andere feesten; zij geven afwisseling en bieden den mensch gelegenheid om zijn rijkdom te toonen, en wie dat doen kan, wordt geëerd. Onder Indianen van Zuid-Amerika en N.W. Amerika, zooals die van Vancouver, heeft hij, die het meest opmaakt, de hoogste sociale positie en is het meest in aanzien (410 : 38, 39). Men spaart zijn geheele leven, om eens door veel uit te geven, hoog geëerd te worden door zijn stamgenooten, hetgeen men meer op prijs stelt, dan het bezit van goed en geld. Zoo is ook dit recht op aanzien en eerbiedsbetoon het eerste wat de Javaan hoopt te verkrijgen door het geven van feesten en het helpen van familieleden, al hebben deze het niet eens noodig (schrijven van den heer C. M. Hamaker, als voren). Treffend komt deze gemoedsgesteldheid uit in de volgende gebeurtenis. Een Javaan, die een prijs gewonnen had in een loterij, besteedde het geld om een dag lang in het regentschap rond te rijden met al de praal en het gevolg van een regent, ofschoon hij zeer goed begreep, dat straf moest volgen.

In verband met het feit, dat door het geven van feesten recht op eerbiedsbetoon verkregen wordt, staat de verplichting, die bij vele volkeren op de hoofden en vooraanstaanden rust, om feesten te geven, en te recipieeren. Verder heeft, volgens de voorstelling van vele volkeren, alleen de royale aanspraak op een gelukkig hiernamaals, wat een reden te meer is om feesten te geven. Dat daarbij het reeds gevormde kapitaal weer verbruikt wordt, wordt niet als een bezwaar gevoeld.

Al deze factoren zijn oorzaak, dat er graag en veel feesten gegeven worden en gegeven moeten worden. Zoo alleen is te begrijpen, wat we van het vroegere Duitsch Nieuw-Guinee vernemen: dat het grootste deel van het jaar in beslag genomen wordt door feesten en de voorbereiding daartoe (391 : 330; 423 : dl. I 155 e.v., 177 e.v.; 430.a : 111; 483 : 906, 907).

Toch wordt niet al het gevormde kapitaal besteed aan de feesten; er wordt ook gespaard. Zoo is het ideaal van den Babarees om — naast het bewonen van een goed huis en het behoorlijk kunnen onderhouden van zijn gezin — bij te

dragen tot het familiebezit door klappertuinen, kudden kleinvee, baargeld (zilver en goud), artikelen van den bruidsschat (oude weefsels, platte borden van een alliage van goud, zilver en koper, oorhangers), enz. (3). Intusschen moeten we in het oog houden, dat bij een dergelijk kapitaal ophoopen, de sociale beteekenis, het recht op eerbiedsbetoon, het voornaamste is.

Trouwens, in het algemeen is bij de primitieven het sociale leven van meer beteekenis dan bij ons, wat zich o.a. hierin uit, dat men zijn familieleden niets mag weigeren, waardoor men zelf niet rijker wordt, al verkrijgt men het recht op eerbiedsbetoon. Zoo heeft de Missie in de Molukken veel inlandsche onderwijzers in dienst, die een voor die streken mooi inkomen hebben, maar zij worden niet rijker, want iedere maand, zoodra zij tractement hebben gebeurd, komen familieleden geld vragen of leenen en weigeren mag niet (93). Het nadeelige hiervan is, dat de luien op de ijverigen parasiteeren (Toradja's) en dat men zoo weinig persoonlijk voordeel van zijn werk heeft, waardoor alle initiatief gedood wordt. Pater Drabbe meent zelfs, dat dit de hoofdoorzaak is van het weinige initiatief, dat men op Tanimbar heeft (220).

Hier treedt het individu terug tegenover de gemeenschap en persoonlijke wenschen komen geheel achteraan (356.2 : 27); het individu telt slechts als lid der gemeenschap. De ontwikkeling der individualiteit wordt dan ook door den Oosterling niet bewonderd; hij legt den nadruk op het zich wijden aan de gemeenschap (vgl. 446 : 63; 417.2 : dl. I 215, dl. II 34). Hierdoor wordt het streven naar vooruitgang tegengehouden. Het individu vreest zich belachelijk te maken, zoo hij van de aloude gebruiken der gemeenschap afwijkt; niets krenkt het zoozeer als uitgelachen, of bespot te worden.

Toch heeft het sociale voelen ook zijn lichtzijden. Want men heeft, als men met zijn familieleden of dorpsgenooten samen werkt, meer gezelligheid, vooral zoo dit samen werken gepaard gaat met eenige feestelijkheden, wat op Saparoea juist de reden is, om aan gemeenschappelijk werk de voorkeur te geven boven individueelen arbeid (98). Verder wordt de kennismaking tusschen jongens en meisjes er door be-

vorderd of worden de akkers beter bewerkt, daar men over vele arbeidskrachten beschikt. Dit laatste komt, volgens den controleur C. J. Seegeler, duidelijk uit op Adonara, een eiland van de Solorgroep, waar men een systeem kent, „gemohi" genaamd: 10 à 20 man vereenigen zich tot een „gemohi" met het doel, gezamenlijk elkaars tuinen te zuiveren van alang-alang (een soort gras) enz. Wie lid is en niet verschijnt, of lui is of op het werk lacht (mag. — anim.? N. W. B.) wordt beboet. Deze boeten worden bewaard en na den oogst koopt de club daarvan geiten of varkens, die dan door de „gemohi"-leden gezamenlijk opgegeten worden (83).

Ook de hulp, die vrienden en verwanten verleenen bij het betalen van den bruidsprijs, brengt voordeelen met zich mede en wel voor beide partijen. Want alleen kan een echtgenoot een bruidsprijs, die uit heb- en praalzucht veel te hoog is opgevoerd, niet voldoen (344.7 : 429, 430) [1]), zoodat hij geholpen moet worden. Men doet dit gaarne, want het is een goede geldbelegging. Men verkrijgt daardoor het recht op hulp, te verleenen door de zoons, die eventueel uit dat huwelijk geboren worden of aanspraak op een deel van den prijs, die ontvangen wordt bij het trouwen van een meisje, uit dat huwelijk voortgekomen, gelijk dit op de Kei-eilanden het geval is. Verder wordt, zoodra er een verband is gelegd tusschen economische factoren en huwelijk, de huwelijksband vaster.

Voorts is een voordeel van het sociale voelen, dat weeshuizen, armenzorg, inrichtingen voor ouden van dagen overbodig zijn, want al die behoeftigen worden meestal toch gesteund door hun familie en bekenden. Zoo kan men ook zorgen voor de toekomst en sparen door te steunen op het familieverband, gelijk de Javaan doet, die veel kinderen verlangt, welke hem later zullen kunnen onderhouden. Zij zijn zijn spaarduiten en het spreekwoord: „Een vader kan beter zeven kinderen onderhouden dan zeven kinderen een vader," kan men voor den Javaan wel omkeeren.

---

[1]) Zoo zag de Ned. Ind. regeering zich genoodzaakt op Kei en Boeroe, waar men tot *f* 2000 betaalde, den prijs te verlagen tot resp. *f* 150 en *f* 75 max. (444.2 : 76 — 460.1 : 151). Toch betaalt men te Bonfia op Seran nu nog wel *f* 750 in goederen (159).

De vooruitgang wordt niet alleen geremd door de belemmering van het persoonlijk initiatief, maar ook doordat men er zich aan gewend heeft in tijden van overvloed veel te eten en in tijden van gebrek zonder eenige klacht honger te lijden, waarin men de jongens reeds opvoedt (Indianen). De enkeling, die nog een kleinen voorraad heeft, moet daarvan dikwijls zeer veel aan anderen afstaan, zoodat ten slotte allen even weinig krijgen.

Daar komt nog bij, dat die ongeregelde voeding zeer nadeelig is voor de gezondheid. Zelfs is de voeding niet zelden een eenzijdige, zooals op Savoe en Roti, waar het sap van den lontarpalm, dus suiker, hoofdvoedsel is (474.2 : 11). Dan ontstaat er een cirkelgang, waarvan de bevolking zich uit eigen kracht niet kan losmaken. Immers, door eenzijdige voeding wordt men ondervoed, de werklust en werkkracht verslapt en de sterfte neemt toe. Zijn de arbeidskrachten onvoldoende, dan wordt niet genoeg land bewerkt; de oogst is te klein en voorziet niet in de behoeften der bevolking, de ondervoeding neemt toe. Ook drankmisbruik, onzedelijkheid, te hooge bruidsschat, waardoor het huwelijk wordt tegengehouden, oefenen invloed uit op het geboorte- en sterftecijfer. Maar nog meer lijdt de werkkracht der bevolking door malaria, mijnwormziekte en trachoom. Pest en cholera, die direct dooden, benadeelen een volk weinig, er komen spoedig genoeg nieuwe menschen. Doch ziekten als malaria en de verder genoemde, die een lichaam tientallen jaren ondermijnen, voordat het sterft, vernietigen de wilskracht van een volk.

4. De dwang, die op een groep wordt uitgeoefend.

De wilskracht van een groep wordt, behalve door een slechten gezondheidstoestand, gebroken door het uitoefenen van dwang. Wanneer die dwang uitgaat van de eigen vorsten, zooals op Moena bij Selebes — waar de adel, die werken een schande vond, alleen roofde, zoodat de mindere man zijn tuinen ging verwaarloozen (311 : 1023 e.v.) — dan zuchten de inheemschen wel onder die inhaligheid, maar erkennen tevens, dat zij er recht toe hebben. Want naar hun meening, zijn de vorsten van bovennatuurlijken oorsprong

en hebben dus, als half goddelijke wezens, eigenlijk recht op alles.

Wordt echter die dwang uitgeoefend door vreemde volkeren, die hij niet of niet meer als goden vereert, dan voelt hij zich verdrukt en onrechtvaardig behandeld. De Maleiers, die zich veelal aan de kusten gevestigd hebben, onderdrukken de in het binnenland wonende Indonesiërs of Papoea's en beletten anderen, handel met hen te drijven. De Chineesche of Arabische handelaar, die eenzaam zit op de een of andere kustplaats, maakt misbruik van het feit, dat de inlandsche bevolking tellen noch wegen kan en doet het voorkomen, alsof het Europeesche gezag achter hem staat. Ook dat kan tot verzet leiden.

Het meest drukt de dwang van de Europeanen, die dikwijls zonder opzet uitgeoefend wordt. De Europeaan staat veel verder van de inheemsche volken af dan andere koloniseerende volkeren, zooals de Inca's en Hindoe's. Hij had geen gevoel voor de eigenaardigheden der overheerschte volkeren en meende hun geen grooteren dienst te kunnen bewijzen dan door hun het eigene te ontnemen en het zijne er voor in de plaats te stellen. Hij geeft kinine, terwijl de inheemschen de ziekte met magisch-animistische middelen bestrijden. Hij koopt goederen, die voor hen óf waardeloos óf onmisbaar zijn; hij brengt zijn instellingen en verbiedt hun het koppensnellen of het houden van de groote doodenfeesten, zoodat hun niets meer overblijft om op te hopen. Opzettelijk of onwetend overtreedt hij hun godsdienstige voorschriften of taboe regels en is dus een groot, maar tevens lastig en gevaarlijk man (vgl. 424 : 73, 131). In geval hij ambtenaar is, verplaatst hij dorpen van de bergen naar de vlakte, waar ze weliswaar beter voor hem te bereiken zijn, maar waar tevens het malariagevaar dreigt. De bewoners zijn niet meer vrij, maar moeten zijn instructies opvolgen, waardoor hun geestkracht wordt verzwakt (vgl. 458 : 45).

In plaats van zich te beperken tot het toonen van belangstelling, grijpt de Europeesche ambtenaar in in het leven van de groep, waarover hij het bestuur voert. Door overmaat van ijver gaat hij te ver, en wil datgene doen, wat de bevolking zelf moest doen, zoodat op den duur elk initiatief

uitblijft, want men wordt goed verzorgd. Waarom zal men zich dan zelf druk maken?

De Europeaan brengt welvaart, zooals hij die verstaat, brengt kennis in overeenstemming met zijn beschaving en kweekt zoodoende personen, die wel is waar zijn ideeën weergeven en dus zijn idealen schijnen te droomen, maar den band met hun eigen volk verloren hebben. Eenerzijds zijn zij gedenationaliseerd, anderzijds haten zij den Europeaan omdat hij zich boven hen stelt, terwijl zij zich door het onderwijs gelijk achten. De gevolgen zijn onharmonische, uit hun evenwicht geraakte volken.

Wel kan men de verwarring tegengaan door tevens het Christendom te brengen, maar afgezien nog van het feit, dat zending en missie niet altijd met het bestuur samenwerken, waardoor de eenheid ver te zoeken is, beteekent Christen worden afscheid nemen van een oude cultuur en het accepteeren van een nieuwe. Er volgt dus een gevaarlijke, tweeslachtige overgangstijd, die degeneratie kan veroorzaken, wanneer men op de scholen een intellectualisme brengt, waarvoor de groep nog niet rijp is.

Niettegenstaande de beste bedoelingen werkt het Europeesche bestuur dus dikwijls destructief, vooral door gebrek aan continuïteit, want wat de eene ambtenaar opbouwt, kan de andere onopzettelijk afbreken, als hij andere inzichten heeft. De eerste ambtenaar heeft wegen aangelegd, de tweede meent, dat er geen behoefte aan bestaat, ziet dus minder toe op het onderhoud en de wegen worden verwaarloosd.

Door dit alles worden de menschen lusteloos, zij voelen zich verdrukt door wezens, die zij immoreel en dom vinden. Het heeft voor hen geen nut meer om te trachten vooruit te komen, want wat hun leven waarde geeft, is verdwenen.

Zoo kan dus de dwang, die door de Europeesche vreemdelingen wordt uitgeoefend, de oorzaak worden van lusteloosheid en van gebrek aan wilskracht, die den vooruitgang belemmeren.

Zeer juist merkt Mukerjee op, dat „economic organizations derive their support and its inspiration from the social structure and the ethical and religious ideas it embodies." (417.

1 : 60). We zagen in het voorgaande hoezeer de gedachtenwereld van primitieven en Oosterlingen verschilde van die der Westerlingen, want de plaats, die het religieuze en het sociale bij eerstgenoemde volkeren inneemt, is veel belangrijker dan die bij Westerlingen. Het religieuze en het sociale staan voorop. Scholen zijn onbekend, streven naar betere methoden, drang tot vooruitgang op materieel gebied bestaan niet, worden verboden geacht of door allerlei invloeden te zeer belemmerd. Het bewust materieel-economische staat op den achtergrond; men verkrijgt niet eerbied door zijn bezit op te hoopen en te bewaren, maar door het te verbruiken, „weg te smijten." Sociaal aanzien is belangrijker dan materieel bezit. Het zelf door reclame behoeften opwekken is onbekend; concurrentie ontbreekt nagenoeg; het belang van de gemeenschap weegt zwaarder dan dat van het individu. Wat wij als verknoeien van tijd en stof beschouwen: de doodenfeesten en andere gebruiken, is voor primitieven noodzaak. Waar wij met natuurwetenschappelijke methoden werken, meenen zij te kunnen slagen met magisch-animistische middelen en helpen die niet, dan hebben andere soortgelijke krachten hen tegengewerkt. Zelfs hebben primitieven succes met die magische middelen. Zoo dwingen de Kiwaipapoea's met toovermiddelen tot betaling van het onderling gegeven crediet (360 : 48). Wij Westerlingen zeggen nu wel, dat het komt omdat de schuldenaar kennis krijgt van het werken met de toovermiddelen, en dat hij dan uit vrees gaat betalen, maar volgens de primitieven is het alleen de tooverkracht, die dwingt.

Zoo zien wij uit al het voorgaande duidelijk, in welk een mate het economische leven bij primitieven en Oosterlingen in verband staat met religieuze voorstellingen en sociale verhoudingen. Tengevolge daarvan zullen er in economisch opzicht verschillen moeten bestaan met Westerlingen. Zij redeneeren op grond van hun opvattingen anders dan wij over economische zaken. En toch zeer logisch, wat we evenwel niet inzien, voordat wij ons losmaken van onze Westersche opvattingen en de hunne hebben leeren begrijpen.

Op de voorgaande bladzijden onderzochten we het verschil, waarover wij in het begin spraken. Wij trachtten de

waarde te bepalen van de verschillende factoren, die daarop invloed uitoefenen. Daarbij bleek ons de groote belangrijkheid van de derde en vierde groep factoren. Over de tweede groep konden we geen oordeel geven. Voor wat betreft de eerste kwamen wij tot de conclusie, dat zij niet de voornaamste is. In het volgende hoofdstuk zullen wij nagaan, hoe de boven verkregen inzichten ons moeten leiden bij een onderzoek van het economisch leven der primitieven. We weten nu, met welke afwijkingen en verschillen we reeds van te voren te rekenen hebben.

HOOFDSTUK II.

Ethnologische economie.

Wij zijn van de overtuiging uitgegaan, dat ook in primitieve gemeenschappen zich economische verschijnselen voordoen, hoewel we boven reeds vermeldden, dat volgens sommigen de primitieven geen economie kennen. Naar de meening dezer schrijvers leven deze stammen in een voor-economisch stadium of iets dergelijks. Die meening kunnen wij niet deelen; wij zijn van oordeel, dat primitieven wel economie kennen. Daarmee bedoelen wij, dat ook bij hen een z.g. *„welvaartsstreven"* bestaat, waaruit bepaalde verschijnselen voortvloeien, die tezamen het economisch leven of de economie van een volk vormen. Dit zijn dan soortgelijke verschijnselen als landbouw of nijverheid bij ons.

Het welvaartsstreven nu is het streven naar de bevrediging der behoeften. Om dit duidelijk te maken, gaan we eerst na, wat we onder „behoefte" te verstaan hebben. Gurewitsch (361 : 1) onderscheidt bij elke behoefte onlustgevoelens, met het streven die te doen verdwijnen; de herinnering aan een vorige bevrediging (lustgevoelens), met het streven die weer te doen intreden; de voorstelling van het object, dat lust vermeerdert, onlust vermindert; de ervaring, dat dit door dat object geschiedt. Gevoelt men een behoefte, dan is het evenwicht tusschen de gevoelens van lust en onlust dus op de een of andere wijze verstoord en de mensch wil den vroegeren toestand weer doen intreden. Daar de verstoring zich telkens herhaalt, bezit hij een herinnering aan een opheffing van de vorige verstoring, door middel van een bepaald object (vgl. 457. 1 : dl. I 23 e.v.). Hiermede staat in verband, dat men behoeften kan doen ontstaan door het kunstmatig opwekken van onlustgevoelens (het creëeren van nieuwe behoeften).

De mensch kan honger hebben en naar vruchten of vleesch verlangen om zich te voeden. Hij kan hard gewerkt hebben en naar een beschaduwde plaats verlangen om uit te rusten.

Om nu over deze objecten te kunnen beschikken neemt de mensch maatregelen. Hij gaat jagen of bewerkt het land, om zich van voedsel te voorzien. Hij vervaardigt een kleedingstuk, om zich tegen koude of vochtigheid te beschermen of om zich op te sieren. Hij kan gaan handelen, om in het bezit te geraken van goederen, die hijzelf niet kan of mag produceeren. Hij kan naar een concert gaan, om muziek te hooren, of een kerk bezoeken, om een godsdienstoefening bij te wonen.

Wij zien hem dus streven naar het voorzien in zijn behoeften, naar de bevrediging daarvan. Dat streven nu noemen wij welvaartsstreven, waarbij het voor ons hetzelfde is of iemand hierdoor gedreven wordt om zijn land te bewerken, of om naar de kerk te gaan. Alle handelingen, die op de bevrediging gericht zijn, vallen onder het begrip welvaartsstreven.

Wel is er een belangrijk verschil tusschen het ideëele eenerzijds en de practische uitvoering der handelingen anderzijds. De innerlijke waarde van een schilderij is niet in goederen of geld uit te drukken, want een goed schilderij is meer waard dan het aan hout, linnen, verf, arbeidstijd en technische bekwaamheid kost. Wel betaalt men een zekeren prijs er voor; en het geld, daarvoor besteed, kan men niet meer voor iets anders besteden, zoodat in zooverre de waardeering van geestelijken aard zich kan uiten in een materieelen vorm, waardoor vergelijking met andere materieel meetbare waardeeringen mogelijk is. Maar overigens is het geestelijke niet meetbaar en daardoor kunnen wij de handelingen, die uit het welvaartsstreven ontstaan, slechts in zooverre bestudeeren, als zij een materieel meetbare zijde hebben. Deze zijde kunnen wij de economische noemen, in aansluiting bij het spraakgebruik, dat dit negatief uitdrukt door te spreken van het oneconomische van verpraten of verdansen van den tijd. Wij noemen de verschijnselen, die uit dat welvaartsstreven voortkomen, voor zoover zij materieel meetbaar zijn, economische verschijnselen. Al die verschijnselen tezamen vormen het economisch leven of de economie van een volk.

Het is duidelijk, dat wanneer we economie in deze beteekenis gebruiken, elk volk economie kent. Elk volk kent het gebruik van wapenen en werktuigen om voedsel te verkrijgen

(388 : 613 e.v.). Deze gereedschappen worden zelfs met geduld en zorg bewerkt en versierd (398 : 52). Australiërs, Wedda's, bewoners van de Andamanen eilanden, Vuurlanders, kennen het bewaren van voedsel (id. p. 55). Indianen conserveerden het vleesch van buffels en maakten daarvan pemikan voor den geheelen winter, terwijl men in Polynesië het bewaren van voedsel ook uitnemend verstond. Verschillende primitieve volkeren kennen onveranderlijke ruilmiddelen, die wij dus geld kunnen noemen (286 : 59 e.v.; 472 : 2). Ruilverkeer wordt van zeer vele primitieve volken vermeld (357; 375; 410; 464). Zoo vernemen wij, dat de Kiwai-papoea's aan de Fly-rivier op Nieuw-Guinee een belangrijken kano-handel kenden, die liep van de uiterste Oostgrens van het Kiwai-gebied in Westelijke richting, met tusschenstations, tot de Torrestraat (360: 214 e.v.).

Wij behoeven niet met dergelijke voorbeelden door te gaan, want ieder, die onbevooroordeeld is, zal moeten erkennen, dat de primitieven allerlei handelingen verrichten, die bij ons tot de economische gerekend worden. Zij zorgen er voor, dat ze voedsel krijgen, waartoe zij het land bewerken, of goederen ruilen. Dit is alles zoo gewoon en zoo bekend, dat het overbodig is onze meening, dat primitieven economie kennen, nog uitvoeriger toe te lichten.

Toch is het wel te begrijpen, dat economen tot een andere meening kwamen. Hetgeen vanzelf spreekt, wordt maar al te vaak over het hoofd gezien, vooral wanneer het tot ons komt in een vreemde omlijsting, die alle aandacht opeischt. Komt daar nog bij, dat men zich de eenzijdigheid van eigen opvattingen niet bewust is, dan is het geen wonder meer, dat men tot een verkeerd oordeel komt.

Boven wezen wij er reeds op, dat wij, Westerlingen, streven naar zuinigheid. Vandaar, dat wij het adjectief „zuinig" spoedig gebruiken in tegenstelling met „onnoodig verspillen." „Zuinig" verwarren wij met „economisch," wat op zichzelf wel te verklaren is, daar wij met ons streven naar vooruitgang en naar betere bevrediging van onze behoeften er toe kwamen, onze economische handelingen te toetsen aan den eisch van zuinigheid. Nu zullen we ons er hier niet in verdiepen of het „economisch motief," inhouden-

de, dat men streeft naar het grootst mogelijke resultaat met gegeven middelen of naar een bepaald resultaat ten koste van een minimaal offer, het economische leven beheerscht en of daaruit niet noodzakelijk de eisch van zuinigheid voortvloeit (478 a vgl.). Maar wel wijzen wij er op, dat haast geen twee menschen dezelfde opvatting van zuinigheid hebben, terwijl wij bovendien aan den eenen kant zuinig zijn om aan den anderen kant te verspillen. Dit verloren de economen uit het oog, waardoor zij spoedig beweerden, dat de primitieven niet zuinig, dus oneconomisch, leven, en dat hun doodenfeesten bijv. oneconomisch zijn, daar deze te veel aan tijd en goederen kosten. Eerder kan men evenwel het tegendeel verdedigen, want die feesten kunnen een zeer duidelijk economisch doel hebben, als ze beoogen het eeren van de dooden om een goeden oogst te verkrijgen. Men houdt dus bewust doodenfeesten om zulke doeleinden te kunnen bereiken. Ook prikkelen die feesten, evenals het godsdienstceremonieel en de huwelijksgebruiken, het productie-proces en zeker niet in de laatste plaats, doordat veel wat verbruikt werd, weer aangevuld moet worden. Tevens zijn zij een psychologische prikkel, zoowel om te komen tot kunstuiting, als ook om het verlangen in den mensch op te wekken, na te volgen of te overtreffen, wat anderen gedaan hebben. In dit overtreffen uit zich dan weer de eerzucht en machtsbegeerte, wat we nog duidelijker bemerken bij het recht op eerbiedsbetoon. Omdat iemand geëerd wil worden, geeft hij veel goed en geld uit. Om aan zijn ijdelheid te voldoen, geeft hij zijn kapitaal weg. Toch heeft ook dit weer zijn economische zijde. Men offert van zijn bezit, dat men toch eerst bespaard moet hebben, en, hetgeen men wegschenkt, komt dikwijls iemands familie ten goede. Tegenwoordig kennen wij Westerlingen dit niet meer zoo, tenminste wij denken er niet over na; en vandaar dat deze achtergrond van doodenfeesten en recht op eerbiedsbetoon ons meestal ontgaat, terwijl juist het vreemdsoortige onze aandacht trekt. [1]) In dit

[1]) In sommige Europeesche landen besteedt men groote sommen voor een adellijken titel of een ridderorde; verscheidene familie's lijden armoede om den stand op te houden of een kind op te voeden, hetgeen feitelijk hetzelfde is als de handelwijze van den primitieven man, die veel geld weggeeft om geëerd te worden.

opzicht kunnen wij den economen echter niet veel verwijten doen, want de schuld daarvan ligt meer bij de ethnologie. De economen immers, leeken op haar terrein, moeten afgaan op wat de ethnologie mededeelt omtrent het primitieve economische leven. Dit is niet van hoog gehalte. Wel brengt de volkenkundige literatuur ons veel over moederrecht, animisme, magie, positie der vrouw, monogamie en andere verschijnselen, die den laatsten tijd de aandacht trokken; daarnaast beschrijvingen van kleederdrachten, sieraden, huizen, wapens en soortgelijke berichten. Wel wordt er gehandeld over de ontwikkeling, over het ontstaan van het nomadenleven, over den religieuzen oorsprong van de veeteelt, over slavernij enz. Wel tracht men de psychologische factoren, die de ontwikkeling van jagers tot nomaden beïnvloeden, na te gaan, of spreekt men over handel en geld. Wel zitten de musea vol met gebruiksvoorwerpen, met schedels, met geconserveerde vruchten en andere voedingsmiddelen. Maar we treffen in de literatuur vrijwel niets aan over de physiologische beteekenis der verschillende voedingsmiddelen, terwijl nauwkeurige, betrouwbare gegevens over den arbeidstijd en de werkelijke beteekenis der arbeidsverdeeling voor het primitieve economische leven eveneens ontbreken. De aandacht viel allereerst op het zonderlinge van kleederdrachten, huwelijksgebruiken enz., maar het feit, dat die menschen aten en dronken, interesseerde den onderzoeker niet. En berichtte hij iets over den landbouw en dergelijke, dan hadden de daarbij behoorende ceremoniën het leeuwendeel van zijn aandacht of hij bepaalde zich tot een opsomming der verbouwde gewassen.

De economen konden hierin geen verandering brengen, te meer daar die volkeren hen nauwelijks interesseerden. Want al schreven de aanhangers van de historische school der economie verhandelingen over ontwikkelingsverschijnselen, toch schonken zij daarbij maar terloops aandacht aan niet-Europeesche toestanden. Een enkeling als Bücher (320) mocht al wat verder gaan, het meerendeel deed dit niet; en allen, ook Bücher, waren afhankelijk van de ethnologie, waarin juist in dien tijd de gedachte van een ontwikkeling van alle volkeren langs één lijn, op dezelfde wijze en langs

dezelfde trappen, hoogtij vierde (bijv. 415). De latere economen (vlak voor en verder na 1900) keerden zich meer tot theoretische beschouwingen en voelden daarom nog minder belangstelling voor primitieve economische toestanden, zoodat het niet in hen opkwam, zich los te maken van de oudere volkenkunde. Veelal bepaalden zij zich tot de cijfers over export en import van de door primitieven bewoonde streken.

Daar komt nog bij, dat eerst in de laatste 10 tot 20 jaar in dit opzicht bij de ethnologen een gunstige verandering begint in te treden. Van de oudere ethnologen was Grosse (358) een der weinigen, die zich tegen het aannemen van één ontwikkelingslijn verzette en slechts de toestanden van het economische leven wilde bestudeeren. Maar pas na 1910 is men in de ethnologische kringen gaan inzien, dat de studie van de economie der primitieven geheel verkeerd was aangevat, dan wel verwaarloosd was (493; 407.2 : 1; 390; 329). Van invloed daarop zullen wel geweest zijn de uitbreiding van de koloniale verhoudingen, de toenemende bestuursbemoeienis met primitieve volkeren, de strijd om afzetgebieden en de nauwere aanraking van primitieven met het economische wereldverkeer.

Zoo stond de eerste belangstelling voor den economischen toestand der inlanders van een eiland als Java in een nauw verband met de baten, die de kolonie voor het moederland kon opleveren. Eerst toen men ervaren had, dat volkomen vrijgelaten cultures moeilijkheden ondervonden bij het verkrijgen van grond en arbeidskrachten, ging men belangstellen in het economische leven der inlanders en ging men spreken en schrijven over „Koloniale economie" (384; 307.1). Typeerend voor de overigens nog algemeen geringe belangstelling voor dat leven is wel, dat men buiten de Nederlandsche grenzen de koloniale economie met haar scherpe tegenstelling tot de theoretische economie, niet kent. Slechts in Voor-Indië kent men de „Indian economics" (417.1) waarbij soortgelijke opmerkingen gemaakt worden als bij ons in de koloniale economie, wat vooral uitkomt in Mukerjee's „Principles of Comparative Economics" (417.2).

Nu blijkt uit het bovenstaande reeds, dat wij de beteekenis

van wat economen over primitieven opmerkten, gering achten. Intusschen kan men het theoretisch zoo construeeren, dat er een economie als wetenschap bestaat, die uitgaande van algemeen geldende vooronderstellingen, tot conclusies komt, die ook toepasselijk zijn op primitieve volkeren. Of dat men, zoodra langs inductieven weg gebleken is, dat er regels zijn, die zich in elke maatschappij voordoen, daaruit besluit, dat er een algemeen geldende economische leer bestaat.

De practijk is hier evenwel anders. De mogelijkheid om door uitsluitende waarneming der feiten tot een algemeen geldende economische leer te komen, bestaat nog niet. Onze kennis van Oostersche en primitieve volkeren is daarvoor nog veel te gering. Terwijl van de theorieën, waartoe men op deductieve wijze gekomen is en waarvoor men aanspraak op algemeen-geldigheid maakt, niet gezegd kan worden, dat zij die inderdaad bezitten. Aanvankelijk dachten wij de bestaande economische theorieën te kunnen nemen als punt van uitgang bij de bestudeering der primitieve economie. Naarmate wij ons echter meer in beide verdiepten, werd ons duidelijker, dat dit niet mogelijk was. Het bleek ons, dat de regels der theoretische economie in een nauw verband stonden met de specifiek Westersche opvattingen, welke niet gedeeld worden door de primitieven, gelijk wij in het vorige hoofdstuk zagen. Al wat wij gelezen hebben, brengt ons tot dit resultaat, dat in het algemeen gesproken een algemeene geldigheid der economische theorieën niet kan worden aanvaard. Wij sluiten ons in dit opzicht aan bij Boeke, die voor wat betreft de koloniale maatschappij, de toepasselijkheid van die theorieën bestrijdt (307. 1 en 2).

Trouwens, al schijnen de verschillende theoretici in sommige zaken één meening te hebben, over belangrijke problemen als de prijsvorming wordt zeer verschillend gedacht. En zijn het ook niet even bekwame personen, die voor vrijhandel, als die voor protectie pleiten? Voorzagen de economen de economische gevolgen van den wereldoorlog en van de herstelbetalingen? Begrepen zij het niet eerst, toen het te laat was? Wij hebben dan ook zonder twijfel het recht om bij de bestudeering der primitieve economie alleen de feiten te doen gelden en de leerstellingen der theoretische

economie buiten beschouwing te laten. [1]) Wel dient ons onderzoek uit te gaan van de volkenkunde, daar deze ons inzicht in het leven der primitieven verschaft en dus de basis vormt.

De volkenkunde, die niet eenzijdig georiënteerd is, zooals zij vroeger was, let op *alle* verschijnselen in het maatschappelijk leven der primitieven en brengt dus ook die, waarop economische beschouwingen gebouwd kunnen worden. Zij verschaft gegevens over den invloed der magisch-animistische voorstellingen op het handelen; zij leert ons de economische gevolgen van die gedachten kennen. Zij brengt verslag uit omtrent sociale toestanden en middelen van bestaan, over voedingswijzen en handelsverkeer, over gezondheid en bevolkingsgetal. Zij vermeldt de producten van bosch, rivier en vlakte, zij verschaft gegevens over ras- en volkseigenschappen. Vandaar dat ethnologie de basis is, waarvan wij bij ons economisch onderzoek moeten uitgaan. Maar de ethnologie dient dat onderzoek, zij mag het niet overheerschen. [2]) Voorop staat, dat wij een economisch onderzoek willen. Beschrijft de ethnologie het doodenritueel, dan interesseeren ons alleen de economische gevolgen daarvan. Bespreekt de ethnoloog het huwelijk als een sexueel verschijnsel, dan gaan wij dit voorbij, want voor ons is het allereerst een economisch verbond tusschen twee menschen of families. [3])

Daarom meenen wij te kunnen spreken van: *ethnologische economie*. Het is dan de taak van de ethnologische economie, de verschijnselen te onderzoeken, die voortvloeien uit het welvaartsstreven van primitieve volkeren, voor zoover deze verschijnselen zich in materieel meetbare verhoudingen openbaren. Het feitenmateriaal bepaalt daarbij haar weg en niet de vooropgezette theorie, zooals trouwens ook haar allereerste werk moet zijn het verkrijgen van kennis der toestanden, in plaats van het zoeken van regels. Dit beteekent echter

---

[1]) Onze houding tegenover de koloniale economie wordt door de feiten bepaald: het onderzoek der feiten moet uitwijzen of haar resultaten van waarde zijn voor de kennis der primitieve economie.

[2]) In anderen zin: 388 : 1069; 456.

[3]) Het is meer de taak van de economische geografie om den invloed van natuur en klimaat op het primitieve economische leven te onderzoeken.

niet, dat de ethnologische economie als het ware luk raak mag gaan onderzoeken. Wel is waar kunnen wij een star systeem bij ons onderzoek niet gebruiken, want verschijnselen, die zich bij het eene volk voordoen, kunnen bij het andere ontbreken en omgekeerd. Maar er mag geen willekeur heerschen: we kunnen niet nu eens beginnen met het onderzoek van de jacht of de veeteelt, dan weer met dat van de arbeidsverdeeling of de zorg voor de toekomst, want anders zou het onmogelijk zijn een behoorlijk overzicht van de verschillende toestanden te verkrijgen, die alle als levensverschijnselen in onderling verband staan. Bij onze levensvormen is het denkbaar, dat de mensch zijn werkkring volkomen gescheiden houdt van zijn gezinsleven en van zijn godsdienst. Voor den primitieven mensch is dit onmogelijk: niet alleen het huwelijk in het algemeen, maar ook patrilineale en matrilineale regelingen hebben haar economische zijde, evenals bij hen ook alles zijn godsdienstige zijde heeft. Begrijpen zullen wij dus het economische leven van de primitieven slechts door alles in onderling verband te beschouwen. Alleen hierdoor voorkomen wij de overhaaste generalisaties der oudere volkenkunde.

Wij hebben dan ook noodig een zekere omlijsting van de geheele stof, als het ware een schema, een handleiding voor het onderzoek van het economische leven der primitieven. Het onderzoek van de afzonderlijke verschijnselen kan dan in denzelfden geest geschieden.

Ongetwijfeld is zoo'n schema te construeeren, want de verschijnselen, die onderzocht moeten worden, komen alle uit één bron, n.l. het welvaartsstreven, en zijn dus gericht op bevrediging der behoeften.

Nu kunnen we wel is waar niet nagaan, wat een individu of een groep onder welvaart verstaat, want welvaart is een individueele toestand. Het welvarende individu heeft het gevoel, voldaan te zijn met of bevredigd te zijn door de omstandigheden, waaronder het leeft, zoodat de een „welvaart" gevoelen kan als de ander daar nog ver van verwijderd is. Practisch is het wel zoo gesteld, dat binnen een groep eenigszins overeenstemming bestaat in de welvaartseischen, dus in de behoeften.

Voor een schema, als bovenbedoeld, kunnen wij ons beperken tot het materieele productieproces. Wij mogen evenwel nimmer uit het oog verliezen, dat dit door tal van factoren beïnvloed wordt, zooals in het eerste en tweede hoofdstuk uiteengezet werd. Uit het tweede gedeelte van ons proefschrift zal nog eens blijken, hoe familie- en godsdienstplichten invloed uitoefenen op het productieproces als uitvloeisel van het welvaartsstreven. De onderdeelen daarvan vereischen dus in de eerste plaats onze aandacht.

Wij gaan na de economische beteekenis van jacht en vischvangst, van het verzamelen van boschproducten, van landbewerking en veeteelt. Van de landbewerking gaan wij bijv. na, wat er verbouwd wordt; op welke wijze, met welke kosten en welke resultaten. In dezen geest dienen genoemde onderdeelen bestudeerd te worden.

Daarop baseeren wij dan een beschouwing van de factoren: arbeid, leiding en kapitaal (inclus. grondenrechten), die het productieproces mogelijk maken; wij onderzoeken de beteekenis van die factoren, bijv. of er bij jacht, vischvangst, enz. arbeidsverdeeling bestaat. Vrouwen kunnen een bepaalde taak hebben; de taak kan ook verschillen, naar gelang men tot den adel- of slavenstand behoort. Daarnaast kent men de coöperatie, waarbij het mogelijk is, dat allen hetzelfde doen ,of, dat het werk verdeeld wordt. Vooral in het tweede geval komt de vraag naar de leiding bij dit werk naar voren. Voorts kan er in een groep verschil in waardeering van den arbeid bestaan, zooals het ook in 't algemeen een vraag is, of het werken in eere is en men met lust arbeidt, of niet meer doet dan het allernoodzakelijkste. De arbeid kan echter ook naar gelang van soort verschillend gewaardeerd worden. Arbeid voor feestvieren kan meer in trek zijn dan die voor huizenbouw, terwijl arbeid voor loon en niet voor genoegen of op eigen grond minderwaardig geacht kan worden. De sociale structuur speelt hier een rol, want de waardeering van den arbeid, die door een slaaf verricht werd, kan anders zijn dan van dien, dien een vrije verrichtte. Die waardeering kan tevens verband houden met kapitaalbezit of met arbeidsbekwaamheid, zoodat bijv. de meer bekwame meer loon krijgt. Het is daarom ook van beteekenis of de belooning

voor arbeid en leiding wetmatig uit de sociale structuur volgt, of dat zij verband houdt met individueele bekwaamheid en originaliteit.

Dit verschil doet zich trouwens ook reeds bij de leiding zelf voor. Leiding immers kan voortkomen uit de sociale structuur (communalisme) of gebaseerd zijn op het bezit van de productiemiddelen (aristocratische sociale structuur), of op bekwaamheid en activiteit (individueele sociale structuur), welke factoren natuurlijk ook kunnen samenwerken. Het innerlijk groepsverband en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheden voor enkeling of familie of stam mogen we daarom, evenmin als de beteekenis van kapitaalbezit hier buiten beschouwing laten.

Maar dit vraagstuk van de leiding heeft nog een anderen kant, n.l. hoe men staat tegenover leiding van vreemdelingen. Is men geneigd om nieuwe productiemethoden over te nemen of niet? Daarbij heeft natuurlijk de individueele bekwaamheid en het individueele aanpassingsvermogen van de personen invloed. Dit voert ons tot het onderzoeken van de mogelijkheid om door eigen inspanning en aanleg verder te komen ten aanzien van bezit of rijkdom. Om die te leeren kennen gaan we na of in de groep een indeeling in meer of minder begaafden bewust gevoeld wordt en welke gevolgen die indeeling heeft. Verder of sommigen uitmunten door zuinigheid in materiaalgebruik. Een vraag, die we ook ten aanzien van de groep als geheel kunnen stellen. Tenslotte, waarvoor men het opeengehoopte bezit gebruikt: men kan met dat bezit meer willen produceeren of het bestemmen voor doodenfeesten en giften, die men den doode meegeeft. Men kan er sieraden voor koopen of het familiebezit er mee vergrooten, zich betere kleeding verschaffen en zooveel andere wenschen vervullen. Met dit gedeelte van ons onderzoek komen we op de materieel meetbare zijde van feestvieren, religieuze gebruiken, huwelijk en dergelijke. Daarna beschouwen wij nijverheid en industrie, die wel is waar onderdeelen van het productieproces zijn, maar daarin toch een afzonderlijke plaats innemen, omdat ze verband houden met de specialisatie van den arbeid en daardoor met den handel. Want als men bijv. niet zelf prauwen kan bouwen en een

ander dit wel kan, dan moet men ze van dien ander trachten te verkrijgen, hetzij door roof, hetzij door ruil.

Allereerst beschouwen wij nu de nijverheid en industrie en gaan na, of zij tot handel, hetzij binnen- of buitenlandschen handel, aanleiding geven. In verband met industrie en nijverheid onderzoeken wij buitendien de ambachten, die boven reeds ter sprake kwamen bij de belooning van den arbeid. Daarna gaan wij na, of de specialisatie zoo ver gevorderd is, dat bepaalde personen geheel van hun ambacht kunnen bestaan. Deze personen hebben een monopolie, voor zoover zij de eenigen zijn, die een bepaald werk kunnen verrichten of bepaalde goederen kunnen leveren. Zelfs kan een geheel volk een monopoliepositie innemen ten opzichte van een ander volk, doordat het eerste een bepaalde industrie of nijverheid heeft, die bij de andere groep, hetzij door natuurlijke omstandigheden, hetzij door gebrek aan bekwaamheid, machtsmisbruik of taboeregels, niet voorkomt. Uit den aard der zaak geeft deze verhouding aanleiding tot handel, wanneer het laatste volk de voorwerpen verlangt, die het andere vervaardigt, en roof onmogelijk is.

Hiermede komen wij tot een beschouwing van den handel. Belangrijk voor ons is, wie den handel in handen heeft. Zijn het vreemdelingen, dan kunnen deze van hun positie misbruik maken en zoodoende een nadeeligen invloed uitoefenen. Maar ook is mogelijk, dat zij voordeel brengen, waardoor de bevolking in materieele welvaart vooruitgaat, wat in het bijzonder het geval is, wanneer zij ondernemingen geopend hebben, waardoor een geheel afzonderlijk complex van verschijnselen ontstaat, dat nauw verband houdt met de leiding, die de vreemden geven. Bovendien kunnen zij, wanneer zij een blijvenden invloed uitoefenen, overgaan tot tribuut- of belasting-heffingen en verder ingrijpen in het economisch leven.

Ten slotte gaan wij over tot een behandeling van de vraag, of de bevolking in haar behoeften kan voorzien, en, wanneer blijkt, dat dit niet het geval is, door welke oorzaken dit verhinderd wordt. Met het noemen dezer beletselen rijzen ook de meer genoemde religieuze gebruiken en sociale verhoudingen voor ons oog op, en wij bestudeeren den invloed,

dien zij op de volkswelvaart in het algemeen uitoefenen. Men denke bijv. aan de taboeregels, aan offeranden, aan de verplichtingen tegenover familieleden (ook de overledene), aan den invloed van de kasten en den priesterstand, aan den gezondheidstoestand en den dwang, dien vreemdelingen uitoefenen.

Onder een der genoemde rubrieken zullen wel alle levensuitingen, die het welvaartsstreven influenceeren, gebracht kunnen worden. *Tenslotte verlieze men nooit het onderling verband uit het oog.*

Het komt ons voor, dat men, door dit schema te volgen, een duidelijk inzicht krijgt in de economische verhoudingen. Daarom stellen wij ons voor, dit schema zooveel mogelijk toe te passen bij het straks volgend onderzoek. Zoodoende wordt de bruikbaarheid van ons schema tevens aan de praktijk van een onderzoek getoetst.

Ik kan echter niet nalaten om nadrukkelijk te waarschuwen tegen te hooge verwachtingen betreffende de resultaten van dit onderzoek.

Men verwachte niet in die resultaten een handleiding te vinden, die aangeeft hoe de ambtenaar, die tot leider van een primitieve gemeenschap geroepen is, in elk afzonderlijk geval behoort te handelen. Wij kunnen slechts hoofdlijnen aangeven en uitspreken, wat wij op grond van onze studie gewenscht achten. Meer niet; slechts hij, die practisch werkt, kan beoordeelen, op welke wijze gearbeid moet en kan worden. Op de theorie der leerjaren dient de practijk des levens te volgen.

Voorts bedenke men, dat ons onderzoek belemmerd wordt door gebrek aan goede gegevens in de minitieus doorgezochte literatuur. Om in deze leemte te voorzien hebben wij een vragenlijst samengesteld, die ter beantwoording gezonden kon worden aan personen, die in het door ons onderzochte gebied hun werkzaamheden hebben. Zulk een vragenlijst bestond er nog niet, daar ethnologische vragenlijsten als regel te weinig op economische aangelegenheden ingaan. Slechts enkele vormen daarop een uitzondering, zooals die, welke Gonggrijp opstelde naar aanleiding van Van Vollenhovens Adatrecht (354.1) en de vragenlijst van Steinmetz

(Berlin, 1906). Verder zijn nog te noemen de vragen uit den Leiddraad voor het gewestelijk onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart van de Inlandsche bevolking op Java en Madoera (397), die mij ook van veel nut waren. Een economische vragenlijst van eenige uitgebreidheid kan evenwel slechts hij beantwoorden, die ter plaatse werkzaam is en er een langdurig onderzoek aan kan besteden. Het laatste konden wij niet verwachten van de ambtenaren, zendelingen en goeroes, die in het Oostelijk deel van den Indischen Archipel werkzaam zijn. Onze vragenlijst [1]) kon dus slechts kort zijn, wat het nadeel had, dat het onderling verband der vragen niet voldoende tot zijn recht kwam. Door Prof. Dr. Kohlbrugge werd nu aan den heer Directeur van het Departement van Binnenlandsch Bestuur te Batavia, den heer Mühlenfeld, het verzoek gericht, deze vragenlijst door zijn ambtenaren te willen doen beantwoorden. Zijn Hoogedelgestrenge beantwoordde dit verzoek op de meest welwillende wijze en na verloop van een tiental maanden lagen de antwoorden voor mij. Daarna werden op aanraden van Dr. Fischer aan zendelingen en missionarissen nog lijsten gezonden, die eveneens met de meeste bereidwilligheid beantwoord werden. Zonder aan de overige antwoorden te kort te doen, wil ik hier in 't bijzonder noemen den Predikant-Voorzitter in de Molukken, die uit eigen beweging de lijsten in het Maleisch liet vertalen en ze toezond aan een groot aantal Inlandsche leeraren en goeroes, die ondanks het feit, dat hun de stof geheel vreemd was, met veel ijver antwoordden.

Voorts stond de heer N. Halie mij toe, gebruik te maken van zijn belangrijk geschrift over de economische toestanden in Noord-Nieuw-Guinee.

Aan allen, die mij bij dit werk hebben willen steunen, betuig ik hierbij mijn hartelijken dank.

DE VERZONDEN VRAGENLIJST.

I. 1. Heeft de jacht economische beteekenis voor de voeding of voor den handel?

---

[1]) Waarvan hier beneden een afdruk volgt.

2. Dezelfde vraag voor de vischvangst. Wat levert de zee, rivier, enz. op (behalve visch)? Welke waarde hebben deze producten voor de voeding of voor den handel?
3. Worden er boschproducten verzameld? Hun beteekenis voor voeding of handel?
4. Welke voedingsmiddelen werden door hak-, land-, tuinbouw verkregen? Leveren deze of hetgeen eruit bereid kan worden handelsartikelen op? Wat weet ge van de grondbewerking (doelmatig, opbrengst)?
5. Dezelfde vragen voor aangeplante boomen of struiken (ook genotmiddelen).
6. Is er veeteelt van welken aard ook? De beteekenis daarvan voor voeding en handel. De verzorging van die dieren?

II. 1. Bestaat er arbeidsverdeeling bij jacht, vischvangst, enz.? Arbeid van de vrouwen voor in- en uitlandschen handel?
2. Is er leiding bij den arbeid? Werkt men gemeenschappelijk? Voor welk doel?
3. Is het werken in eere? Werkt men met lust? Of stelt men zich tevreden met het voldoen der noodzakelijkste behoeften?
4. Kent men loon of een anderen waardemeter voor den arbeid?
5. Wil men nieuwe productiemethoden overnemen? Kan men welvaart verkrijgen (rijk worden)? Zoo er welvaartsstreven is en hierdoor opeenhooping van bezit, wat doet men er dan mee?

III. 1. Kan de bevolking zelf in haar behoeften voorzien (ook aan kleeding, huisraad)? Wat moet daarvan aangevoerd worden? Bestaat er monopolie van bepaalde goederen bij eigen aanmaak of invoer?
2. Is er industrie (huisindustrie), zooals aardewerk, scheepsbouw, weef- en vlechtwerk, enz. enz., die tot handel (ook onderlingen handel) aanleiding geeft? Bestaan er menschen alleen van den handel of industrie of van hun ambacht?

3. Wie heeft den handel in handen (Vreemde Oosterlingen, Boegineezen, enz.)? Is dit schadelijk voor de bevolking? Zijn er buitenlandsche, o.a. Europeesche ondernemingen, die voordeel aan de bevolking brengen? Gaat de bevolking naar Uw meening vooruit (in welvaart)?
4. Kent men voorzorg (conserveeren van voedingsmiddelen, bewaren van zaad, niet jagen in den paringstijd, enz.)?
5. Zijn er opvattingen of zeden, die de economische ontwikkeling belemmeren?

TWEEDE GEDEELTE.

Economische toestanden in het Oostelijk deel van den Indischen Archipel en op Nederlandsch Nieuw-Guinee.

Bij de bewerking van het verzamelde materiaal kunnen wij twee wegen inslaan. Wij kunnen trachten na te gaan, welke groepen typeerend zijn voor een bepaald gebied en die uitvoerig beschrijven, met volledige toepassing van het boven ontwikkelde schema. Of wij kunnen al het materiaal verwerken in paragrafen, die overeenstemmen met de punten, die op de vragenlijst behandeld zijn.

Daar voor eerstgenoemden weg het feitenmateriaal onvoldoende bleek, hebben wij noodgedwongen den tweeden moeten inslaan. Dank zij het groote aantal ingekomen antwoorden (zie lijst p. 118 e.v.) bezitten wij daarover vrij goede gegevens.

Het gebied, waarover deze studie zich uitstrekt, hebben wij in de volgende groepen verdeeld:

1. *De Zuidwester-groep*, omvattende: Alor-, Zuid-Wester- en Babar-eilanden, Téoen, Nila en Seroea.
2. *De Zuidooster-groep:* Tanimbar-, Kei- en Aroe-eilanden.
3. *Nederlandsch Nieuw-Guinee en omliggende eilanden.*
4. *De Halmahera-groep:* Halmahera, Morotai, de Batjan-, Obi- en Soela-eilanden.
5. *De Seran-groep*: Boeroe, Seran, Seran-laoet en Watoebela-eilanden. De Banda-eilanden, Ambon en de Oeliassers, Ternate en Tidore behandelen wij niet, omdat daar de invloed van de vreemdelingen te veel veranderd heeft.

Waar wij nu vooral steunen op de antwoorden der vragenlijsten, komt het ons gewenscht voor, om, in afwijking van de gewoonte, in den tekst geen literatuurverwijzingen op te nemen. Immers, voor een belangrijk deel zijn onze opmerkin-

gen niet controleerbaar, tenzij wij als bijlagen van dit werk alle ontvangen antwoorden zouden publiceeren, hetgeen, gezien den vertrouwelijken vorm, waarin vele antwoorden gesteld zijn, ons niet geoorloofd is. Wel laten wij, aan het einde van dit tweede gedeelte, een opgave volgen van die plaatsen in de literatuur, die betrekking hebben op het in den tekst der paragrafen behandelde.

Voorts hebben wij gemeend weinig cijfers te moeten geven, daar deze voor ons doel meestal van geringe waarde zijn. Wij onderzoeken *alleen* het inheemsche economische leven; maar cijfers, zooals die van de in- en uitvoerstatistieken, gepubliceerd door het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in de mededeelingen van het Centraal kantoor voor de statistiek, hebben betrekking op de geheele handelsbeweging van het betrokken gewest en niet alleen op die van de inheemsche groep.

Zelfs al worden in deze statistieken inheemsche exportproducten behandeld, dan kunnen wij nog niet nagaan, hoeveel geld daarvoor ontvangen wordt, omdat het aandeel van de tusschenhandelaars onbekend is. Zij zijn in den regel de opkoopers (tevens tokohouders) van de inheemsche producten en voeren deze uit. Zij betalen in geld en vooral in goederen, waardoor zij dubbele winsten krijgen, want zij betalen voor de copra en andere uitvoerartikelen aan de bevolking zeer veel minder, dan zij ervoor ontvangen, en verlangen bovendien groote winst op de rijst, koffie, zeep, kleedingstoffen enz., die zij als betaling geven (zie p. 100, 101). Op deze wijze verdienen zij niet geringe sommen. Zoo verdienden de twee Chineesche winkeliers of tokohouders, die den handel in de onderafdeeling Wahai (Seran) voornamelijk in handen hebben, in 1930 elk ± *f* 10.000, en in normale jaren, naar schatting, elk het dubbele. Daar echter niet-inheemschen waarschijnlijk ook in die Chineesche toko's gekocht hebben en de waarde van die in- of verkoopen ons niet bekend is, kunnen wij niet bepalen, hoeveel de Chinees aan den inlander verdient. Bovendien weten we niet, welk percentage van de winst verkregen wordt door den verkoop der inheemsche producten en welk, door den verkoop der uitheemsche artikelen, zoodat het onmogelijk is, om, door

het aandeel van de Chineezen af te trekken van de totale in- en uitvoercijfers, ook maar bij benadering te bepalen, welk bedrag de inheemsche bevolking in handen krijgt. Wij kunnen hier slechts schatten en hebben dan nog weinig kans op juistheid, want de inheemschen kunnen, zooals de gezaghebber van Mangerai (Flores) opmerkt, de producten ongecontroleerd wegvoeren, daar de vele kleine havens en baaien een goede ankerplaats bieden voor vrij groote prauwen.

HOOFDSTUK III.

De productie.

§ 1. *De Jacht.*

Hoewel op verscheidene eilanden, zooals Boeroe, Kei, Seran, de wildstand vrij groot schijnt te zijn, is de jacht toch geen belangrijk middel van bestaan. Groot wild is schaarsch. Men jaagt dikwijls meer uit liefhebberij dan voor de voeding. Wellicht zijn daarom de jachtwapenen gebrekkig, zooals van Seran en Halmahera bericht wordt; ook het tegenovergestelde wordt wel eens beweerd, namelijk, dat de resultaten der jacht slecht zijn, omdat het gereedschap slecht is.

De verplichte inlevering van vuurwapenen, nadat er verzet gepleegd was, had natuurlijk een verminderde jachtopbrengst tengevolge, gelijk in 1915 op Halmahera bleek.

Daarnaast dienen wij in aanmerking te nemen, dat de Mohammedanen alleen jagen, wanneer de varkens de tuinen te veel verwoesten, dus in noodgevallen, maar niet om het vleesch te eten, terwijl juist deze dieren veelal in een groot aantal voorkomen, zoodat de jacht daarop meer kon beteekenen. Van de Kei-eilanden wordt zelfs bericht, dat men vroeger, om zich tegen die dieren te beschermen, op Groot Kei ten Zuiden van Langgiaar een muur gebouwd heeft van de West- naar de Oostkust!

Verder wordt de beteekenis van de jacht verminderd door totemistische voorstellingen. De kangoeroes en andere buideldieren zijn verboden voor de Oeringgoep in Midden Nw. Guinee, en casuaris en krokodil aan de bevolking van den mond der Mamberamo-rivier op Noord Nw. Guinee. Ook opvattingen, als die van de Soela-eilanden, dat in den drogen tijd de hertenhuid te glad is om het dier te kunnen vangen, verhinderen een geregelde jacht, terwijl door bestuursmaatregelen, zooals sluiting van de paradijsvogeljacht op Nieuw-Guinee, de jacht eveneens in beteekenis afnam.

De vraag naar hertshoorn, hertenhuiden en gedroogd

vleesch daalt, mede doordat de rijsttafel, waarvoor vroeger veel deng-deng noodig was, in onbruik raakt. De prijzen, die betaald worden, zijn dan ook eveneens zeer sterk gedaald. Een picol (61.5 kg) gedroogd varkensvleesch bracht den bewoners van Gaoer, bij de Oostkust van Seran, in 1928 *f* 40, in 1931 *f* 8 op.

Deze bewoners van Gaoer zijn een van de weinige groepen, die zich speciaal op de jacht hebben toegelegd; verder moeten er enkele beroepsjagers zijn op de Soela-eilanden, Boeroe, Seran en Halmahera. Maar wij weten niet zeker of zij wel tot de inheemsche bevolking behooren. Wellicht zijn er onder hen, die uit andere streken afkomstig zijn, zooals de vogeljagers op Nieuw-Guinee, die wel met Papoea'sche helpers werkten, doch meest vreemdelingen waren. Hueting alleen bericht van de Tobelo's, dat sommigen hun hoofdbestaan zoeken in de jacht en afgezonderd moeten wonen, daar hun honden anders te veel schade toebrengen aan de tuinen der andere bewoners.

Meestal heeft de jacht dan ook weinig beteekenis voor den handel en ook onderling wordt weinig geruild.

Van Alor worden een weinig hertenhuiden en geweien uitgevoerd, van Halmahera en Seran vrij veel, benevens gedroogd vleesch, waaronder ook dat van varkens. Toch is op Seran de wildrijkdom niet overal groot; zoo worden in de omgeving van de negorij Amahai slechts een paar varkens per jaar gestrikt.

Verder verdient de bevolking van de Aroe-eilanden vrij veel door de levering van kroonduiven, zwarte kakatoes en andere vogels aan den agent van den Londensche Zoo, terwijl de Boegineezen van Seran levende casuarissen uitvoeren.

Het inzamelen van eetbare vogelnesten is in den regel verpacht, ten bate van de landschapskas.

In 1930 had Z.W. Nieuw-Guinee een kleinen uitvoer van slangenhuiden; de uitvoer van karbouwenhuiden van Babar is bijna zonder beteekenis. Van Alor en Tanimbar, waar eveneens op verwilderde karbouwen gejaagd wordt, schijnen geen huiden uitgevoerd te worden. Soms verkoopt men op Alor een gevangen karbouw aan de bewoners van een ander district (zie ook p. 76).

Voor de voeding heeft de jacht de meeste beteekenis, hoewel geen groote, daar men meest uit liefhebberij jaagt, zooals boven reeds werd opgemerkt, of om bij een feest veel varkens te kunnen verorberen, terwijl het tevens weer een feest is, als men, gelijk op Tanimbar, een gelukkige jacht heeft gehad.

Toch wordt de behoefte aan vleesch gevoeld. De Tanimbarees heeft een apart woord voor vleeschhonger, en hij verlangt dikwijls naar vleesch.

Het meest worden varkens gejaagd. Zij komen op alle eilanden in meerdere of mindere mate voor. Herten zijn niet zoo talrijk. Op Alor zijn er vrij veel. Volgens Van Höevell heeft Gouverneur Cleerens ze op de Aroe-eilanden ingevoerd. Op de Kei-eilanden leven weinig herten, op Nw. Guinee schijnen ze te ontbreken en alleen in de Halmahera- en Serangroep komen ze in vrij grooten getale voor. Verder eet men ratten (Alor, Marind-Anim), muizen (Oeringgoep, Pesegem in Midden Nw. Guinee) en vleermuizen (Halmahera). De koeskoes, een buideldier, vangt men op de Aroeeilanden, op Nw. Guinee, Seran en Boeroe; de buidelrat op de Kei- en Schouten-eilanden en soms op Halmahera. De kangoeroe zou voor de Marind-Anim van veel belang kunnen zijn, wanneer de huid handelswaarde had. Daar dit niet het geval is, beteekent de jacht daarop niet veel.

Vogels worden gepijld voor de sierveeren (paradijsvogels, parkiet, casuaris, een ijsvogelsoort in Amahai) en voor de voeding (duiven, casuaris?). Op Seran wordt op den casuaris zelfs zooveel jacht gemaakt, dat gevaar voor uitroeiing bestaat. Eieren van loophoenders worden gegeten op Biak en Seran.

Voor de Marind-Anim en de bevolking aan de Mimikarivier is krokodillestaart een lekkernij, evenals voor de bewoners van den mond der Mamberamorivier. De Biakkers en de dwergstammen van Nw. Guinee eten soms slangen. Pythons worden gegeten in Amahai op Seran. De Oeringgoep eten sprinkhanen en rupsen. Op Seran en elders worden larven uit rottend hout, of merg van den sagopalm, gegeten.

Een veelbesproken methode van jagen is de brandjacht,

waarbij een met alang-alang (een tot 1.70 m hoog opgroeiende grassoort) begroeid terrein in brand gestoken wordt (Seran, Marind-Anim). Het is geen nuttelooze slachting, al wordt alle wild, dat te voorschijn komt, dan neergeschoten en stikt het overige in den rook. In elk geval heeft men daarbij het voordeel, dat het terrein meer begaanbaar wordt; de oude alang-alang wordt opgeruimd en wanneer de brand niet al te ongunstig verloopt, zullen de sterkste en gezondste dieren wel weten te ontsnappen. Ten slotte is het de vraag, of die groepen, welke de brandjacht kennen, op een andere wijze in zulk een korten tijd zoo'n groote hoeveelheid vleesch kunnen bijeenbrengen, wat onder bepaalde omstandigheden, als bij voorbereiding tot een feest, noodzakelijk kan zijn. Op de schaduwzijden der brandjacht (dat het vuur zich te ver uitbreidt bijv.) zullen wij hier niet ingaan.

Voorts is het een feit, dat getracht wordt zooveel mogelijk profijt van de jacht te trekken. Op Seran eet men op de jacht in het bivak alleen de ingewanden. Het vleesch wordt geroosterd en later mee naar huis genomen. Daarnaast spaart men zijn wapenen, bijv. doordat men de pijlpunt op een zoodanige wijze aan de schacht bevestigt, dat de eerste gemakkelijk loslaat en in het dier blijft zitten. Men verliest dan alleen de schacht, die minder kostbaar is (Seran, Nw. Guinee).

§ 2. *De zee- en rivierproducten.*

Deze producten beteekenen bij de kustbewoners voor de voeding veel meer dan die van de jacht. Bij de bevolking van de bergstreken, zooals de bewoners van het Honitetoe- en Wemalé-gebied op Seran, de Pesegem, Oeringgoep en andere stammen in Midden Nw. Guinee, is hun beteekenis gering.

Immers is de bovenloop der rivieren in den regel arm aan visch; slechts zoetwatermossels, palingen en rivierslakken, die beter tegen den invloed van den drogen moesson bestand zijn, kunnen den bewoners van het binnenland geregeld tot voedsel strekken. Een uitzondering vormt het groote Sentanimeer, dat zeer vischrijk is.

Bovendien wordt lang niet overal visch van de kust naar het binnenland vervoerd. De verschillende vischsoorten en schelpdieren, die uit de zee verkregen worden, zijn dan ook

van het meeste belang voor de voeding der kustbewoners; verder eten dezen zeeschildpadden (Kei, Tanimbar, Taliaboe), die weinig voorkomen. Op Taliaboe vangt de visscher zelden meer dan 2 à 3 schildpadden in zijn geheele leven. De zeekoe [1]), die ook gegeten wordt (Kei, Radja-Empatgebied, Batjan, W. Seran), is eveneens zeldzaam. Van Höevell berichtte vroeger, dat op Tanimbar bruinvisschen [2]) gevangen werden. Vermoedelijk heeft hij zeekoeien bedoeld. Inktvisschen eet men in West Nw. Guinee en in Amahai (Seran).

Eveneens van veel belang voor de voeding zijn de geslachtsrijpe deelen, „laor" genaamd, van den palolaworm (eunice virides Gray) ,die eenmaal per jaar, met de eerste volle maan na de lentenachtevening, in groote massa's verschijnen, zoodat de zee er mee bedekt is; men eet ze gepoft, of geroosterd en vermengd met sago (Kei, Kaoe-baai, Soela-eilanden, Amahai).

Zout bereidt men in enkele streken zelf uit zeewater (Babar, Wahai). Elders gebruikt men zeewater om mee te koken (Z.W. Nw. Guinee). Tegenwoordig wordt meestal zout gekocht in de Chineesche toko's.

Gewoonlijk gebruiken de kustbewoners zelf gevangen visch. Een uitzondering vormt Lakor (Z.W. eil.). Daar koopt men de visch van de bevolking van het eiland Loeang, die gaat visschen in de rijke riffen van Lakor. Hoe deze toestand ontstaan is, kunnen wij niet verklaren. Misschien durfden de bewoners van Lakor zich niet op zee te wagen, zooals van eenige kampongs op Alor bericht wordt; of is het wellicht een oud recht van Loeang om daar te visschen, terwijl het den bewoners van Lakor verboden is. Daarover wordt ons niets bericht, evenmin als over gebrek aan vischtuig, wat ook de oorzaak kan zijn. Opvallend is, dat dit laatste gemeld wordt van de Babar-eilanden, waar de eigen vischvangst

---

[1]) Wij bedoelen hiermee het zoogdier (halicore dugong), in O. Indië doegoeng genaamd. Men moet dit dier niet verwarren met den z.g. „karbouwvisch", die in den O. I. Archipel veel voorkomt en ook wel zeekoe genoemd wordt.

[2]) Op de kusten der Z. W. eilanden schijnt soms een walvisch aan te spoelen of bemachtigd te kunnen worden. Ik kon echter niet met zekerheid vaststellen, of daarmede wellicht de potvisch bedoeld wordt, die leeft tusschen 40° N.B. en 40° Z.B. Gegevens over de vangst van den potvisch of cachelot vond ik overigens niet.

weinig beteekenis heeft en visch van de Zuidwester-eilanden en Makassar wordt ingevoerd. Gebrekkig is het vischtuig in zooverre, dat groote sleep- en werpnetten, waarmee veel visch te vangen zou zijn, lang niet overal voorkomen. Toch moeten de resultaten van de vangst wel meevallen, vooral in de vischrijke zeeën om Seran, de Batjan- en Obi-eilanden. Tidoreesche visschers komen in de maanden September tot November op de kusten van Obi, Batjan, soms ook de Soela-eilanden, om te visschen, en blijven daar 6 à 9 maanden. Zij bezitten sleepnetten, die 150 à 200 m lang zijn en ƒ 500 à ƒ 600 kosten. Ook Galela'sche en Tobelo'sche visschers zwerven in de omgeving van deze eilanden. Tobeloreezen varen zelfs naar de eilanden Mojau en Tafoeroe (Majoe en Tiforé), om daar schildpadeieren te zoeken of naar schelpen te duiken, die aan de handelaren worden verkocht.

De Galelareezen en Tobeloreezen waren als zeeroovers in die streken zeer gevreesd. Zij zwierven overal, en zoodoende hebben zij zich over vele eilanden, tot zelfs op Boeroe en Seran, verspreid.

Op de kusten van deze eilanden, zooals Batjan, Halmahera en Seran, treffen we ook de Badjo's aan, een zee-nomaden-volkje, dat rondvaart in het gebied ten Oosten van Borneo, maar zich tegenwoordig meer en meer op de kusten in vaste woonplaatsen vestigt. Zoo wonen reeds sedert een halve eeuw, Badjo's op de Zuidkust van Batjan in hun paalwoningen, en leven daar hoofdzakelijk van de opbrengst der aan de handelaren verkochte visch, schildpadden en tripang. Zelf plukken zij een weinig klappernoten en planten groenten in oude, met zand gevulde prauwen, die op de loopbruggen voor hun woningen staan.

De predikant Montanus was, naar Valentijn bericht, een van de eersten, die dit volkje beschreef. In Valentijns tijd waren er, volgens Padbrugge, zelfs reeds enkele Badjo-dorpen. De meeste Badjo's zwierven toen echter nog rond. Men beweerde, dat ze van China of Japan afkomstig waren, waar de visschers geminacht en verdrukt werden, waarom zij die landen verlaten hadden.

Voor deze op de zeeën zwervende groepen is uiteraard de vischvangst het hoofdmiddel van bestaan, evenals voor die

kustkampongs, die aan de bevolking van het binnenland visch leveren en in ruil daarvoor, de benoodigde tuinproducten ontvangen.

Biakkers, die zich vestigden op de Ajoé-eilanden, de eilanden ten W. van Waigeo, de Noordkust van Waigeo, Amsterdam, Middelburg (Mios Soe), Batanta en de Kofiaueilanden, evenals de kustbevolking van Misool, ruilen hun visch tegen sago en andere voedingsmiddelen, met de bewoners van den Vogelkop en Salawati, verder, met de niet aan de kust wonende stammen op Waigeo en Misool. Ook de kampongs Keffing, Waroe, Hote en Kilgah-Kilwoo op O. Seran zijn echte visschersdorpen. De eerste vier voeren visch uit naar Ambon en de Oeliassers, het vijfde verkoopt haaievinnen aan de Chineezen.

Voor den handel levert verder Geser (Seran-laoet-eil.) ager-ager (gedroogde zeewieren); in de jaren voor 1929 nog tot een waarde van *f* 50.000 per jaar. Ook van de Soelaeilanden komen kleine hoeveelheden. Goram voert kalk, verkregen van schelpen, uit naar Banda, voor de muskaatnotenbereiding. Overigens leveren de meeste eilanden voor den handel gedroogde of gezouten visch en schelpen, zooals lola en batoe laga.

In de Zuidoostergroep koopen Chineesche handelaren haaievinnen en -staarten op. Vooral op Kei zijn enkele dorpen, die daarmee in den goeden tijd vrij veel geld verdienen. Zij hebben zelfs bepaalde booten voor de haaienvangst. Ook in West- en Noord Nw. Guinee en te Amassing op Batjan komen haaievinnen aan de markt, terwijl verder de Chineezen overal, waar zij kunnen, tripang (zeekomkommers) opkoopen.

De pareloesterbanken bij de Oostkust van Aroe worden sedert 1905 geëxploiteerd door een Australische maatschappij. De bevolking heeft nog het recht tot parelduiken op alle plaatsen, die bij laag water niet meer dan 9 m diep liggen. Een enkelen keer vindt de Aroenees dan ook een parel, die 8 à 10 duizend gulden waard is, maar hij bezwijkt al spoedig voor een bod van een paar honderd rijksdaalders.

In de Kaoe-baai van Halmahera had het parelduiken welstand gebracht, die zich uitte in een hoogen bruidsschat.

Tegenwoordig beteekent de parelvisscherij hier zeer weinig, evenals in de wateren rondom Batjan.

Ook de uitvoer van karetschildpad uit deze streken is in beteekenis achteruitgegaan. Trouwens in 't algemeen doet zich momenteel de malaise gevoelen in die producten, die voor kort nog veel gevraagd werden. De tripanguitvoer van Sorong (Radja-Empat-eilanden) daalde van 222,63 picol in 1929 tot 163,55 picol in 1930 en die van haaievinnen en -staarten van 9,29 picol tot 0,68 picol. Hier steeg alleen de uitvoer van parelmoerschelpen, die van 11,82 picol op 16,99 picol kwam. In Z.W. Nw. Guinee gingen eenige Chineezen er toe over om garnalen voor de rijsttafel uit te voeren, daar in den copra-handel de depressie te groot was, zoodat hier door de malaise de uitvoer van een ander artikel steeg.

§ 3. *De boschproducten.*

Wij behandelen in deze paragraaf alleen die producten, die in den regel zonder voorafgaande verzorging uit de bosschen worden verkregen, zooals harsen en niet de producten van boomen, die in het eene gebied wel, in het andere niet aangeplant worden, zooals de sago.

Van eerstgenoemde boschproducten zijn sommige, zooals harsen, rotan en in mindere mate bijenwas, het voornaamste middel voor de bevolking om aan contanten te komen, maar ook van deze voortbrengselen zijn de prijzen gedaald, zoodat er minder geld verdiend wordt. Bracht in 1929 een picol damar (hars afkomstig van boomen uit de fam. der dipterocarpaceeën) op Seran nog ƒ 12 op en hadden vele bergnegorijen daardoor een goed bestaan, in 1931 werd slechts ƒ 4, of hoogstens ƒ 5 betaald, terwijl geconstateerd werd, dat de belasting moeilijker binnenkwam.

Vooral in deze producten is de malaise merkbaar. De uitvoer van bijenwas (Alor, Z.W. eilanden, Soela-eilanden) en die van geelhout (Babar-eilanden, Tanimbar, W. Nw. Guinee) ligt bijna geheel stil tengevolge van de depressie in het batikbedrijf op Java. Nu de koers van den Chineeschen dollar zoo laag is, wordt door de Chineezen van de Z.W. eilanden bijna geen sandelhout en sirih-hoetan (fam. pipiraceeën) meer op-

gekocht. Verder ging achteruit de handel in masoi-schors (massoia aromatica Becc.) (W. Nw. Guinee, Geelvinkbaai en N. Nw. Guinee), rotan (Halmahera-groep, Seran, Nw. Guinee) en gom-copal (W. Nw. Guinee, Jappen). [1])

Toch gaat de uitvoer niet alleen achteruit door de malaise, maar ook doordat de voorraden afnemen. Door ontbossching is de houtvoorraad van de Zuidwestergroep voortdurend verminderd. Kisar bijv. heeft zoo goed als geen hout meer. Naast een weinig rotanhandel op Alor en de uitvoer van een slechte kwaliteit geelhout van Babar, is alleen nog te vermelden de geringe handel in djati-hout, afkomstig van Moa, waar plaatselijk djati-bosschen zijn. Op Tanimbar is het geelhout bijna uitgeroeid en het ijzerhout van Kei is zoo goed als op, zoodat de Arabieren van Kei concessie hebben voor den houtkap op de Aroe-eilanden. Ook de voorraden van de ebben- en ijzerhoutboomen op de Schouteneilanden nemen af. Het rotan van Obi is van slechte kwaliteit, zoodat het weinig gevraagd wordt.

In weinige jaren schijnt men Kei leeggekapt te hebben, want, terwijl in 1867 de houtexport in opkomst was, bericht Van Höevell in 1886 reeds, dat de voorraad afnam en de firma Langen uit Keulen, die te Toeal een houtzagerij gevestigd had, moest dit bedrijf in het begin van de 20ste eeuw omzetten in een kokosplantage, daar het niet meer loonde. Geen wonder, want was een boom te dik om uitgevoerd te worden, dan hakte de inlander er hout af, totdat de stam de vereischte afmetingen had.

Op Biak had men de nadeelige gewoonte om een harsboom, als men niet voldoende hars meende te krijgen, om te kappen of af te branden, wat ± 1920 verboden werd, omdat het aantal boomen daardoor snel daalde. Tidoreezen deden dat eveneens op de Batjan-eilanden, want zij meenden, dat een boom maar eens hars geeft en dan sterft, welke meening door de andere bewoners van Batjan gedeeld wordt. (Of die meening ook op Biak voorkomt, is mij niet gebleken.) Daarbij komt nog, dat de tapwijze niet altijd van dien aard schijnt

---

[1]) Masoi-schors wordt voor reukwerk gebruikt, sandelhout eveneens (bij begrafenissen), sirih bij het sirih-pruimen (p. 73), geelhout geeft een kleurstof.

te zijn, dat de grootst mogelijke opbrengst verkregen wordt. Aangaande Seran wordt opgemerkt, dat bij systematisch tappen de opbrengst 3 maal zoo groot kon zijn. Bovendien wordt in de mededeelingen van het Encyclopædisch bureau over de Soela-eilanden bericht, dat Taliaboe geen fossiele (d.i. uit den grond opgegraven) damar uitvoert, hoewel het in den grond veel voorkomt. De oorzaak daarvan wordt niet vermeld. Beversluis deelt mede, dat op de N.O. kust van Salawati veelal onbekend is, dat men daar goede damar door opgraven verkrijgen kan.

Behalve de reeds genoemde producten wordt nog voor den handel geleverd: lawanghout (heritiera littoralis) (West Nw. Guinee), goefasa-hout door Seran en Misool, waar de inwoners van het op Halmahera gelegen dorp Patani ook gaan kappen; ebbenhout door Halmahera en Boeroe. De bewoners van Amahai, het eiland Manowoko en de regentschappen Atiahoe en Kilmori, aan de Z.O. kust van Seran, voeren ijzerhout uit naar Banda, Ambon en Saparoea. Geser levert pijpenhout en Wahai voert verder nog wortelhout, nani-hout (metrosideros vera, een soort ijzerhout) en manggi-manggi-bast (mangrovebast, bij het looien gebruikt) in kleine hoeveelheden uit.

Op Babar kappen de Keieezen ijzer- en ebbenhout en verkoopen dit daarna aan den Babarees, die het kappen zelf te bewerkelijk vindt (zie p. 86). In Z.W. Nw. Guinee wordt hout voor huizen- en prauwenbouw o.a. van Dobo (Aroe-eilanden) ingevoerd. De bereiding van kajoepoetih-olie op Boeroe is in handen van Chineezen en een enkelen Soelanees. Ook te Piroe (Seran) wordt een weinig bereid.

Voor eigen gebruik haalt men uit de bosschen verschillende eetbare boomvruchten, als langsep (lansium domesticum), broodboomvrucht en mangga (mangifera Indica L.), waarop wij hier niet ingaan, omdat de boomen, waarvan deze vruchten worden verkregen, ook aangeplant worden. Verder bijenhoning en eetbare knolsoorten, zooals de oebi kajoe (manihot), waarmee men op Kei in tijden van gebrek zijn honger stilt. Hout, bamboe en rotan worden bij den huizen- en prauw- of canobouw gebruikt en voor verschillende gebruiksvoorwerpen. „Atap" van sagopalmblad dient als dakbedekking, waarvoor

in Z.W. Nw. Guinee ook wel eucalyptusschors of pandanus gebezigd wordt.

§ 4. *De landbouw.*

a. Verbouwde gewassen.

De landbouw levert de volgende voedingsmiddelen op: rijst, maïs, suikerriet, kembili (coleus tuberosus), en andere gewassen met eetbare knollen of wortelstokken, zooals taro (colocasia antiquorum), oebi kajoe (manihot), kasbi, zoete aardappelen (batatus edulis). Verder kent men den gewonen aardappel, terong (solanum melongena), waarvan de vruchten gekookt worden gegeten, tomaat, spaansche peper, peulvruchten, kalebas, komkommer en pisang. Voorts worden nog aangeplant op Tanimbar de birah (alocasia macrorhiza Schott);[1]) op de Schouten-eil., in N. Nw. Guinee en Djailolo de bajem, een amarantus-soort, die onze spinazie vervangt; uien in Djailolo, en sesawai, een mosterdplant, in Amahai (de bladen van de sesawi eet men als groenten).

In het algemeen is de rijst, waar zij door de bevolking wordt verbouwd, meer een welkome versnapering, dan een geregeld gebruikt voedingsmiddel. Slechts de import-rijst heeft voor de voeding beteekenis, zooals op Kei, waar zij, voordat de depressie kwam, meer en meer het hoofdvoedsel werd. Nu de prijzen van haar producten gedaald zijn, is het voor de bevolking moeilijker geworden om rijst te koopen en zal zij dit voedsel minder gebruiken, zoodat de rijstimport in de Molukken achteruit zal gaan. Dit kan te Tobelo en Djailolo een geringe opleving van den verbouw van ladangrijst (rijst verbouwd op droge velden) tengevolge hebben, want gedurende de goede jaren was deze in beteekenis sterk verminderd, omdat de importrijst te Ternate meer gewild was dan de Halmahera-rijst, die de Ternatanen vroeger gebruikten.

De rijst wordt meestal op ladangs verbouwd (Z.O. groep, Sorong, Doré, Halmahera, Boeroe, Oewen- en Makahalagebied op Seran). De Marind-Anim hebben den rijstbouw afgezien van de bij Merauke gevestigde Javanen en Timoree-

[1]) Men gebruikt den wortel als huidprikkel en impregneert den katoendraad met een aftreksel van die plant. Is misschien de birah dezelfde plant als de „abir" van de Schouten-eil.? (zie p. 66).

zen, die sawahs (bevloeide rijstvelden) hebben aangelegd. Die aanplant beteekent echter nog niet veel.

Meer belang voor de voeding heeft de maïs. Zij is het hoofdvoedsel voor de bevolking van de Z.W. groep, en op Kei verdrong zij de sorgo of inheemsche gierst, welke ook op Boeroe en Tanimbar door den toenemenden maïsbouw achteruitgaat in beteekenis. Reeds in 1721 wordt maïs vermeld onder de planten, die de bevolking bij het meer van Wahakolo op Boeroe verbouwde. Verder wordt zij aangeplant op Aroe, te Sorong, 't eiland Jappen en het Tanah-Merah-gebied in Noord Nw. Guinee, door de Boetonneezen van Seran, voor wie zij als voedsel een groote beteekenis heeft, en in het Oewen-district van Seran, waar zij meer een versnapering is. Voor den handel is maïs van belang op Alor en Leti; de bewoners van Alor *moeten* haar uitvoeren om belastinggeld te verkrijgen. Leti voert weinig uit.

Suikerriet, dat vermoedelijk in Nw. Guinee inheemsch is, wordt, als versnapering, zoowel aangeplant door de daar in het binnenland wonende stammen (Oeringgoep, Pesegem), als door de kustbewoners en verder een weinig in de Z.O. groep, W. Seran en door de Mange'ee, een boschvolkje op de Soela-eilanden.

Toch hebben deze drie gewassen, rijst, maïs en suikerriet, ook daar, waar men ze voor versnapering verbouwt, niet het karakter van een genotmiddel, want hun voedingswaarde is groot. [1]) In het algemeen worden de verschillende eetbare knollen en wortelstokken meer voor de voeding gebruikt. Of de voedingswaarde daarvan echter zoo bijzonder groot is, staat niet vast. Wanneer wij kunnen afgaan op de houding van de bevolking, mogen we veronderstellen, dat die voedingswaarde onderdoet voor die van de sago, want, waar de sagopalm talrijk is, wordt minder aandacht geschonken aan de knolgewassen. Hiervan kan echter ook gemakzucht de reden zijn.

In alle groepen worden de knolgewassen aangeplant en de verscheidenheid er van is zeer groot. Wij vermelden slechts, dat de oebi kajoe in Z.W. Nw. Guinee is ingevoerd, maar

[1]) Zij, die op Seran rijst en maïs verbouwen, zijn opvallend sterker dan de overigen (124).

de Marind-Anim vinden hem niet zoo smakelijk. De Keiees gebruikt hem alleen in tijden van nood, zooals wij reeds zagen.

Tegenwoordig wordt op Kei veel verbouwd een van Bali geïmporteerde aardvrucht, „émbal" genaamd, terwijl in Amahai een veredelde kasbi, die te Buitenzorg besteld was, opgang gemaakt heeft. Taro wordt aangeplant door de Badé-Anim (Z.W. Nw. Guinee), in N. Nw. Guinee en door de Oeringgoep en Tapiro (Midden Nw. Guinee).

Boeroe (naar ik meen ook de Noemforeezen in de Geelvinkbaai) voert in beperkte hoeveelheid den aardappel uit, die daar op meer dan 1000 M. hoogte wordt geplant. Ook te Manoesela op Seran kent men den aardappel en de Malowanstam (Seran) beweert hem van een civiel gezaghebber te hebben gekregen. Terong wordt gekweekt op Aroe, Seran en in Djailolo; de tomaat op de Schouten-eilanden, Seran en in Djailolo; spaansche peper op Kei, Tanimbar, W. Nw. Guinee, Djailolo, Batjan, Boeroe en W. Seran.

Peulvruchten schijnen op Nw. Guinee weinig aangeplant te worden. Men vermeldt ze voor het Radja-Empat-gebied, Geelvinkbaai en voor den Saweh-stam in N. Nw. Guinee. Aardnoten voert het bestuur in in N. Nw. Guinee; op de Z.W. eilanden worden eveneens aardnoten verbouwd. Voor het binnenland van Nw. Guinee worden peulvruchten niet vermeld, ook schijnen de kalebassen en komkommers te ontbreken. Wel blijkt, dat daar de pisang bekend is, die overigens op alle eilanden wordt aangeplant.

b. Handel in tuinproducten.

Onderling ruilt men, wanneer daartoe aanleiding is, het overschot van maïs, rijst en andere tuinproducten tegen kleedingstoffen, borden, kommen en dergelijke. Op de pasars (markten) van de hoofdplaatsen verkoopt men de tuinproducten aan de Europeanen, of men levert ze aan de Chineezen en andere Vreemde Oosterlingen, en ontvangt daarvoor geld, kleedingstukken en andere benoodigdheden. Maïs en aardappel worden geëxporteerd, zooals wij reeds vermeldden; of cassaveproducten, verkregen van den aanplant der bevolking, worden uitgevoerd, is mij niet bekend.

c. De grondbewerking.

In groote trekken is de grondbewerking overal gelijk, want, daar de brandcultuur overheerscht, bestaat zij uit kappen van de boomen en struiken, die, wanneer zij voldoende gedroogd zijn, in brand gestoken worden, waarna men het terrein verder gereedgemaakt, en, als de eerste zachte regens zijn gevallen, tot planten of zaaien overgaat. [1])

Vaste tuinen heeft men zelden. Waar dit wel het geval is, zooals op enkele eilanden van de Z.W. groep, is plaatsgebrek de oorzaak en worden de tuinen vrij goed bemest met schapen- en geitenmest, zoodat, wanneer voldoende regen valt, ook in den O. Moesson geplant kan worden. Toch plant men, ook op de eilanden van deze groep, zelden meer dan 1 of 2 jaar op dezelfde plaats, en men keert, na 3 of 4 jaar (Babar), soms na 6 à 10 jaar (Alor), weer op de vroegere plaats terug, wanneer de grond zich voldoende heeft hersteld.

Regel is trouwens, dat eenzelfde stuk grond 1 à 3 jaar wordt beplant en men na 4 à 5 jaar kan terugkeeren. Daarbij komt blijkbaar weinig voor, dat men ook in den drogen Moesson kan planten. Op Kei is het bijv. een enkelen keer mogelijk, wanneer de regen meevalt. Uiteraard speelt hierbij de vruchtbaarheid van den grond een rol, evenals de bemesting, die echter meestal beperkt blijft tot de asch van de verbrande boomen en struiken. Opdat deze asch met den eersten regenval den grond indringt, verbrandt men het omgehakte hout, voordat de regentijd begint. Daarnaast gebruikt men voor de bemesting toovermiddelen, waarmee men ook de tuinen tegen varkens (Schouten-eilanden) of sprinkhanen (Tobelo) tracht te beschermen. Op de Schouten-eilanden gebruikt men als pootstok een stuk hout van een snelgroeiende boomsoort, opdat de kladi (een dioscorea-soort) snel zal groeien. Misschien komt groenbemesting voor, maar men heeft daaraan geen aandacht geschonken, zoodat gegevens daarover ontbreken. Alleen van de Z.W. eilanden wordt nog bericht, dat bladen als bemesting worden gebruikt.

---

[1]) Het nadeelige van deze methode is, dat men, evenals bij de brandjacht, den macht over het vuur kan verliezen, zoodat te veel wordt verbrand.

Niet altijd legt men tuinen aan. Op Aroe wordt het aanleggen van een tuin wel eens een jaar overgeslagen, terwijl daar bovendien, naar 't schijnt, niet ieder een tuin heeft. Groote ladangs (aanplantingen) worden niet aangelegd. Voor de Marind-Anim worden de volgende maten opgegeven: 2 m breed en 10 m lang. Voor de Soela-eil. wordt een oppervlakte van 50 à 60 m^2 vermeld, wat reeds als groot te beschouwen is. Slechts van Biak wordt bericht, dat de ladangs van de aldaar wonende Arfakkers een oppervlakte van 120 ha hebben (totaal?), terwijl van de Oeringgoep gezegd wordt, dat de tuinen dikwijls meer dan een uur gaans in omtrek zijn. Daar staat echter tegenover, dat beide groepen van den eenen tuin oogsten, terwijl de andere wordt aangelegd, [1]) zoodat die groote oppervlakte waarschijnlijk langzamerhand bereikt zal zijn en niet direct bij den aanleg.

Wanneer men een tuin wil aanleggen, dient men van tevoren te bepalen, of de grond geschikt is; daarover is echter weinig bekend. Natuurlijk houdt men er rekening mee, dat het land vrij van kwade geesten moet zijn (Leti). Daarom gaat men op Tanimbar, gelijk in het vorige gedeelte reeds werd vermeld, dikwijls uren ver van den kampong af. De Tobeloreezen kennen een proef, om te onderzoeken, of de aarde goed is: een stuk touw wordt 2 à 3 dagen in den grond gelegd. Blijkt het daarna langer te zijn geworden, dan is die plaats geschikt. Misschien speelt vochtigheid hierbij een rol, zooals bij een andere Tobeloreesche proef duidelijk uitkomt: men probeert een boompje met wortel en al uit te trekken. Lukt dit, dan is de grond goed. Breken de wortels af, dan is er een leemlaag, die bij droogte te hard wordt.

Heeft men geschikten grond gevonden, dan kan men gaan kappen. In het algemeen worden de kleinere boomen gekapt; de grootere ringt men, of men haalt de schors er zooveel mogelijk af, zoodat zij afsterven en op den duur omvallen, verkoold door het branden.

In den regel kapt men in de maanden Juli tot en met

---

[1]) Soortgelijke mededeelingen betreffende andere groepen vond ik niet. Wel spreekt men telkens van „in den tuin arbeiden", zoodat te vermoeden is, dat er het heele jaar in gewerkt wordt, maar men vermeldt niet, wat in de aanplanting gedaan wordt.

September. De Marind-Anim trekken in Mei reeds naar het binnenland en beginnen dan hun tuinen aan te leggen.

De omgekapte boomen en struiken moeten eenigen tijd drogen, voordat men kan gaan branden. Een gedeelte van het gekapte hout wordt gebruikt om den tuin te omheinen. Dikwijls ontbreekt de schutting echter, zoodat varkens en andere dieren de tuinen beschadigen (Z.W. groep, Boeroe, Seran). In 't algemeen beschouwd is iemand, die zoo'n stevige omheining heeft aangebracht, dat varkens, herten en karbouwen werkelijk uit den tuin worden gehouden, bijzonder ijverig. Bovendien staat men dan nog weerloos tegenover andere plagen: muizen (zooals op Alor), insecten of vogels. Op W. Seran beschermt men de maïskolven wel tegen de kakatoes, door ze te omhullen met een gespleten bamboekoker, die bij het zwellen der korrels meegeeft. De Marind-Anim en de bewoners van Bahaam in W. Nw. Guinee omhullen de pisangtrossen met bladen, tegen den vliegenden hond.

Maar meer beschermingsmaatregelen neemt men niet, vooral niet, wanneer, zooals op Kei ,het verboden is om de papegaaien, die schadelijk zijn voor de tuinen, te dooden. Men vond daar echter nog een oplossing, door den missionaris Geurtjens te verzoeken, de dieren neer te schieten.

De Tapiro en Pesegem in het binnenland van Nw. Guinee bevestigen met een deel der gekapte boomen de aarde op de berghellingen, zoodat deze niet kan wegglijden.

Na het branden dient men de steenen op te ruimen. Dit gebeurt echter niet steeds, waar het toch noodig zou zijn. Op Kei en Tanimbar bijv. plant men tusschen steenen en rotsblokken. Ook op de eilanden van de Z.W. groep, zooals Téoen, Nila, Seroea, Marsela, waar de keien niet verwijderd worden, is men gedwongen met groote tusschenruimten te planten. Ploegen zijn op zoo'n steenachtigen grond natuurlijk onbruikbaar.

De halfverkoolde boomstammen blijven eveneens liggen, zooals op Kei en in Noord Nw. Guinee het geval is. Dit kan echter ook wel met een bepaalde bedoeling geschieden: zoo zal men in Amahai het kreupelhout wel omhakken, maar niet verbranden, en daartusschen de rijst zaaien, die dan niet kan legeren; zoo kan men elders het neerslaan van de maïs willen

verhinderen, of aan de klimplanten steun willen geven. Dit laatste kan ook de bedoeling zijn van de bevolking aan den middenloop der Mamberamo-rivier, die alleen de hinderlijkste takken wegkapt, daarna den grond met een stok omwoelt, maar de boomen laat staan. Onbegrijpelijk is echter de methode, die volgens twee antwoorden op de vragenlijst, in een paar negorijen op Seran wordt toegepast (146, 154). Men moet daar, nadat het onkruid weggekapt is, zaaien en vervolgens de groote boomen vellen. Vermoedelijk zijn deze mededeelingen onjuist; in elk geval worden zij door geen enkel ander gegeven bevestigd.

Aan omwerken of omspitten van den grond wordt in den regel weinig gedaan. Men bepaalt zich tot het omwoelen met een aangepunt stuk hout, waarmee men echter niet veel kan doen. Op Leti heeft men soms een breekijzer noodig, om den grond om te werken. Wellicht zal men meer werk van het omspitten maken, naarmate men meer tot het gebruiken van Europeesch tuingereedschap overgaat. Voorloopig blijft het bij het koopen van ijzeren bijlen, messen en dergelijke. Of schoppen of hakken veel verkocht worden, is twijfelachtig. Men schijnt er geen behoefte aan te hebben.

De Marind-Anim besteden veel moeite aan het omwerken van den grond. Zij wrikken met een dikken, puntigen stok, waarvan de punt aan één zijde plat is, de aarde los en werpen haar terzijde, zoodat een verhooging ontstaat, die omgeven is door een greppel, waarin het regenwater kan afvloeien. Op die verhooging wordt dan geplant.

Er wordt zelfs bericht, dat in het Marind-Anim-gebied bevloeiingskanalen zijn aangetroffen, die 1 à 2 m diep en 3 m breed waren.

Volgens Moolenburgh zou in N. Nw. Guinee bij het Sentani-meer ook irrigatie voorkomen. Dit is merkwaardig, omdat, volgens een andere mededeeling, de grondbewerking daar slechts uit het omwoelen van den grond met een stuk hout zou bestaan.

Zoodra (zie p. 82) de eerste regens zijn gevallen, begint men met zaaien en planten. Met puntige stokken worden de plantgaten gemaakt en hierin, zooals op de Z.W. eilanden, 3 à 4 maïskorrels of 1 à 2 katjangzaden (peulvruchten) ge-

legd. Medio December begint de Tobelorees rijst te zaaien. In de gaatjes, die met 10 cm tusschenruimte gemaakt zijn, legt hij 3 à 5 zaden. Op Seran legt men er 6 à 10 rijstkorrels in. Dit verschil kan ik niet verklaren. De oebi-stekken (dioscorea-soort), die men op de Schouten-eilanden plant, laat men eerst 2 à 3 dagen liggen. Ze worden verkregen van planten, die men eerst liet doorschieten.

In denzelfden tuin wordt niet zelden meer dan één gewas tegelijk geplant. Ook wordt, nadat het eene gewas geoogst is, een ander geplant. Of dit in den drogen tijd geschiedt, blijkt echter niet. Wij vermeldden dit boven alleen voor Kei en de Z.W. eilanden. Op Kei plant men in het begin van den W. Moesson zoete aardappelen en maïs. In het begin van de kentering van den O. Moesson plant men andere gewassen, die in den drogen tijd rijpen. Op N. Nw. Guinee plant men eerst taro's en andere knolgewassen, dan bananen en suikerriet. De Pesegem en Oeringgoep planten voortdurend kladi en ketella, zoodat zij ook doorloopend kunnen oogsten (zie p. 61). Na den eersten oogst van rijst worden dikwijls tweede gewassen geplant: op Batjan maïs en cassave, te Sahoe knolgewassen, op Seran hetzelfde, soms ook klappers of sago. Maïs en rijst groeien zelfs tegelijk op in denzelfden tuin (Seran, Soela-eil.), als men eerst de rijst en kort daarop de maïs zaait. De Tobelorees laat op de eerste maïsaanplanting, die na ± 3 maanden rijp is, een tweede volgen, waarbij meer uiteengezaaid wordt, opdat er ruimte is voor de rijst.

Is er gezaaid, dan wordt meestal weinig zorg besteed aan het onderhoud van den tuin. Zelfs de Marind-Anim, die zoo gesteld blijkt te zijn op aardig uitziende tuinen, dat hij sierplanten langs de randen poot, verwaarloost ze soms. Op de eilanden van de Z.W. groep wiedt men dikwijls niet, voordat het onkruid groot is, en op de Schouten-eilanden moeten de knolgewassen als 't ware een wedstrijd houden met het onkruid, welke zij gelukkig meestal winnen. Ook op Boeroe en Seran wiedt men weinig. De tuinen zijn dikwijls slordig en hoogstens wordt het meest hinderlijke onkruid weggeruimd. Alleen de Boetonneezen hebben op Seran beter verzorgde aanplantingen. Daar de Oeringgoep en Pesegem hun knollen

in keurige rijen planten, zullen zij vermoedelijk hun tuinen ook daarna goed verzorgen.

Aan het Sentani-meer reinigt men zijn tuinen geregeld. Bovendien dekken de bladen van de verbouwde planten den grond goed af, zoodat de uitloopers van boomen verstikken en na het verlaten van den tuin slechts alang-alang groeit.

Trouwens, men brengt het op de kleinere eilanden in den regel wel zoover met het schoonmaken van zijn tuin, dat boomen op verlaten aanplantingen zelden tot ontwikkeling komen. Natuurlijk is de kans daarop nog geringer, wanneer men voor zijn tuin een alang-alang-veld ontgint en niet een stuk bosch openkapt, want waar eens alang-alang groeide, verdwijnt deze moeilijk, en belemmert den boomgroei. Op Kei en Tanimbar bijv. schiet de alang-alang telkens weer op. De man, die het kappen en omheinen tot taak heeft, heeft met alang-alang ook veel minder werk dan met opgaand hout. Met 1 à 2 maal branden en het uitsteken van de jonge alang-alangscheuten is hij, op de schutting na, gereed.

d. De opbrengst.

Voor zoover de gegevens een beoordeeling mogelijk maken, is te constateeren, dat van een overvloedigen oogst weinig sprake is. Soms heeft de Marind-Anim overvloed. Dan laat hij zijn pisangs en knollen vergaan. Iets anders kan hij er niet mee doen. In het algemeen oogst men op Nw. Guinee wel voldoende voor eigen gebruik, maar men houdt niet over; en in streken, waar weinig sagopalmen zijn, zooals op Biak, lijdt men spoedig gebrek, wanneer een warme Z.W. wind de oogst heeft doen mislukken. Toch kunnen wij niet de meening deelen van hen, die beweren, dat de geringe lengte van de Pesegem en andere „dwerg"-stammen in 't binnenland van Nw. Guinee ontstaan is door chronisch voedselgebrek. Wij hebben daarvoor geen enkel bewijs; wij zien integendeel, dat zij hun tuinen goed verzorgen, zoodat zij voortdurend kunnen oogsten.

De steenachtige grond van de dorre eilanden der Z.W. groep levert weinig op, en een droogte, zooals die van 1929—1930, doet het voedsel schaarsch worden. Reeds in 1822 wordt

bericht, dat door de droogte op Kisar voedselgebrek ontstond (zie p. 85).

Ook op Seran laat de opbrengst van den landbouw te wenschen over. In Wahai heeft men herhaaldelijk nauwelijks voldoende voor eigen gebruik. Merkwaardig is, dat voor Amahai als een normale rijstopbrengst genoemd wordt het 20-voud van het gezaaide, maar voor de Soela-eilanden, het 30- à 40-voud. Of dit alleen betrekking heeft op de velden der inlanders, is mij niet bekend. Naar medegedeeld wordt, oogst men op de Moluksche eilanden niet voldoende rijst voor eigen gebruik.

§ 5. *De aangeplante boomen en struiken en de genotmiddelen.*

Aangeplant worden de volgende overblijvende gewassen: de sago-, cocos- en pinangpalm; mangga, papaja (een meloensoort), djeroek (citroensoort), ananas, broodvruchtboom, doerian (durio zibethinus), langsep, manggistan (garcinia mangostana), kanari en kemiri. Verder kapok, katoen, muskaatnoot, kruidnagel, koffie, tabak, sirih. De watti (piper methysticum) wordt alleen door den Marind-Anim geplant. Hij besteedt er veel zorg aan. Het uitgekauwde sap van den stengel spuwt hij in een klapperdop. Dit is zijn sterkedrank.

Op Biak plant men op de plaats, waar men de asch van zijn haardvuur neergooit, een na 2 à 3 jaar rijp zijnd gewas, „abir" genaamd (een alocasia-soort, waarvan de knol gegeten wordt) (zie p. 57), en verder den „morf"boom, waarvan het hout gebruikt wordt voor den prauw-bouw.

Op Alor plant men indigo; cacaoboomen worden aangeplant op de huiserven in Amahai (Seran).

Als genotmiddel gebruikt men sagoeweer of palmwijn, getapt uit den lontarpalm, (Z.W. groep), of den arènpalm (Z.O. groep, Arfak, Halmahera-groep en Seran), of den nipahpalm (Sekar), en den cocospalm (Waigeo, Z.O. groep). Op Tanimbar tapt men nog „majong" van den „nau"boom, om de sagoeweer smakelijk te maken, terwijl „laroe", d.i. fijngestampte boomschors met sageroe (sagoeweer), eveneens in trek is. Clandestien bereidt men „foezel" uit gestoomde

rijst (Tanimbar). Waar men niet zelf tapt, verkrijgt men den drank door ruilhandel. Moa en Lakor bijv. krijgen palmwijn van Leti.

Overigens worden alcoholische dranken ingevoerd, evenals opium, dat men door de handelaren heeft leeren kennen (Misool, Seran-laoet-eil., Watoebela-eil.).

Door sommige personen op Seran wordt uit het sap van den arènpalm suiker bereid. De Tobelorees durft dit niet. Hij meent n.l., dat de boom zal verdrogen, wanneer men diens sap boven het vuur uitdampt.

Sago [1]), het merg uit den sagopalm, is het voornaamste voedsel voor het grootste deel der bewoners van deze streken. Slechts daar, waar de sagopalm weinig voorkomt, zooals op de eilanden van de Z.W. groep, is zijn beteekenis voor de voeding gering. Toch gebruikt men daar wel het merg van den lontarpalm, om dat van den sago te vervangen (Leti, Roma). Op Seran eet men bij gebrek aan sago het merg van den arènpalm.

Het gebruik van sago schijnt alleen onbekend te zijn in de bergstreken, zooals bij de Oeringgoep en andere stammen in het binnenland van Nw. Guinee. De bewoners van het binnenland van het eiland Manipa, moeten eerst in 1647 sago hebben leeren gebruiken, toen De Vlaming hen naar de kust verplaatste.

Waar men over weinig sagopalmen beschikt, kan het gevolg zijn, dat men aan de knolgewassen meer beteekenis voor de voeding toekent dan aan het sagomerg, maar dikwijls wordt het tekort door import aangevuld, of doordat men elders sagoboomen gaat kappen. De bewoners van Noesa-laoet bijv. gaan sago halen in de doesoens (groep sagoboomen) van de bevolking van Makariki, op de Zuidkust van Seran. Dergelijke betrekkingen bestaan tusschen verscheidene dorpen

---

[1]) Op de Frederik-Hendrik-eilanden is de sagopalm pas ingevoerd. Hij is meegebracht van de kust van Z.W. Nw. Guinee, evenals de cocospalm, die er niet erg goed gedijt. De bewoners van de nederzettingen daar, die op kunstmatige verhoogingen gebouwd zijn en elk 1 à 2 hutten tellen, gebruiken in plaats van het sagomerg, het weeke, gelige merg van een zwarten varenstengel (nephrolepsis biserata Schott), dat zij voedzamer vinden.

van de Oeliassers en de negorijen op de Zuidkust van Seran. De inwoners van het eiland Geser gaan sago kappen op het schiereiland Hoamoal (Z. Seran).

Z. Seran voert tevens sago uit naar de Tanimbar- en Kei-eilanden en Z.W. Nw. Guinee; de bewoners van Goram brengen sago van Z.O. Seran naar de Aroe-eilanden; Boeroe exporteert naar Ambon. De bewoners van het tusschen Halmahera en Nw. Guinee gelegen eiland Gébé gaan sago halen op Waigeo, waar groote voorraden zijn. De eilanden Salawati, Misool, Batjan en sommige streken van Seran zijn eveneens rijk aan sago.

In deze streek heeft de bevolking, naar dikwijls opgemerkt werd, een gemakkelijk bestaan. De Fransche reiziger Sonnerat constateerde op zijn reis naar Nw. Guinee: „L'arbre du Sagou supplée en partie au défaut des grains. Cet arbre admirable est un présent de la Nature, bien fait pour des hommes incapables de travail....." (465 : 188, 189).

Rutten zegt, dat het beter geweest was, als de Compagnie den sagopalm had uitgeroeid, dan dat zij de kruidnagel- en muskaatnootaanplantingen had vernietigd. De bevolking zou dan hebben leeren werken.

Tegen den bloeitijd wordt de sagopalm geveld en opengespleten, het merg er uit gedisseld en dan gewasschen, waardoor de vezels worden verwijderd. Op Kei en in sommige streken van Nw. Guinee eet men het merg ook wel ongewasschen.

Op deze wijze verkrijgt men met betrekkelijk geringe moeite voldoende voedsel. Bij de Marind-Anim is de opbrengst van een palm gemiddeld 15 zoogenaamde dubbele ballen. Van een dubbelen bal sago kunnen 4 personen — één gezin — ongeveer 5 dagen leven, met wat cocosvleesch en vischjes als bijvoeding. Daarvoor heeft men dan 3 à 4 dagen de sago moeten wasschen; rekenen we 1 à 2 dagen voor het vellen en opensplijten van den boom, dan kan een gezin, wanneer er 4 à 6 dagen gewerkt wordt, 2 tot 2½ maand over voldoende voedsel beschikken. De opbrengst van een normalen boom, laag geschat, is wel haast overal voldoende voor de behoeften van een gezin van 4 personen, gedurende 2 à 2½ maand.

Van Höevell beweert echter, dat op Kei een boom gemiddeld slechts ¼ oplevert van de hoeveelheid, die te Ambon wordt verkregen. De oorzaak daarvan kan zijn, dat men gebrek lijdt en daarom de boomen eerder omhakt, dan goed is. Immers, de grootste opbrengst wordt verkregen uit de palmen, die men kapt tegen den tijd dat de bloeikolf te voorschijn komt. Op Biak, waar dit zeer goed bekend is, velt men echter toch den palm voor dien tijd, *omdat men gebrek heeft aan sago en niet langer kan wachten*. Wellicht was dit ten tijde van Van Höevell op Kei ook het geval. Trouwens, gelijk wij reeds mededeelden, tegenwoordig voert Kei sago in.

De sagopalm wordt in enkele streken aangeplant. Op Biak, Seran en in W. Nw. Guinee plant men de uitspruitsels van uit het sagopalmmoeras over op een andere plaats. In W. Seran kiest men daarvoor een vroegere maïs- of knolgewassen-ladang uit, die men met de parang (kapmes) schoonmaakt. Wanneer men veel zorg besteedt, bedekt men de nog jonge scheuten met takken, om ze tegen de varkens te beschermen. Volgens Wirz zouden ook de Marind-Anim sagouitspruitsels overplanten. Op de Soela-eilanden houdt men zijn doesoens geregeld schoon. Van deze eilanden bezitten wij de eenige opgave over de grootte der doesoens. Zij bestonden (± 1914) op Sanana en Mangoli, waar respectievelijk 942 en 197 doesoens waren, uit 2 à 3 boomen elk. Op Taliaboe, waar 164 doesoens waren, elk uit 10 tot 100 palmen.

Het gedroogde ~~vruchtvleesch~~ van de cocosnoot, de copra, is op vele eilanden voor de kustbevolking een belangrijk exportartikel. Helaas zijn ook hiervan de prijzen gedaald. Voor de malaise werd voor een picol copra *f* 8 à *f* 10 betaald. Tegenwoordig ontvangt men *f* 2,50 of nog minder (Babar). In de jaren 1920 tot 1925 kreeg de Tanimbarees voor 50 cocosnoten *f* 2,50, in 1927 had hij er 100 noodig om een rijksdaalder te ontvangen, in 1930 steeg dit tot 200 noten. De oorzaak hiervan is niet alleen de malaise, maar ook de concurrentie van den oliepalm, die in de laatste jaren veel aangeplant wordt op de Oostkust van Sumatra.

De prijsdaling heeft nog niet tengevolge gehad, dat de bevolking de uitbreiding van haar klappertuinen nalaat. Zij blijft er integendeel mee doorgaan (Babar, Seran). Misschien is dit de nawerking van den aandrang, uitgeoefend door het bestuur, dat in de goede jaren de uitbreiding van den aanplant gepropageerd heeft (Batjan, Seran, Geser, enz.). In het Radja-Empat-gebied zijn in de laatste jaren voor 1931 daardoor ± 70.000 palmen nieuw aangeplant. Men acht het bezwaarlijk, dit thans af te raden, want wanneer het bestuur geen belangstelling meer toont voor de verbetering van den klapperaanplant, zou het reeds verrichte werk nutteloos kunnen worden.

Naar het schijnt, is het een algemeen voorkomend euvel, dat de palmen te dicht opeen geplant worden, waardoor de boomen elkaar in hun groei belemmeren. Daarnaast klagen de beantwoorders der vragenlijsten er over, dat men het plantgat óf te groot, óf te klein maakt (Roma) en geen selectie toepast (Babar).

Het onderhoud van den tuin schijnt ook te wenschen over te laten. Om den jongen klapperpalm tegen de varkens te beschermen, plaatst men er soms een muurtje van koraalsteenen om heen (Kei), maar veel meer doet men er niet aan. Overigens is het wel zoo gemakkelijk om een afgevallen klappervrucht te laten liggen, die dan zelf wortel schiet.

Betreffende de grootte van het klapperbezit zijn de gegevens schaarsch. Op Wetar en Lakor zijn weinig cocospalmen; op Kei, waar er volgens Geurtjens ± 2.000.000 zijn, zijn er meer dan op Tanimbar en Aroe. Coolhaas bericht, dat er op Batjan ± 86.000 vruchtdragende klappers zijn. Op Obi is een groote vlakte dicht beplant met klappers. In Djailolo beteekent de klapper meer dan de sagopalm; ± 1914 waren er op de Soelaeilanden ongeveer 19.000. Voor de O.kust van Seran wordt opgegeven, dat in den regel ieder een twintigtal boomen bezit. Sommigen hebben er slechts 1 of 2.

Op aandringen van het Binnenlandsch Bestuur zijn in Z.W. Nw. Guinee mangga's (mangifera Indica) aangeplant, waarvan de vruchten gegeten worden; de zending voerde ze in

het Geelvinkbaaigebied in. Minder goede soorten komen voor op de Tanimbar- en Soela-eilanden en Seran; of ze, zooals op Kei, zijn aangeplant, is niet duidelijk.

Van de papaja (carica papaya) gebruikt men op Kei en Batjan, behalve de vrucht, ook het blad als voedsel. Verder eet men de vrucht op Boeroe, Seran, in W. Nw. Guinee, Soepiori, aan den middenloop van de Mamberamo-rivier, op Aroe en Tanimbar.

Djeroek (citrus aurantifolia) is door het Binnenlandsch Bestuur ingevoerd in Z.W. Nw. Guinee, en wordt ook aangeplant in de onderafdeeling Amahai (Seran), waar zij op sommige plaatsen goed wordt verzorgd. Van de eilanden Kisar en Damar (Z.W. eil.) wordt djeroek uitgevoerd.

Een slechte soort ananas komt in het wild voor op Seran en de Soela-eilanden; op Kei, Aroe en in W. Nw. Guinee plant men ananas aan.

Soms schijnt de Marind-Anim een broodvruchtboom (artocarpus comunis) te planten; in den regel haalt men de vruchten van de in het wild voorkomende boomen. Zij komen overal voor; slechts voor de Halmaheragroep worden zij niet als voedsel vermeld.

Vruchten van de aangeplante doerian en langsep eet men op de Soela-eilanden, Seran en in Djailolo, maar men haalt ze ook wel uit het bosch, zooals in het Geelvinkbaaigebied. Van Höevell bericht in 1886, dat op Kei een kanarisoort wordt verbouwd, welke mededeeling niet wordt bevestigd. Overigens verkrijgt men de kanari-vruchten, evenals die van de kemiri (aleurites Moluccana), uit het bosch (Z.W. groep, Seran). De zaadpitten van kanari (canarium commune L.) en kemiri geven olie voor fakkels. De manggistan, die men in W. Seran aankweekt, is door het Binnenlandsch Bestuur in Z.W. Nw. Guinee ingevoerd.

Voor den aanplant van kapok is de grond van de eilanden der Z.W. groep niet overal geschikt; daarom is de Indische kerk op Babar in overleg getreden met den landbouwkundigen ambtenaar te Ambon, om na te gaan, waar uitbreiding van die teelt mogelijk is. Het landschapsbestuur bezit op Alor een katoentuin; op de andere eilanden van de Z.W. groep en in Amahai verbouwt de bevolking zelf een weinig katoen. Riedel

bericht in 1886, dat hij op Larat (Tanimbar) wordt geplant.

In W. Nw. Guinee [1]) heeft zich een halfcultuur van den muskaatboom ontwikkeld: de bevolking reinigt tegen den oogsttijd de plaatsen, waar die boomen groeien, zoodat niets verloren gaat. De inwoners van Riring, een bergdorp van Seran, hebben in den laatsten tijd den notemuskaat aangeplant; in Amahai komt hij veel voor op het erf en in de tuinen, terwijl de aanplant op de eilanden ten Z.O. van Seran wordt uitgebreid. In Amahai is eveneens toename van het aantal kruidnagelboomen.

In het Oewengebied op Seran is men uit eigen initiatief koffie gaan planten; de bewoners van Manoesela en het Wahai-district (Seran) telen hem eveneens. Het Binnenlandsch Bestuur propageert de koffieteelt op de Z.W. groep, in W. en N. Nw. Guinee, het Radja-Empatgebied en op de eilanden ten Z.O. van Seran; in 1931 werd op de Z.W. eilanden 3 picol geoogst. Koffie-uitvoer wordt bericht van Wahai. De beteekenis ervan is gering.

In 't algemeen hebben de boven na de copra genoemde producten voor den handel weinig belang. In Z.W. Nw. Guinee is een geringe onderlinge handel in mangga's; kemiri wordt een weinig van Seran naar Ambon uitgevoerd. Alleen de uitvoer van muskaatnoten en foelie uit N. Nw. Guinee beteekent veel. Het grootste deel van den muskaatnoten- en foelie-uitvoer uit de Molukken, die in 1929 nog een waarde had van ± f 400.000, komt van W. Nw. Guinee.

Meestal is de zorg, die aan al deze producten wordt besteed, gering. Onkruid belemmert den groei en alles staat door elkaar. Mangga en djeroek groeien van zelf wel; kapok en katoen plant men in de kasbi-tuinen (Téoen, Nila en Seroeá). In W. Nw. Guinee groeien papaja, ananas en knolgewassen in een tuin bij elkaar. De koffieaanplant in N. Nw. Guinee laat te wenschen over; men ziet het nut van het onverkoopbare gewas niet in. De muskaatnoot wordt in Amahai onregelmatig geplant en men schenkt aan zijn tuin weinig aandacht; alleen de Radja van Amar Sekaroe op Z.O. Seran had er meer zorg voor over, naar bericht wordt.

---

[1]) In 1678 vermeldt Keyts, dat in Onin 2 muskaatnootboomen zijn.

De zorg, die aan de tabak wordt besteed, steekt evenwel gunstig af bij die voor de andere gewassen. De Keiees tracht, door middel van een sterk rookend vuur gedurende den groei de bladeren pittig te maken. Aan de Mimika-rivier (Z.W. Nw. Guinee) beschermt men de uitgeplante zaailingen met een afdak van blad tegen zon en regen, tot zij voldoende sterk zijn. De Arfakker op de Schouten-eilanden bemest zijn tabak regelmatig met asch. Op Boeroe dekt men de planten, die in het kweekbed staan, den eersten tijd met blad af, daarna worden ze uitgepoot en na verloop van ± 4 maanden getopt, op 12 à 14 goede bladen na; nog een maand later kan men oogsten.

In Amahai en W. Seran is de zorg voor de tabak eveneens goed; als uitvoerplaats is Seti (Wahai) te noemen. Tabak wordt overal aangeplant en als genotmiddel gebruikt, en wel gerookt of gekauwd (Marind-Anim, Seran). Zelfs de Oeringgoep, Pesegem, Tapiro, en de door Kock beschreven dwergstam in Midden Nw. Guinee planten haar; zij ruilen hun tabak tegen schelpen en honden van de bevolking der vlakten. Tegenwoordig verdringt de importtabak de inheemsche, zooals van de Schouten-eilanden en de Marind-Anim wordt bericht.

Naast de tabak is de z.g. „sirih-pinang" een algemeen voorkomend genotmiddel. Men kauwt te zamen het blad van den sirihstruik (piper betle L.), een weinig fijne schelpkalk, een stukje pinangpalmnoot en gambir. (Gambir is een aftreksel, gekookt uit bladen van een klimmenden heester, uncaria acida Roxb.)

Inplaats van sirih-blad wordt in het Oosten van den Indischen Archipel dikwijls de fijngestampte vrucht van een bepaalden sirihstruik gekauwd; en door de Kanoem-Anim, die het sirih-kauwen van de Marind leerden, lianenbladeren.

Sirihplanten ziet men in bijna elken tuin in Amahai, en verder op de Soela-eil. en in Z.W. Nw. Guinee, op de Keieilanden (vooral Klein-Kei) en Tanimbar.

De pinangpalm wordt aangeplant, of komt voor, op Halmahera, de Schouten-, Kei- en Tanimbar-eilanden en de Z.W. groep. Op die plaatsen zal het sirih-pinang-kauwen wel algemeen bekend zijn, ofschoon daarover weinig gegevens be-

staan, en herhaaldelijk slechts wordt bericht, dat men sirih kauwt, zonder dat wordt medegedeeld, vanwaar men de sirih-pruim verkrijgt. Van Batjan bijv. vernemen wij, dat te Laboeha de sirih-pinang bekend is en men soms het blad en den noot aan den Chinees verkoopt. Meer wordt niet medegedeeld.

Vermoedelijk gebruiken ook de Oeringgoep de sirih-pinang; men trof tenminste in hun nettaschjes kalk in een vruchtendop aan, wat dikwijls de wijze is, waarop de kalk voor het sirih-kauwen wordt bewaard. Wij vernemen echter niet, of zij daarbij gambir gebruiken, evenmin als dit voor de andere streken van Nw. Guinee wordt medegedeeld. Is er wellicht invoer van gambir? Bereiden de Oeringgoep zelf kalk?

Dit feit, dat de gegevens over een zoo algemeen verbreid genotmiddel als de sirih-pinang, zoo vaag en onvoldoende zijn, typeert onze gebrekkige kennis van het economisch leven der inheemschen.

§ 6. *De veeteelt.*

De veeteelt staat niet op een hoog peil; er is meer van vee-houden dan van vee-telen sprake. Jonge biggen, die op de jacht gevangen zijn, worden thuis opgekweekt (Z.O. groep, Nw. Guinee, Soela-eilanden) en gemest, om bij de geboorte-, huwelijks-, doodenfeesten en dergelijke bijzondere gelegenheden te worden geslacht en gegeten. Soms castreert men de dieren, om ze beter te kunnen mesten (Babar, Marind-Anim). De varkens kunnen dan zelfs zóó vet worden, dat zij niet meer in staat zijn om zelf hun voedsel op te scharrelen en de vrouwen met veel geduld de buitengewoon dikke dieren zitten te voeren. De Chineezen van Merauke en omgeving profiteeren van deze goede behandeling, doordat zij hun varkens tegen een geringe vergoeding door de Marind-Anim laten mesten.

Tegenwoordig worden de varkens dikwijls ook op andere eilanden overdadig gevoerd, want de klappers, die door de groote prijsdaling van de copra sterk in waarde zijn verminderd, geeft men aan de varkens te eten (Tanimbar- en Babar-eil. bijv.). Op de Z.W. eilanden voert men de varkens met merg van den gebangpalm.

In 't algemeen worden de varkens echter niet zeer goed

verzorgd; zij moeten zelf hun voedsel opscharrelen en loopen daarom overal rond. Dit wordt door het Binnenlandsch Bestuur tegengegaan, het dringt er op aan, de varkens in hokken te houden. De uitvoering van dien wensch levert echter moeilijkheden op (zie p. 89). De Keieezen bijv. en de Marind-Anim kenden geen varkenshokken. Toen men hen dwong, de dieren in hokken op te sluiten, vergat de Keiees, ze geregeld te voeren, waardoor zij verhongerden. De Marind-Anim slachtte ze maar ineens of, omdat hij geen hokken maken wilde. Elders zijn er geen bezwaren. Volgens Van Höevell hield de Tanimbarees zijn varkens in hokken, omdat zij anders de lijken zouden eten, die bij de huizen op palen lagen. Op Tanimbar kent men ook ommuurde plaatsen in de dorpen, waar alle varkens bijeen zijn, die 's morgens en 's avonds door hun eigenaren worden gevoerd.

Van het gebied aan de Boven-Bian-rivier in Z.W. Nw. Guinee wordt bericht, dat de varkens 's avonds bijeen gedreven werden op een omheinde weide, die ongeveer 4 ha groot was. De stammen in het binnenland van Nw. Guinee, hadden, volgens de mededeelingen der verschillende expedities, in hun huis een afgeschoten deel voor de varkens, die bij feestelijke gelegenheden werden geslacht en gegeten. Finsch berichtte, dat in W. Nw. Guinee de varkens in het huis werden gehouden, en in de omgeving van de Geelvinkbaai worden de varkens 's nachts in hokken van boomtakken ondergebracht. Ook op Aroe kent men varkenshokken.

Voor den handel zijn deze dieren niet bijzonder belangrijk. Overal houdt men ze zelf. Men kan ze op de hoofdplaatsen aan de Chineezen en andere vreemdelingen verkoopen, en onderling koopt men varkens voor de feesten, of verruilt ze tegen sieraden en artikelen voor den bruidsschat. Te Ahiolo in het Wemalégebied op Seran bestaat een levendige handel in varkens. Om aan geld voor de belasting te komen, worden ook varkens verkocht. Soms worden van Seroea en Téoen varkens per prauw naar Banda gebracht, om daar verkocht te worden. Kisar heeft vroeger varkens uitgevoerd.

In sommige srteken heeft men weinig varkens, zooals op Aroe, Halmahera en in Amahai. Tichelman bijv. bericht, dat in Amahai slechts ± 40 varkens worden gehouden.

Voor de Mohammedanen, die geen varkens mogen houden, heeft de geit veel beteekenis; zij komt echter lang zooveel niet als huisdier voor als het varken. Van Nw. Guinee wordt de geit alleen vermeld voor het Radja-Empatgebied. Men moet de geiten fokken, want in de bosschen leven geen wilde geiten, zoodat men ze niet als de varkens kan vangen. Het blijkt evenwel niet, dat de bevolking veel aan de fokkerij doet. Evenals bij de gevangen varkens, schijnt de voortplanting van de geiten zonder ingrijpen van den mensch te geschieden, dus bij toeval. De geiten, die bij feestelijke gelegenheden worden gegeten, loopen meestal los rond en worden slecht verzorgd, zoodat zij niet zelden tengevolge van honger en dorst sterven (Z.W. eil., Babar, Tanimbar). Jonge geiten vallen dikwijls ten prooi aan sperwers (Z.W. eilanden).

Soms ruilen de Mohammedanen onderling geiten. In 't algemeen beteekenen deze dieren voor den handel weinig. Lakor en Kisar voeren een klein aantal geiten uit naar Banda en Ambon.

Van het pluimvee is de kip het meest verspreide dier; enkele kippen worden gehouden in het Radja-Empatgebied en op de Noordkust van Biak. Over het algemeen heeft ieder een 5-tal kippen, maar waarvoor hij ze heeft, is dikwijls een raadsel. Soms eet men zelf bij feesten een kip. De eieren werden vroeger niet gebruikt; op de Kei-eilanden bijv. leerde men dit eerst van de missionarissen. De kippen zelf zijn schraal en vergissen zich nogal eens bij het leggen, zoodat de eieren zoek raken. Zij loopen overal rond, om een weinig voedsel te vinden, slapen onder houtstapels, of soms in een hokje, dat aan de huizen hangt, en vallen dikwijls aan honden ten prooi. Op Tanimbar, de Aroe-eilanden, Seran en elders neemt men, wanneer men naar een hoofdplaats gaat, een paar kippen mede, om daarvoor in de Chineesche toko zijn belastinggeld, kleeren en andere benoodigdheden te koopen.

Dit heeft echter niet meer zorg voor de kippen ten gevolge, en van kippen fokken is in 't geheel geen sprake. Ander pluimvee dan kippen komt weinig voor; op Alor heeft een Chinees eenden geïmporteerd. Ook in Amahai bezitten enkelen tegenwoordig een paar eenden en van Boeroe worden ganzen vermeld.

In § 1 (p. 48) hebben wij reeds over de *verwilderde karbouwen* gesproken. De karbouwenstapel op Moa (Z.W. eilanden) is groot; hij wordt geschat op 5000 stuks, en een jonge karbouw is reeds voor *f* 7,50 te verkrijgen, zoodat de uitvoer van beteekenis kon zijn. Helaas is dit niet het geval, daar de hooge tarieven der Koninklijke Paketvaart Maatschappij en de verre afstand van de bevolkingscentra den export niet loonend maken. Zelf gebruikt men de dieren, om ze bij feesten te slachten. Buitendien is het bezit van karbouwen een teeken van rijkdom, hetgeen duidelijk uitkomt in een antwoord der vragenlijsten, waarin vermeld wordt, dat men in het dorp geen karbouw durft te slachten, tenzij er een bijzondere aanleiding voor is, want anders komen de kennissen van alles leenen, omdat zij den slachter voor rijk aanzien.

Tegen sopi (palmwijn) of voedsel ruilt men soms de beesten; ook verkoopt men ze, om kleeding en belastinggeld te krijgen; karbouwenhorens worden van de Z.W. eil. uitgevoerd.

In den natten tijd zijn zij 's nachts in een steenen hok, in den drogen worden ze 's avonds gedrenkt en loopen overigens los, zoodat zij de tuinen beschadigen, waardoor dikwijls dorpsruzies ontstaan, en de dieren verwilderen. Alleen op Kisar is de verzorging goed, maar van een selectie der fokdieren heeft de Kisarees geen begrip; toch vallen, ondanks zijn gebrek aan kennis, de resultaten dikwijls mee.

Op Batjan bezitten de Sultan en zijn familie een honderdtal runderen. Op Halmahera voerde de regeering een 10-tal runderen in, maar de bevolking had er weinig interesse voor (zij verzorgt de enkele karbouwen, die zij bezit, slecht); hetzelfde geldt van de Soela-eilanden. Op Seran, in de onderafdeelingen W. Seran en Amahai, vindt men hier en daar een dorpsbestuur, dat runderen bezit. In 1925 waren in Amahai 68 koeien, nadat de regeering er in 1916 18 Bali-runderen had ingevoerd. De regent van Kiandarat in Z.O. Seran is, op aanraden van den bestuursassistent, met de koeienteelt begonnen.

Het paard is sedert 1917 op Alor ingevoerd. In 1919 waren daar reeds ± 100 paarden; op de Z.W. eilanden is wellicht het dubbele aantal; op Batjan, Halmahera en de Soela-eilan-

den zijn er enkele, in Amahai in 1925 volgens Tichelman elf. Voor de bevolking is de beteekenis gering; alleen op Leti en Kisar schijnen ze veel als rijdier te worden gebruikt; daar moet hun verzorging dan ook vrij goed zijn.

Schapen treffen wij vooral aan op de Z.W. eilanden. Lakor en Kisar zijn om hun schapenteelt bekend. Zij worden naar Banda en Ambon uitgevoerd. Verder heeft men schapen op de Babar-eilanden, vooral op Marsela en Dai, en in 1925 waren er ± 200 in Amahai op Seran.

De verzorging is op de Z.W. eil. vrij goed te noemen; men kent zelfs schaapherders. Toch sterven veel schapen door watergebrek; dit was o.a. het geval tijdens de droogte van 1929—1930.

Honden worden voor bijna alle eilanden als jachthonden vermeld, ook voor de Pesegem in Midden Nw. Guinee. Zelden worden ze gegeten (door de Marind-Anim soms). De dieren moeten voor zichzelf zorgen. De flinkste krijgen nog wel eens wat te eten, maar de oudere honden niet; bovendien moet men ze niet te dik laten worden, daar zij dan ongeschikt zijn voor de jacht.

Katten heeft men soms ook als huisdier (Aroe, Tanimbar); verder komen nog als huisdier voor: kangoeroe, casuaris en kroonduif bij de Marind-Anim, kroonduiven op Misool. Zeeschildpadden ziet men op Biak; men houdt ze gevangen in een houten hok, dat bij de woning in zee is geplaatst. Casuaris en hert worden vermeld voor enkele negorijen op Seran.

HOOFDSTUK IV.

De arbeid.

§ 1. *De arbeidsverdeeling.*

De arbeidsverdeeling, die wij aantreffen bij de bovenbehandelde onderdeelen van het productieproces, bestaat hoofdzakelijk uit een taakverdeeling tusschen man en vrouw. De gegevens zijn echter schaarsch; een zuiver beeld van den toestand kunnen wij dus moeilijk geven. Bovendien is er in die taakverdeeling weinig regelmaat. De verzorging van de varkens bijv. is op Boeroe, bij de Marind-Anim en op de Schouten-eilanden toevertrouwd aan de vrouw, op de Z.W. eilanden en in N. Nw. Guinee aan den man. Ook op den regel, dat de vrouwen de kleine visschen vangen en schelpdieren zoeken, terwijl de man de grootere visschen, zeeschildpadden en zeekoeien vangt, komen uitzonderingen voor. De Soelaneesche vrouw vergezelt haar man op de zeeschildpadvangst en de vrouwen van de bevolking aan het Sentani-meer, vangen daarin alle benoodigde visch, ook de grootere, terwijl niet ver daar vandaan, aan de kust te Tanah-Merah (N. Nw. Guinee), weer voornamelijk de man vischt. Bovendien zijn de mannen parelduikers (Aroe). Ook zamelen gewoonlijk de mannen de boschproducten, als gom-copal en masoi-schors (zie p. 55) in, maar op Boeroe en Seran helpen de vrouwen bij het damar-halen en sagokloppen. Het laatste wordt meestal door de vrouwen gedaan, geschiedt echter in N. Nw. Guinee en op Seran, ook door den man.

Het belangrijkst is de taakverdeeling bij den landbouw, waar zij meer overeenkomt met de bij ons gebruikelijke arbeidsverdeeling, waar de leden der eene sexe steeds het eene, die der andere sexe het andere onderdeel van eenzelfde werk verrichten (zie p. 59 e.v.).

Bij het aanleggen van tuinen vellen de mannen de zware boomen (Kei-eil., Geelvinkbaai), terwijl de vrouwen en meis-

jes het lichtere hout kappen. Bij de Marind-Anim wrikken de vrouwen en meisjes den grond los, die door de mannen terzijde geworpen wordt, waarbij de verhoogde tuinen ontstaan.

Op de Kei- en Soela-eilanden doet de vrouw het zaad in de pootgaten, nadat de man deze gemaakt heeft.

Gewoonlijk is het het werk van de mannen om te kappen, te branden en te omheinen, van de vrouw om te zaaien en te planten. Bepaalde gewassen worden echter speciaal door den man verbouwd. Alleen hij verzorgt bij de Marind-Anim de watti (zie p. 66), en zoo zorgt de Tobelorees alleen voor zijn tabaksaanplant, terwijl de Oeringgoep-man in Midden Nw. Guinee banaan en suikerriet plant en de vrouw taro's, bataten en andere knolgewassen poot. Ook tapt alleen de man sageroe (Z.W. eilanden, Tanimbar, Boeroe) (zie p. 66). Bij de Tobeloreezen verzorgt hij verder nog den klapper- en sagopalmtuin; in N. Nw. Guinee plukt alleen hij, geholpen door de jongens, klappers, pisangs en broodboomvruchten.

In den regel moet de man de ladang (zie p. 61) bewaken; aan het onderhoud van den tuin doet hij weinig; zijn vrouw behoort te wieden. Toch schijnen de mannen van den door Kock bezochten stam op Midden Nw. Guinee wel in de aanplantingen te werken, en ook van W. Seran wordt bericht, dat de man de vrouw behulpzaam is bij het onderhoud van den tuin.

Oogsten is gewoonlijk het werk der vrouwen. Zij moeten ook den oogst huiswaarts dragen, maar in Amahai helpt de man bij den rijstpluk, terwijl beiden in W. N. Guinee notemuskaat oogsten. Drogen van copra is op Babar en de Z.W. eilanden vrouwenwerk.

Het schijnt, dat bij deze taakverdeeling veel afhangt van 's mans ijver, want van N. Nw. Guinee wordt bericht, dat de man er de voorkeur aan geeft, zoo de vrouw een tuin aanlegt op een alang-alang-veld; hij behoeft dan weinig te doen: boomen behoeft hij niet te kappen en een omheining is spoedig gemaakt.

Op Boeroe heeft hij het liefst, dat zijn vrouw haar onderhoud kan bekostigen uit de opbrengst van haar tuin; hij behoeft dan niet voor haar te werken. In zulke gevallen moet

de vrouw zelf haar tuinproducten gaan verkoopen in den toko (Boeroe, Seran).

De derde vorm van arbeidsverdeeling, die voorkomt, berust op verschil in bekwaamheid. Wanneer men gezamenlijk op jacht gaat, schieten de beste schutters, terwijl de anderen het wild opdrijven (Kei, Tanimbar, Seran); bij de vischvangst zijn sommigen de roeiers, anderen de visschers (Seran). In den regel is jagen mannenwerk; slechts Finsch berichtte, dat te Doré, in de Geelvinkbaai, de vrouw haar man op de jacht vergezelde. Te Kaoe op Halmahera is bij de vangst van zeeschildpadden één de harpoenier, twee anderen roeien.

Ten slotte is nog te vermelden een bericht betreffende de landbewerking in het Geelvinkbaaigebied, waarin vermeld wordt, dat één de plantgaten maakt, de tweede zaait en de derde het gat met wat aarde dichtdrukt.

§ 2. *Samenwerking en leiding.*

Alle gevallen van taakverdeeling tusschen man en vrouw en van arbeidsverdeeling, zijn tevens voorbeelden van samenwerking. Daarnaast staan de gevallen, waarin men zich vereenigt om gezamenlijk een werk te ondernemen, zooals bij de jacht of de vischvangst. In W. Seran bijv. gaan 3 à 10 man gezamenlijk op jacht. Gemeenschappelijke jacht komt ook voor bij de Marind-Anim, in N. Nw. Guinee, op de Schouten-eilanden en de Z.W. eilanden.

De bewoners van een Tobelo-dorp zetten gezamenlijk een rif af, waarbij het geheele gezin meegaat, omdat ieder behoudt, wat hij zelf vangt.

Gemeenschappelijke vischvangst kent men verder op de Soela-eilanden en Aroe; de vrouwen van de Marind-Anim en die van de bevolking aan het Sentani-meer, visschen ook gemeenschappelijk.

Verder helpt men elkaar in de familie en het dorp bij de inzameling van de boschproducten, die voor het belastinggeld noodig zijn (W. Nw. Guinee, Radja-Empat-eilanden, Schouten-eilanden, Halmahera). Op Seran hielpen zelfs verschillende dorpen elkaar daarmede. Te Goras, in W. Nw. Guinee, gaan groepjes van 12 of meer mannen gezamenlijk masoischors schillen; op Batjan en Seran haalt men gezamenlijk

boschproducten; op Seran haalt men in clubjes de doerian, wat een groot feest is.

Bij den aanleg van de tuinen helpt men elkaar eveneens, anders is men niet tijdig gereed (zie p. 63) (Alor, Babar); tevens is het werk dan gezellig en men wordt het niet zoo spoedig moede (Kei, Boeroe, Seran). Bij de Tobeloreezen maakt ieder zelf zijn tuin plantklaar; dan komen de familieleden helpen rijst zaaien, zoodat elken dag een tuin wordt bezaaid, wat voor het rijpen van de rijst van belang is, want als de plantkuiltjes meer dan een dag open blijven liggen, verdroogt de aarde of er komt droog zand in het gaatje, wat den groei van het zaad belemmert.

Uit deze voorbeelden van samenwerking blijkt, dat de onderlinge hulp een economisch doel heeft; en het is daarom onjuist om te beweren, dat gemeenschappelijke arbeid voor economische doeleinden onbekend is. Zeker speelt de bloedverwantschap hierbij een groote rol, wat daarin uitkomt, dat de familieleden en dorpsgenooten elkaar helpen. Andere hulp is nu eenmaal moeilijk te krijgen; en het ligt het meest voor de hand, dat men samenwerkt met goede bekenden. De Marind-Anim vrouw zorgt zelfs vrijwillig voor het varken van een familielid of bekende, zoodat dezen ook in een ander dorp een „feestvarken" (zie p. 74) kunnen bezitten. Verder komt het sociale daarin uit, dat voor alles, wat de gezelligheid bevordert (feesten), gaarne gemeenschappelijk gewerkt wordt. Voor het feest van den gierstoogst op Boeroe bijv. gaat een deel der mannen jagen; de overigen houden zich bezig met het bijeenbrengen van de gierst. De hoofden op Babar helpen bij het aanschaffen van een varken voor een feest.

Een bijzondere vorm van samenwerking komt op de Schouten-eilanden voor. Men heeft daar in andere kampongs vrienden; in tijden van voedselgebrek helpt men elkander wederkeerig; en zijn er twisten tusschen hun nederzettingen, dan doen deze vrienden elkaar geen kwaad en zijn verplicht elkaar te waarschuwen.

Er zijn slechts weinig berichten over vormen van samenwerking, waarin het sociale element meer op den achtergrond treedt, terwijl het economische doel overheerscht. Van de

Z.W. eilanden bijv. wordt vermeld, dat men een vereeniging van mannen kent, genaamd „roson" of „kompolan", die in de tuinen der leden arbeidt en zich ook verhuurt aan niet-leden, om hun aanplantingen te bewerken. Hier treedt het sociale element terug voor het economische. Helaas is dit het eenige gegeven van dien aard, dat ik vond; wel worden enkele mededeelingen gedaan betreffende opgerichte coöperaties (vgl. p. 102). Op Batjan bijv. heeft men getracht een copra-export-coöperatie op te richten, met het doel het schuld-maken bij de Chineezen te voorkomen (zie p. 102), maar dit mislukte, door gebrek aan geld en betrouwbaarheid der deelnemers, ofschoon de sultan steun verleend had. Daar deze berichten echter geen betrekking hebben op de werk-zaamheid der bevolking zelf, gaan wij er hier niet verder op in. Dit geldt eveneens voor de berichten over leiding, die door goeroes en andere vreemdelingen bij den landbouw enz. wordt gegeven. Merkwaardig is, dat daar meer over gespro-ken wordt, dan over leiding, die onder de inheemschen zelf voorkomt. Wij gelooven echter, dit meer door de onvoldoen-de waarneming te moeten verklaren, dan door het ontbreken van de leiding in het algemeen. Men ziet bijv. bijna geheel over het hoofd het economisch toch zeer belangrijke onder-richt, dat de ouders hun kinderen in allerlei werkzaamheden geven. De jongens en meisjes bij de Marind-Anim hebben, behalve hun eigen ouders, pleegouders, waarvan zij het tuin-werk, de sagobereiding, enz. leeren; de pleegouders profitee-ren van deze verhouding, omdat de adoptiefkinderen allerlei werkzaamheden voor hen verrichten.

Uiteraard berust deze leiding op bekwaamheid; en dit geldt evenzeer van andere leiding, die bij een bepaalde handeling wordt gegeven. Op Seran bijv. leidt bij de gemeenschappe-lijke jacht of vischvangst een goed jager of visscher.

De meeste gegevens, die wij bezitten, hebben betrekking op leiding, die op traditie en socialen invloed berust en door de hoofden en oudsten wordt gegeven. Toch speelt hierbij ook de bekwaamheid een rol, want deze personen hebben de meeste ervaring (vgl. p. 97). Op Babar, Tanimbar en in W. Nw. Guinee leiden de hoofden en oudsten het gemeen-schappelijke tuinwerk. In N. Nw. Guinee aan de Humboldt-

baai regelt het dorpshoofd de uitbreiding van de tuinen, in overleg met den persoon, die de ceremoniën verricht; het hoofd bepaalt verder, wanneer de klappers niet geplukt mogen worden, en hij verdeelt het gevangen wild. Op Kei wordt de jachtbuit ook door een bepaalden persoon verdeeld.

Het is zeer waarschijnlijk, dat bij gemeenschappelijk werk de leiding meer beteekenis heeft dan algemeen wordt gedacht, maar de gegevens ontbreken. Van Leti bezitten wij een mededeeling, waarin wordt beweerd, dat men elken dag een nieuwen leider kiest bij het samen bewerken van den tuin. Wanneer we dit bericht in verband brengen met het boven (p. 83) vermelde over de „roson", dan kunnen wij veronderstellen, dat bedoeld is, dat elken dag de eigenaar voorgaat van den tuin, die wordt bewerkt.

Uit de hier gegeven voorbeelden blijkt dus in elk geval, dat bij verschillende onderdeelen van het productieproces leiding bekend is, die zoowel op bekwaamheid als op traditie en socialen invloed berust.

§ 3. *Arbeidslust.*

Wij zijn er niet in geslaagd ons hierover een meening te vormen, daar de gegevens elkaar te zeer tegenspreken, of een oordeel behelzen, waarvoor geen gronden worden aangevoerd. Zoo klaagt men er over, dat de bevolking lui is en de tuinen (zie p. 61) geen vierkanten meter grooter maakt, dan noodig is, terwijl men tevens vermeldt, dat de menschen geringe behoeften hebben en liever in een bouwvallige hut wonen in rommelige dorpen, dan in een netten, schoongeveegden kampong. Hier wordt een oordeel geveld, zonder dat men zich afvraagt, of het noodig is de tuinen grooter te maken, wanneer men zulke geringe behoeften heeft. Herhaaldelijk wordt op deze wijze het verband uit het oog verloren, dat bestaat tusschen de gevoelde behoeften en den arbeid, dien men genegen is te verrichten (vgl. p. 89). Op grond van het feit, dat menschen, die in heerendienst een weg moeten aanleggen en daarbij meer rusten dan werken, terwijl men 's avonds en 's nachts danst (Alor), of dat bestuursdrang noodig is, om behoorlijke gezinswoningen te bouwen (Babar), of de boschproducten voor de belasting in

te zamelen (W. Nw. Guinee, Radja-Empat-eil.), is dan ook niet tot gebrek aan arbeidslust te concludeeren, in geval niet tevens wordt bemerkt, dat de bevolking het nut van deze handelingen inziet en daaraan behoefte heeft. Is bij ons de arbeidslust zoo groot bij een werk, dat wij onnoodig vinden?

Toch zijn er ongetwijfeld verschijnselen, die wijzen op een geringen werkijver. Op Kisar bijv. is het noodig, dat het bestuur toeziet, dat men tijdig de tuinen aanlegt en deze voldoende groot maakt; anders ontstaat voedselgebrek (vgl. p. 65, 66). De bewoners van Patani op Halmahera klaagden tegen Baretta over den honger; bij onderzoek bleek, dat zij te lui waren om te visschen. Terwijl op Seran de Christen-kampong Hatoe-Soea aan de Elpapoetihbaai, die in 1899 door een vloedgolf bijna geheel werd verwoest, eerst in 1904, onder zeer sterken bestuursdrang, in vijf maanden tijds weer werd opgebouwd. Evenwel kan bij dit laatste voorbeeld juist die catastrophe de oorzaak van den geringen arbeidslust zijn. Daar staat echter tegenover, dat in het algemeen de bouw van huizen op Seran niet snel plaats heeft, al helpt men elkaar daarmede. Soms is men na een half jaar nog geen plank verder (zie p. 97). Men doet 10 jaar of langer over den bouw van zijn huis en al dien tijd woont men zelf in een voorloopig hutje, terwijl het opgestapelde materiaal vergaat (zie p. 107). Wanneer men geen behoefte aan een nieuwe woning had, zou men niet met den bouw er van beginnen, dat mogen we toch aannemen. Dan zal het wel aan luiheid toe te schrijven zijn, dat men zoo treuzelt. [1]) In elk geval is dit zeer waarschijnlijk te achten, te meer, waar blijkt, dat men pas sago gaat halen, als de buurman niets meer heeft. Bovendien wordt, vooral met betrekking tot Seran, maar ook wel voor andere eilanden in de Molukken, opgemerkt, dat de Christen-inlander lui is. Hij veracht handenarbeid, wat wellicht een gevolg is van een onjuist optreden der goeroes, die meer dan eens beweerden, dat iemand, die knap was, schrijver zou worden, terwijl een domme tuinarbeid moest verrichten (vgl. Hfdst. I 4° en p. 102). Toch hebben de Christenen voor kerkbezoek veel moeite over. Op Boeroe en

[1]) Mogelijk is ook, dat de houtstapel een teeken van rijkdom is en men daarom het hout laat liggen. Daarover wordt echter niets bericht.

Seran bijv. moeten zij dikwijls reeds Zaterdag de ladang verlaten, willen zij Zondags op tijd in de kerk zijn, zoodat de tuin, die anders dag en nacht wordt bewaakt tegen de herten en wilde varkens, zonder bescherming blijft en beschadigd kan worden, en die schade moet men weer herstellen.

Het is moeilijk te beoordeelen, of het door gebrek aan ijver is, dat op Babar de bevolking ebben- en ijzerhout niet zelf bewerkt, maar de bewerking overlaat aan de Keieezen, die de door hen vervaardigde voorwerpen aan de bewoners van Babar verkoopen (zie p. 56). Het kan zijn, dat de Barbareezen zelf de bekwaamheid missen.

Intusschen is het in verband met het gebrek aan arbeidslust, dat vele berichtgevers meenen te moeten constateeren, opvallend, dat er weinig gegevens te vinden zijn betreffende de voorkeur voor een bepaalden arbeid. Gemeenschappelijk tuinwerk is in trek, omdat het gezellig is en er feestelijkheden aan zijn verbonden (Tanimbar, Kei, Seran) (vgl. Hfdst. I p. 21). Jacht is als sport in eere op de Kei-eilanden en elders; op de Z.W. eilanden gaat men voor zijn genoegen samen jagen. Vischvangst is bij de Tobeloreezen bijzonder gezien. Tuinarbeid geschiedt soms met lust, in de hoop op een goeden oogst (Tanimbar); op Seran is het planten van cocospalmen bij enkelen in eere, omdat er wat mee te verdienen valt. Het tappen van palmwijn is een handeling, die overal bijzonder in trek is. De Keiees wordt matroos of soldaat, om wat van de wereld te zien.

Wij kunnen uit deze voorbeelden weinig afleiden; wel blijkt, dat bij bepaalde werkzaamheden arbeidslust bestaat, wat ook uitkomt hierin, dat men zich in het algemeen veel moeite geeft en hard werkt, om het geld en de goederen voor den buidsschat bijeen te brengen. Om dat doel te bereiken wordt men zelfs koelie, hoewel men dit werk dikwijls als minderwaardig beschouwt. [1])

Nu wordt van verschillende eilanden bericht, dat het werk meer in eere komt, doordat de behoeften toenemen. Dit is mijns inziens onjuist; men kan in dat geval alleen constatee-

---

[1]) Naast de religieuze gevoelens, zien wij dus ook de sexueele, economisch prikkelend werken.

ren, dat er meer gewerkt wordt, niet, dat de arbeid meer in eere komt.

Het is zeer gewenscht, dat een nader onderzoek naar het vraagstuk van de arbeidsvreugde wordt ingesteld; de beschikbare gegevens zijn onvoldoende.

§ 4. De belooning.

Meestal kent men een belooning voor bewezen diensten, in den vorm van geld of goederen en producten; voor zoover dit tenminste is op te maken uit de ingekomen antwoorden, daar over dit onderwerp voor verschillende groepen, zooals de stammen in het binnenland van Nw. Guinee, niets wordt medegedeeld. Maar de kustbewoners kennen in elk geval loon als waardemeter voor den arbeid. Wat betreft het inheemsche economische leven, komt de betaling met goederen of producten het meest voor. Geld ontvangt men meer van de Chineezen en ondernemers, hoewel zij ook wel met producten betalen, wanneer dit wordt gevraagd. Tegenwoordig zijn verschillende ondernemingen, zooals de klapperplantages op Poeloe Toedjoe bij Seran en die aan de monding der Talarivier (Seran), er toe overgegaan, in plaats van geld, producten te geven.

Onderling kent men als belooning voor den arbeid, naast het geven van voedingsmiddelen en producten, nog de verplichting om op zijn beurt te helpen. Dit staat in een nauw verband met de samenwerking (zie p. 82). Op Tanimbar ontvangt men bij onderlinge hulp tuinproducten. Hulp bij den rijstoogst wordt onder de Tobeloreezen beloond met een deel der geoogste rijst, zoodat vrouwen, die in den planttijd ziek waren en dus geen gelegenheid hadden om te zaaien, zoodoende toch rijst krijgen. Op Alor ontvangt de bevolking voor de bewerking van de gronden der hoofden, een deel van de later geoogste producten; op de Z.W. eilanden beloont men hulp bij den tuinarbeid met sirih-pinang, voedsel en drank, evenals op de eilanden van de Z.O. groep en Seran. Voor hulp bij den landbouw krijgt men in N. Nw. Guinee sago; en op Seran geeft men voor hulp bij het damar-halen een deel der ingezamelde damar.

Ook borden, schotels, gongs, kaïns en sieraden worden als betaling gegeven (Kei, Aroe).

De verplichting, dat iedereen op zijn beurt moet helpen, kent men onder meer, op de eilanden van de Z.O. groep, bij de Marind-Anim en in N. Nw. Guinee. De vroegere gewoonte der Marind-Anim, dat de man zijn vrouw ter beschikking stelde van de helpers, is door de regeering tegengegaan, zoodat zij verdwenen schijnt te zijn.

Ook komt het voor, dat hij, die zijn bezittingen ter beschikking stelt, beloond wordt. Bij de Marind-Anim moet een deel van de opbrengst der aanplanting worden afgestaan aan den eigenaar van den grond, want het komt voor, dat men een tuin aanlegt op een terrein, dat een ander toebehoort. De eigenaars van de uitgeleende prauw en het vischtuig ontvangen te Kaoe (Halmahera) een deel van de gevangen visch. Op Batjan staat de klapperplukker de helft der geplukte klappers af aan den eigenaar der boomen, terwijl de sagoklopper tweederde deel van het merg aan den bezitter van den palm geeft. Op de Soela-einlanden moet hij de helft afstaan; hetzelfde geldt op Obi voor den klapperplukker, waarbij echter de eigenaar van den tuin voor hem de belasting betaalt.

Het geldloon, dat men als koelie (arbeider) kan verdienen, bedraagt in normale tijden gewoonlijk *f* 0,40 à *f* 0,50 per dag. Soms zijn er echter groote verschillen. Op Seran wordt in het algemeen *f* 0,50 à *f* 0,60 per dag verdiend, maar er zijn mannen, die voor 10 à 30 cent gaan werken om aan geld voor de belasting te komen. (1931). Juiste taxatie van de waarde van geld t.a.v. goederen ontbreekt dikwijls nog; men vraagt óf te veel, óf te weinig loon en is meestal tevreden met hetgeen men krijgt. Overigens zijn in den regel de koelies uitheemsch, bijv. Javanen (zie p. 103).

§ 5. *De houding tegenover nieuwe productie-methoden en individueel bezit.*

De houding, die de bevolking tegenover nieuwe productiewijzen aanneemt, is veelal niet bekend, omdat daarmede nog geen goede proeven zijn genomen. Uit de antwoorden op de

vragenlijsten kregen wij den indruk, dat men zich onvoldoende ervan bewust is, dat een nieuwe methode slechts dan aanvaard wordt, wanneer er behoefte aan wordt gevoeld (vgl. p. 84). Men heeft bijv. zonder succes sawahs gedemonstreerd in de onderafdeeling Hollandia, op Batjan en in de omgeving van Sanana op de Soela-eilanden. Nu kan men zich in deze streken gemakkelijk van sago voorzien, vooral op Batjan (zie p. 68). Is er dan reden om tot het veel zwaardere werk van den sawah-aanleg over te gaan?

Voor de toepassing van nieuwe methoden geldt dikwijls het bezwaar, dat men het geld er voor niet bezit (Tanimbar bijv.). Op Leti constateerde een goeroe, die betere bemesting had gepropageerd, dat men uit geldgebrek hier niet toe overging. Ook voelt men weinig voor nieuwe methoden bij een onderdeel van het productieproces, wanneer de beteekenis van dat onderdeel gering is. Op de Aroe-eilanden, waar de landbouw niet belangrijk is (zie p. 60), heeft men weinig belangstelling voor de verbetering daarvan. De poging der regeering om, door invoering van een 10-tal runderen, in Djailolo de veeteelt te verbeteren, had evenmin succes; en op de Soela-eilanden toonde men al even weinig belangstelling, voor de van bestuurswege verstrekte kalveren (zie p. 77).

Wanneer echter de verbeteringen passen in het inheemsche economische leven, dan gaat het beter (zie bijv. p. 75, 90). Zoo heeft men reeds vaak de bevolking kunnen bewegen, om de tusschenruimte bij den aanplant van klappers grooter te nemen, waardoor de boomen elkaar niet meer in hun groei belemmeren. In Z. W. en W. Nw. Guinee nam men de Hollandsche sleepnetten over; ook zijn door sommige regenten op Seran Europeesche vischnetten ingevoerd; daarentegen maakte een aan de bevolking bij het Sentani-meer verstrekte fuik geen opgang. Wel echter werd (zie p. 59) een van Bali geïmporteerde aardvrucht op de Kei-eilanden geaccepteerd. Hetzelfde geldt van een veredelde kasbi, die omstreeks 1920 in Amahai werd ingevoerd en daar „kasbi bestel" wordt genoemd. IJzeren gereedschappen, zooals messen en bijlen, worden ook door de in het binnenland van Nw. Guinee levende stammen, bijv. de Oeringgoep, veel gevraagd. Wollaston bericht, dat de bewoners van een

dorp aan de Mimika-rivier zijn huismodel overnamen; de strandkampong Katepoe op Misool moet het maken van waterputten van een Ambonnees geleerd hebben.

Daarom is te verwachten, dat veranderingen, die verband houden met het inheemsche leven en de behoeften der bevolking, aangenomen zullen worden. Hoewel het ironisch bedoeld is, komt dit duidelijk tot uiting in een opmerking, die in dit verband in de vragenlijsten met betrekking tot Seran wordt gemaakt: De eenige methode, die ingang zal vinden, zal een gemakkelijker wijze van sagokloppen zijn.

De neiging tot nieuwe werkwijzen zou bevorderd kunnen worden door een individueel streven naar vooruitgang. De vraag, die wij ons moeten stellen, is dus: „Zijn er personen, die vooruit willen?" Bij 't beantwoorden dier vraag dienen wij te bedenken, dat de opvattingen, welke in die groepen betreffende vooruitkomen bestaan, kunnen verschillen van de onze (zie Hfdst. I 3°). Uit de antwoorden op de vragenlijst blijkt mij echter, dat men herhaaldelijk uit het oog verliest, dat onze opvattingen omtrent rijkdom niet door de inheemschen gedeeld behoeven te worden. Zoo wordt door de goeroes van de Z.W. eilanden gezegd, dat de menschen verkwistend zijn en schulden maken. Om doodenfeesten te kunnen houden, verpanden zij hun bezittingen. Op grond van de in de hoofdstukken I en II gemaakte opmerkingen, is het duidelijk, dat dergelijke mededeelingen ons niets zeggen. Gelukkig zijn er betere gegevens. Het blijkt daaruit, dat sommigen op de Z.W. eilanden door ijver bij den landbouw en den handel in prauwen, een zekere mate van welstand bereiken. Bewoners van de Babar-eilanden trekken naar Tehoroe op Seran, waar zij in een klappertuin arbeiden, of huren te Dobo een rif van de bevolking, om naar parelschelpen te duiken. Sommigen worden daardoor welgesteld. In het algemeen verkrijgen verschillende personen eenigen rijkdom door den handel in klappers; tegenwoordig echter is dit door de malaise bemoeilijkt (Batjan, Seran). Er blijken dus wel personen te zijn, die vooruit komen.

Het verworven bezit kan men op velerlei wijzen besteden. Sommigen vergrooten hun grondbezit en dat van hun familie (Z.W. eil., Babar, Tanimbar), anderen schaffen groot- en

klein-vee aan (Z.W.- en Babar-eil.). Weer anderen koopen groote handelsprauwen (Z.W.- en Tanimbar-eil.), of gaan in den kleinhandel, met als resultaat, dat men alles verliest en weer arm wordt (Soela-eil., Seran). Ook bouwt men wel een beter huis (Z.W. eilanden, W. Nw. Guinee, Djailolo, Amahai) en meubileert dat goed, of koopt betere kleeding voor zichzelf, zijn vrouw en zijn kinderen, vooral voor de meisjes (Z.W. groep, Z.O. groep, W. Nw. Guinee, Geelvinkbaaigebied, Tobelo, Serangroep). Men laat zijn kinderen schoolgaan (Z.W. eil., Amahai), betaalt zijn belasting en zijn schulden (Tanimbar). Sommige Tobeloreezen worden gierig en verstoppen hun geld op de onmogelijkste plaatsen, zoodat de erfgenamen het niet kunnen vinden. Ook op Seran bewaart men zijn geld op verborgen plaatsen; elders zet men zijn bezittingen om in poesaka-goederen (voorwerpen, die in de familie overerven), zooals gouden en zilveren sieraden (Z.W.- en Babar-eil.), of mokko's (Alor), of olifantstanden [1]) (Tanimbar, Aroe), Chineesche kommen (Djailolo, Seran), of gongs (Kei, W. Nw. Guinee). Pronkmatten schaft men zich aan bij de Tabaroe's op Halmahera; pronksofa's, die van Tajandoe afkomstig zijn, op de Aroe-eilanden.

De poesaka-goederen zijn tevens artikelen voor den bruidsschat; wie er veel van bezit, kan dus meerdere vrouwen koopen (Waigeo, Schouten-eil., Geelvinkbaai). De bezittingen worden verder gebruikt voor het geven van feesten, zooals huwelijksfeest en doodenfeest (Z.W.- en Babar-eil., Schouten-eil.), om zijn kamponggenooten te eten te geven (Z.W. eil.) en zijn familie te onderhouden (Babar, Z.O. groep). Daardoor stijgt men in de algemeene achting (zie Hfdst. I 3°). Te vermelden is nog, dat in het N.O. deel van den Vogelkop (Nw. Guinee) de bewoners van een bepaald gebied de borden en katoenen lappen, die in hun oog de grootste waarde hebben, in een huis bijeen brengen. Is de schat groot genoeg, dan houdt men een feest, waarbij die goederen onder de deelnemers worden verdeeld.

---

[1]) Die vermoedelijk door Makassaren zijn ingevoerd; mokko's zijn koperen bekkens.

HOOFDSTUK V.

Handel.

§ 1. Industrie en nijverheid, ambacht, monopolie.

Vlechtwerk wordt overal door de vrouwen vervaardigd. Als materiaal gebruiken zij daarbij de bladeren van verschillende pandanussoorten (Aroe, Tobelo, Seran, Goram), bamboe (Tabaroe), de epidermis van den waaierpalm (Marind-Anim), palmbladeren, rotan, plantenstengels, vezels van allerlei boomen en planten, biezen (Tobelo), moerasgras (Marind-Anim), mits dit materiaal voldoet aan de eischen van buigzaamheid, taaiheid en soepelheid, die het vlechtwerk stelt.

Op Seran worden gordels vervaardigd van door elkaar gevlochten pandanus- en rotanvezels, en vlechten vrouwen vischfuiken van biezen; de Tobeloreesche vrouwen vlechten hoeden van biezen; de vrouwen van de bevolking aan de Humboldtbaai, vooral die van het dorp Tarfia, vervaardigen armbanden, ook die, welke bij den rouw worden gedragen; in Z.W. Nw. Guinee en aan het Sentani-meer maken de vrouwen vischnetten (op de Schouten-eil. de mannen). De Oeringgoep gebruiken een van rotan gevlochten borstpantser en bezitten, evenals de Pesegem en de Tapiro, armbanden, die van rotan gevlochten zijn, en nettaschjes. Wellicht worden deze voorwerpen door de vrouwen vervaardigd, zooals zij ook de draagtasschen vlechten, die op de Schoutenеilanden en in N. Nw. Guinee worden gebruikt. Aan den bovenloop van de Merauke-rivier vlechten de vrouwen rokjes; in N. Nw. Guinee in de onderafdeeling Hollandia doen dat de vrouwen van het dorp Sobé.

De handel in vlechtwerk is gewoonlijk gering, omdat men in den regel zelf kan vlechten, wat men noodig heeft. Wel drijft men er wel eens ruilhandel mee in tijden van voedselgebrek; doch de gevallen, waarin er geregeld in gehandeld wordt, zijn zeldzaam. In N. Nw. Guinee is een levendige

ruilhandel in de met schelpen versierde armbanden en buikbanden van Tarfia [1]) en in de vrouwenrokjes van Sobé, tegen sago uit het binnenland. De Kanoem-Anim leveren slaapmatten aan de Marind-Anim; de bewoners van de Frederik-Hendrik-eilanden zijn op de kust van Z.W. Nw. Guinee bekend om hun slaapmatten en draagtasschen.

Van Goram en Manowoko (Seran-laoet-eil.) worden eenige keeren per jaar groote zendingen „tatoemboe", koffers en doozen van pandanbladeren, verzonden naar Bima, Bali en de eilanden van de Z.O. groep; de bewoners van Maba (Halmahera) leveren doozen aan de Tobeloreezen. Te Dobo worden matten verkocht voor kleeding en keukengerei.

Tegenwoordig gaat de beteekenis van het vlechten achteruit. Vroeger werkten de vrouwen van de Tabaroe en Tobelo op Halmahera jarenlang over haar prachtige siermatten; nu hebben de jongere vrouwen er geen geduld meer voor; de tuinen zijn verder af, zoodat zij ook minder tijd hebben.

Ook het weven der vrouwen gaat in beteekenis achteruit, onder meer tengevolge van den invoer van de goedkoope katoentjes, al tracht men dit tegen te gaan, zooals de missie op de Tanimbar-eil. doet. Het vreemde product is nieuw en wordt mooier gevonden dan het eigen, waaraan men veel tijd moet besteden, en dat duurder schijnt dan het geïmporteerde goed [2]). Men weeft op Loeang en de andere Z.W. eil.; op de Babar-eil. zijn enkele vrouwen, die goed weven; op Tanimbar weeft men slechts in enkele dorpen; op Kei is de beteekenis van het weven gering; op Aroe en in Nw. Guinee doet men het niet zelf. De Tobeloreezen en de bewoners van sommige dorpen in Djailolo en de inwoners van Sanana (Soela-eil.) weven weinig. Op Seran wordt geweven in het Oewen-district, in de Makahala dorpen en te Piroe; verder weeft men op Goram.

---

[1]) Bij de Pesegem (Midden Nw. G.) zijn zeeschelpen als sier aangetroffen, vermoedelijk van de Noordkust afkomstig; in Z.W. Nw. Guinee ruilen de strandbewoners mosselschelpen voor rotan en evertanden van de binnenlandsche bevolking.

[2]) Daar geweven doeken veelal bij de verschillende ceremoniën gebruikt worden, is het duidelijk, dat verandering van religie ook achteruitgang van de weefkunst ten gevolge kan hebben.

Voor het weven gebruikt men verschillend materiaal. De Makahalavrouwen op Seran bijv. draaien de scheringdraden uit aaneengeknoopte sagobladvezels, de inslagdraden worden niet gedraaid. Op Tanimbar gebruiken de vrouwen garens, vervaardigd van lontar- of waaierpalmvezels, en katoenen garens.

Handel wordt vooral gedreven in de mooi geweven doeken van Loeang, die op Leti en Tanimbar bijzonder gezocht zijn en verder, evenals die van Moa, Leti en Wetar, voor maïs en rijst geruild worden bij de bevolking van Portugeesch Timor. De kostbaarste sarongs op Kei zijn afkomstig van Babar en Tanimbar.

De kaïns (geweven doeken) van de overige eilanden, waar wordt geweven, zijn voor den handel van weinig belang; hoogstens interesseert zich een bestuursambtenaar of ethnograaf er voor. Onderling ruilt men de doeken, evenals het vlechtwerk, tegen voedsel.

Boombastkleeding, als hoofddoeken en lendendoeken, en sirih-pinang-tasschen, worden door de vrouwen geklopt op de Radja-Empat- en Schouten-eil., in het Humboldtbaaigebied, op Seran, en soms nog op Halmahera.

Aardewerk wordt in verscheidene streken door de vrouwen gebakken, zooals in de dorpen Banda-Eli en -Elat op de Kei-eilanden, en de nederzettingen Yembé aan de Humboldtbaai, en Abaar aan het Sentani-meer; in dat aardewerk wordt handel gedreven. Verder worden potten gebakken op de eilanden van de Z.W. groep, op Tajandoe, te Maikor op de Aroe-eilanden, Roembati in W. Nw. Guinee. De kampongs in het Geelvinkbaaigebied vervaardigen sagobakovens. De Tobeloreezen betrekken hun sago-ovens van Patani (Halmahera); de bewoners van het eiland Maré bij Tidore zijn sinds eeuwen bekend om hun aardewerk, dat op Halmahera en andere naburige eilanden wordt verkocht. De eilanden Koer en Tioor, ten Z.O. van Seran, leverden vroeger ook veel potten; hoe het nu is, is onbekend.

Het is niet duidelijk, of op al deze eilanden alleen de vrouwen bakken; misschien doen de mannen het eveneens. Van Alor wordt bericht, dat enkelen vrijwel geheel bestaan van de opbrengst van hun aardewerk; wellicht worden daarmee

mannen bedoeld. Ook zijn er op Alor enkele mannen, die hun bestaan vinden in het steenenbakken.

Tegenwoordig wordt meer en meer het keukengerei gekocht in den toko van den Chinees. Daardoor gaat de beteekenis van het eigen aardewerk achteruit. Het is trouwens niet altijd van goede kwaliteit en het bakken zelf mislukt nog al eens, zooals op Aroe, waar men de potten in brandend hout bakt. Meestal is het inheemsche aardewerk niet geglazuurd; op Kei overgiet men het meest met zeewater, terwijl dat van Roembati in W. Nw. Guinee en Soeroei, op Jappen, met een dunne laag hars geglazuurd is.

Prauwen of cano's worden door de mannen gebouwd (Kei, Marind-Anim, Schouten-eil.); de handel daarin is (was) zeer belangrijk. Sommige personen op de Z.W. eilanden leven geheel van hun prauwenhandel. De bewoners van Leti koopen booten op Damar en Téoen, Nila en Seroea. Enkele kampongs op Tanimbar en de negorijen Ngaigoeli en Feroeni, op Aroe, zijn eveneens bekend om hun prauwen. Die van Aroe zijn echter slechter dan die van Kei, zoodat van Kei vaartuigen uitgevoerd worden naar Aroe en voorts naar Banda, Goram en W. en Z.W. Nw. Guinee. De missionarissen hebben den Keieezen geleerd, het hout te buigen; vroeger kapten dezen het hout rond, waardoor veel verloren ging (vgl. p. 89). In de laatste jaren gaat de handel in prauwen van Kei achteruit; de jongeren hebben minder lust in het vervaardigen van booten, zoodat de verre handelsreizen, waarbij een groote prauw een 20-tal kleine op sleeptouw nam, meer en meer tot het verleden gaan behooren. De sterfte op die tochten was groot; men nam alleen het hoogst noodige voedsel mee, en vele ceremoniën waren vereischt om den goeden afloop te bevorderen.

De Marind-Anim krijgen hun booten van de bevolking aan den bovenloop der rivieren, in ruil voor tabak, dekens en parangs [1]); Salakiti in W. Nw. Guinee levert prauwen aan de bevolking der Mac-Cluergolf, in ruil voor sago en goe-

[1]) Behalve booten verkrijgen de Marind-Anim op deze wijze ook trommels, bogen en pijlen; vroeger werden deze goederen door de strandbevolking op haar sneltochten ook dikwijls geroofd. De stammen aan de Mamberamo-rivier ruilen onderling bogen en pijlen tegen messen en glazen kralen.

deren. Bewoners van de Schouten-eilanden bouwen hun booten op Salawati en keeren daarna terug, om ze aan anderen op de Schouten-eil. te verkoopen. Voorts worden prauwen verhandeld op de Soela-eil., en zijn er in de kustkampongs, als Loehoe en Piroe op Seran, enkele personen, die een bestaan vinden in het vervaardigen van schoeners. Ook Tidoreezen zijn prauwbouwers; zij vervaardigen booten op verschillende in de nabijheid van Tidore liggende eilanden.

De Tidoreezen zijn bekend als smeden; als zoodanig treffen wij hen aan op Batjan, Halmahera enz. Verder zijn zij timmerlieden. Omstreeks 1893 bouwden zij een huis voor den radja van Moenoes, in het Radja-Empat-gebied. In W. Nw. Guinee kent men Gorammers als smeden; de goudsmeden van Loeang trekken naar Leti en Tanimbar. Overigens zijn op de eilanden van de Z.W.- en Z.O. groep niet veel ijzer- en kopersmeden, en bovendien bestaan dezen niet uitsluitend van hun ambacht. Hetgeen evenmin het geval was met de slotemakers op Tanimbar, waar vroeger in enkele plaatsen op bestelling een vernuftig slot werd gefabriceerd, dat in werking op een Lipsslot geleek. De meeste smeden op Kei komen van Tioor. Op Nw. Guinee is pas in den laatsten tijd ijzer ingevoerd (zie p. 89) en smeden doet men daar dan ook weinig. In 1893 wordt vermeld, dat te Roembati smeden zijn; verder vindt men smeden in dorpen aan de Geelvinkbaai. In 1886 smeedde men daar reeds koperen ringen. De Biakkers smeden goed; zij weten kapmessen, die in den toko gekocht zijn, in kwaliteit te verbeteren, en zijn in de onderafdeeling Hollandia als smeden bijzonder gezien.

Op Boeroe en Seran zijn sommige personen, die kapmessen omsmeden; hun werk beteekent niet veel. De enkele goudsmeden op Geser en Goram zijn arm.

Op de Z.W. eilanden, Geser en W. Seran zijn enkelen van beroep metselaar; dit beroep is voor hen dan het hoofdmiddel van bestaan. Het timmervak is daar eveneens voor sommigen het middel om aan den kost te komen; op Wetar zijn enkele personen meubelmakers van hun vak; timmerlieden van Geser werken zelfs in W. Nw Guinee en het Radja-Empat-gebied.

In den regel kan iedereen zelf het benoodigde huisraad vervaardigen en zelf zijn woning bouwen. Daarbij zijn de hoofden soms de (vgl. p. 83) architecten (Babar, Tanimbar); hoewel dit niet beteekent, dat de andere medewerkers niet vrij hun meening mogen uiten. De huizenbouw is voornamelijk het werk der mannen, al doen dezen er wel meer dan een jaar over en rusten zij meer dan zij arbeiden (Aroe, Seran) (zie p. 85, 90). De vrouwen helpen echter ook, zooals te Asé in N. Nw. Guinee, waar zij de steenen opruimen om gaten te kunnen graven, waarin de mannen de palen zetten.

Het betere huisraad, dat men niet zelf vervaardigt, wordt in den toko gekocht (bijv. verlichtingsmiddelen). Verder koopt men daar, als men het noodig acht, landbouwgereedschap; meerendeels maakt men dit laatste echter zelf.

Ieder, die een beroep uitoefent, dat anderen niet kunnen vervullen, of voorwerpen produceert, waarvoor men moet kunnen beschikken over bepaalde grondstoffen, die anderen ontbreken, bezit daardoor uit den aard der zaak een monopolie. Zoo is het pottenbakken afhankelijk van de aanwezigheid van goede aarde; en in dorpen, waar die aarde ontbreekt, kunnen de vrouwen dus geen aardewerk vervaardigen, waardoor zij genoodzaakt zijn het te koopen in gelukkiger buurdorpen. Eveneens moet men steenen bijlen koopen, wanneer men niet zelf beschikt over de daarvoor gebruikte steensoort.

Eigenaardig is het, dat uit de onderafdeeling Hollandia in N. Nw. Guinee bericht wordt, dat alleen de kampong Ormoe steenen bijlen *mag* maken, terwijl wij niet vernemen, of het materiaal hiervoor in de nabijheid voorkomt.

Trouwens, de andere in N. Nw. Guinee voorkomende monopolies, zooals dat der dorpen Tobadi en Enggros van de fabricage van vischnetten en van Sobé van met kralen versierde banden (zie p. 92), zijn zonder meer gegevens evenmin te verklaren. Wel dat van het dorp Nacheibi, waar in de nabijheid de roode klei voorkomt, die gebruikt wordt als kleurstof en alleen door de vrouwen van dat dorp wordt verhandeld.

Volgens Halie berusten dergelijke monopolies in N. Nw.

Guinee tegenwoordig meer op door ervaring verkregen vakkennis, dan vroeger het geval was; daarnaast kent men nog individueele monopolies. Alleen enkele oudere mannen bijv. mochten prauwversierselen en korwars (voorvaderenbeelden) vervaardigen.

Verder kent men het gebruik van „fabrieksmerken". De kluiten roode klei van Nacheibi, de potten van Kei en de prauwen van Aroe worden door de vervaardigers gemerkt. Hierbij sluit aan het verbod om het prauwmodel van iemand na te bootsen (Kei, Tobelo), en het recht, dat een familie heeft op een bepaald vlechtpatroon (Tabaroe, Tobelo). Zelfs mag men op de Kei-eilanden niets, ook niet een verbetering, van een ander namaken. De regeering straft evenwel inbreuken op deze monopolies niet, waardoor zij afsterven.

Voor den handel met Javanen en Baliërs is het monopolie van de masoischors van belang geweest, dat de bewoners van de Seran-laoet-eil. bezaten. Volgens Rouffaer hadden zij dit reeds in de 14e eeuw: de masoi kwam van W. Nw. Guinee. Door den roofbouw (men hakte de boomen eenvoudig om) moest men steeds meer oostelijk trekken om de schors te verkrijgen; tenslotte bereikte men de Etna-baai, vanwaar nu nog masoi uitgevoerd wordt.

§ 2. Onderlinge handel en handel met vreemdelingen.

Op de vorige bladzijden hebben wij telkens gewezen op den onderlingen handel in tuinproducten en gebruiksvoorwerpen. Voor dezen handel worden zelfs groote afstanden afgelegd. Op Nw. Guinee dalen de bewoners van de omgeving van het Jamoer-meer af naar de Etna-baai, waar zij de ijzeren gereedschappen en de te Patani gevlochten doozen halen, die de handelaars aan de kustbewoners verkochten. Deze tocht duurt veertien dagen; en de goederen, die met zooveel moeite zijn verkregen, hebben aan het Jamoer-meer hooge waarde.

De beteekenis van het onderlinge verkeer op Nw. Guinee blijkt duidelijk hieruit, dat het geheele terrein tusschen de Geelvinkbaai en Mac-Cluergolf door paden doorkruist wordt, evenals de Vogelkop. Papoea's van Waropen in de Geelvink-

baai vertelden zelfs, dat zij zoover Zuidelijk waren doorgedrongen, dat zij de sneeuwbergen hadden gezien.

Intusschen kunnen wij uit de beschikbare gegevens de werkelijke beteekenis van dien handel niet afleiden. De ruil van dorp tot dorp en van familie tot familie onttrekt zich aan onze waarneming. Wanneer wij meer gegevens hadden, zou wellicht blijken, dat die handel veel belangrijker is, dan gewoonlijk wordt gedacht.

In het binnenland van Nw. Guinee drongen de vreemde handelaars nog niet door, maar overigens treft men aan de kusten van alle eilanden en tot ver in het binnenland vreemdelingen aan, die handeldrijven. Ten gevolge van de malaise hebben zij zich echter, zooals op Seran, uit verscheidene bergkampongs moeten terugtrekken, daar er niets meer te verdienen viel.

Het meest bekend is de handel van de Chineezen en Arabieren, maar ook andere volkeren komen in deze streken ruilen. Zoo verschijnen reeds eeuwen lang Makassaarsche en Boegineesche prauwen op de kusten van de eilanden der Z.W.- en Z.O. groep; sommigen komen zelfs tot in Z.W. en W. Nw. Guinee en het Radja-Empatgebied. Finsch berichtte omstreeks 1880, dat Boegineezen te Doré in de Geelvinkbaai kwamen. Verder komen Mandareezen met hun prauwen op de Z. kust van Batjan, op de Soela-eil. en te Amahai op Seran.

Deze handelaars voeren kleedingstukken en gebruiksvoorwerpen in. Zoo voerden de Makassaren tot 1907 [1]) op Alor de mokko's (zie p. 91) in, die te Gresik op Java werden vervaardigd. In ruil voor hun goederen ontvangen zij schelpen, tripang en ook wel eens, zooals op het eiland Loeang, een mooi geweven doek.

Ook de Tidoreezen en Ternatanen drijven handel. Men vindt hen op de Radja-Empat-eil., in N. Nw. Guinee en in de Geelvinkbaai; meestal staan zij in dienst van Chineezen te Ternate of Tidore. Ambonneezen handelen op Boeroe en Seran. Op dit laatste eiland heeft in den kampong Amahai

---

[1]) Daarna werd de invoer door de regeering verboden.

een Timorees een winkel; verder treft men Timoreesche handelaars aan in Z.W. Nw. Guinee te Okaba.

Zelfs hebben zich in deze streken reeds enkele Japansche kooplieden gevestigd, die een houtzagerij bezitten of een winkel, waaraan een fotografisch atelier is verbonden (Tanimbar, Aroe).

Chineesche kooplieden zijn overal op de kusten te vinden; zij dringen door tot diep in het binnenland. De Arabieren zijn minder talrijk; ook vermeldt men ze niet voor het Geelvinkbaai-gebied, de Schouten-eil. en N. Nw. Guinee.

Deze Vreemde Oosterlingen zijn de opkoopers (zie p. 45) van de producten der bevolking. Zij koopen copra, cocosnoten, maïs, sirih-hoetan, masoi, damar, houtsoorten, gezouten en gedroogde visch, tripang, huiden van vogels en herten, gedroogd vleesch, kortom, alles wat maar te koop is. Zij verkoopen geld, kleedingstoffen, meubels, verlichtingsmiddelen, ijzer-, blik- en emaillewaren, lucifers, zeep, petroleum, alcoholica, tabak, thee, koffie, rijst, sirih-blad en pinang-noot, gongs, dekens, en trachten zelfs, zooals in N. Nw. Guinee, kralen van de hand te doen, die een nabootsing zijn van de bij den bruidsschat als betaling gebruikte. Hoewel zij dus de bevolking van al datgene voorzien, wat zij noodig heeft en door hun aanwezigheid aan de bewoners de gelegenheid verschaffen, om hun voortbrengselen te verkoopen en belastinggeld te verkrijgen, noemt men hen toch dikwijls bloedzuigers. Want de prijs, dien zij voor de goederen vragen, is hoog, en het bedrag, dat zij voor de producten geven, gering (zie p. 45). Op Tanimbar geven zij voor een hoeveelheid sago, die ƒ 1,50 waard is, slechts ƒ 0,30 à ƒ 0,40; voor een olifantstand geeft de Chinees daar ƒ 100 en hij vraagt er ƒ 200 of ƒ 250 voor. Voor iets, dat een dubbeltje kost, vragen zij ½ kati (1 kati = 0.6 kg) parelmoerschelpen, ter waarde van ongeveer ƒ 0,37½, of één kati tripang, ter waarde van ƒ 0,50 (Aroe). Een picol damar betaalde de handelaar op Biak met ƒ 2,50 in goederen en hij verkocht die hoeveelheid voor ƒ 6 à ƒ 7. Als huurprijs voor een klapperboom werd ƒ 0,40 gegeven in den tijd, dat een picol copra ƒ 12 opbracht; één boom levert 50 à 70 vruchten op, terwijl er ± 350 gaan in een picol copra, zoodat de handelaars meer

dan 100 % winst maakten (Morotai). Sachse schatte, dat van de klapperopbrengst te Amahai ongeveer ¼ in handen der bevolking kwam.

Dat de handelaar winst wil behalen, mag hem niet kwalijk genomen worden; hij is gekomen om geld te verdienen, en niet om voor philantroop te spelen, al verwerft hij zich soms de reputatie van een humaan iemand te zijn, doordat hij in tijden van voedselschaarschte hulp verleende.

Waar nu de zekerheid, dat zijn schuldenaren hem zullen kunnen betalen, in verscheidene gevallen gering is, moet hij een druk op hen uitoefenen, hetzij een moreelen, hetzij een materieelen (vgl. Hfdst. I 4°). De grenzen zijn hier moeilijk te trekken. Ongetwijfeld zal ingegrepen moeten worden, wanneer de handelaar onjuiste maten gebruikt of verbintenissen laat aangaan onder voorwaarden, waarvan de nakoming van te voren reeds twijfelachtig is. Men zal dienen te voorkomen, dat, door middel van opgedrongen voorschotten, de Chinees de beschikking krijgt over de in pand gegeven klapperboomen en dan jarenlang de vruchten er van plukt, tot hij op een gegeven oogenblik betaling komt eischen. Wanneer het geld dan niet aanwezig is, gaan, voor een luttel bedrag als afkoopsom, de boomen over in het bezit van den Chinees. Langs dezen weg zijn in vele gevallen Chineezen en Arabieren de eigenaren geworden van de cocospalmen der bevolking. Fortgens bericht zelfs, dat bij het dorp Sasoeroe op Halmahera, een geheele vlakte van ± 300 m lengte bij ± 150 m breedte, kosteloos door de bevolking met klappers beplant werd ten bate van een Arabier.

Natuurlijk heeft men geen recht, elke mogelijkheid om winst te behalen aan deze handelaars te ontnemen; daarmede wordt immers het middel van bestaan van deze groep vernietigd en het openleggen van groote gebiedsdeelen verhinderd. Wanneer de eene partij slimmer en machtiger is dan de andere, verliest de tweede in den regel en wint de eerste. Daar is in het algemeen weinig aan te veranderen.

Daarom is het niet aan te raden, een proef, zooals die op Misool wordt genomen, op groote schaal toe te passen. Sedert 1930 koopt daar het landschapsbestuur de damar op, onder leiding van de afdeeling van het boschwezen te Ambon.

Dit geschiedt om een eind te maken aan het voorschottenstelsel. Het bleek, dat de vrees, dat bij contante betaling geen damar zou worden geleverd, niet werd bewaarheid.

Wanneer dit systeem ook op andere eilanden wordt toegepast, sluit men feitelijk de Chineezen en andere vreemde handelaren van den damarhandel uit. Bovendien leent zich de bestuursorganisatie minder voor een handelsbedrijf, en het is tevens, wanneer men eenmaal met den damar-opkoop begonnen is, bijzonder moeilijk, om dit product als betaling der belasting te weigeren.

Een andere wijze om de Chineesche kleinhandelaren uit te schakelen, is het in concessie geven van den opkoop. Tot Februari 1930, toen het contract niet werd hernieuwd, had de „Compagnie Commerciale Schmidt et Jeandel" den damaropkoop op de Obi-eilanden in handen. Op Batjan kocht het landschapsbestuur de damar van de damarhalers op, en verkocht die met eenige winst aan de Batjan-Archipel-Maatschappij en de firma Diepenheim. Tegenwoordig kunnen de beide firma's echter ternauwernood hun bedrijf voortzetten; en voor zoover bij de lage prijzen nog damar wordt opgekocht, geschiedt dit weer door de Chineezen.

In het algemeen zal onderwijs, dat gericht is op economische aangelegenheden (zie p. 85, 90), op den duur verbetering kunnen brengen en de uitwassen van het voorschottensysteem doen verdwijnen. De goeroes vermelden in hun antwoorden op de vragenlijst herhaaldelijk, dat, ten gevolge van hun onderricht, de bevolking niet meer zoo gemakkelijk door de Chineezen te misleiden is, en dat, door het toezicht van het bestuur, afzetterij wordt tegengegaan. Van bestuurszijde kan in dit verband nog medegewerkt worden, doordat de ambtenaren op hun dienstreizen wijzen op de waarde der handelsgoederen.

De oplossing van dit vraagstuk schijnt op het oogenblik nog niet gevonden te kunnen worden door een direct contact van de inheemschen met den groothandel (vgl. Hfdst. I 2°). De bevolking kan de tusschenhandelaren niet missen; en zelf kan zij blijkbaar nog niet in die hoedanigheid optreden. Alleen op de pasars der hoofdplaatsen zijn soms enkele inheemschen, die als kooplieden een bestaan vinden. Pogingen

om een handelscoöperatie op te richten, mislukten door gebrek aan zakelijkheid, door oneerlijkheid, stelen, uitleenen en poffen (Kei bijv.) (vgl. p. 83).

In deze gewesten zijn weinig ondernemingen, die voordeel kunnen brengen aan de bevolking, en, zooals reeds gezegd is, zijn meest uitheemschen daar koelies (zie p. 88). Sommige bewoners van Babar en Kisar gaan arbeiden op de notenperken te Banda en de ondernemingen op Seran. Enkele leerlingen van de Missie-Ambachtsschool te Saumlakki (Tanimbar) werden geplaatst bij de Burgerlijke Openbare Werken. Keieezen en Kisareezen worden matroos bij de Koninklijke Paketvaart Maatschappij; maar sedert deze maatschappij de aanmonstering van matrozen heeft stopgezet, is ook deze mogelijkheid tot verdienste verdwenen. Eenige Tanimbareezen vinden werk op de klapper- en katoenplantages van de Crediet- en Handelsvereeniging Banda, en in den klappertuin van de firma Overzee van Rotterdam op het eiland Maro.

Verder zijn enkele cocosplantages op Kei gevestigd, waar ook de missie een weinig werk geeft, en op Aroe, waar de tuinen in het bezit zijn van Australiërs, Japanners en Chineezen. Op de Radja-Empat-eilanden bezitten Chineezen en enkele Duitschers klappertuinen. In het algemeen verschaffen deze ondernemingen weinig werk. Van tijdelijk belang zijn (waren) in N. Nw. Guinee de kolonisatie-pogingen, waarbij eenige Papoea's gaan (gingen) arbeiden. Zij komen (kwamen) terug met voldoende belastinggeld, hetgeen anderen tot navolging prikkelt(de) en bovendien hebben (hadden) zij geregeld werken geleerd (zie p. 83) [1].

Op Seran zijn enkele klapper- en andere ondernemingen gevestigd, terwijl op O. Seran de Bataafsche Petroleum-Maatschappij werkt, waar een enkele inheemsche gaat arbeiden. Er wordt echter van Seran bericht, dat de arbeidsprestaties van de inheemschen onderdoen voor die van de Javaansche koelies, waarom de eersten weinig gewild zijn.

---

[1]) Hoe het momenteel met de kolonisatie gesteld is, is mij onbekend. Men hoort er niets van.

Een schaduwzijde van het bestaan dezer ondernemingen is, dat zij slechts de minder hoogstaande koelies van Java krijgen, omdat deze gewesten te onbekend zijn. Minder gewenschte elementen komen na hun ontslag in den kampong terecht en verspreiden ziekten. Van dit laatste worden trouwens ook dikwijls de vreemde tusschenhandelaars beschuldigd.

Het is te begrijpen, dat, waar de malaise zich tijdens het opmaken der rapporten in zoovele opzichten deed gelden, de berichten meer spreken van verarming en achteruitgang dan van vooruitgang. De antwoorden op de vragenlijsten zijn vol van klachten. Kon men vroeger bijv. op Alor zijn belastinggeld koopen voor één picol maïs, momenteel worden 2½ à 3 picols vereischt, zoodat de bevolking klaagt over belastingverhooging, terwijl in werkelijkheid de belasting verlaagd is.

Op vele eilanden wordt dan ook geconstateerd, dat de belasting moeilijker binnenkomt; de kinderen hebben soms geen kleeding meer om naar school te gaan; het rijstgebruik neemt af en in de toko's wordt minder gekocht (zie p. 45).

HOOFDSTUK VI.

Slotbeschouwingen.

Uit het voorgaande verkrijgen we den indruk, dat de economische toestand van de inheemsche bevolking, hoewel niet bijzonder gunstig, toch ook niet bepaald slecht te noemen is; afgezien dan van de malaise, die wij thans doorleven. In het algemeen beschouwd, schijnt het, dat de bevolking in haar behoeften kan voorzien.

Opzettelijk spreken wij van „schijnt", want er zijn volgens onze meening voldoende redenen om aan te nemen, dat in werkelijkheid de economische toestand niet onverdeeld gunstig genoemd mag worden. Ofschoon het te betwijfelen valt, of de inheemsche bevolking dit zelf gevoelt. [1])

In dien zin kan men natuurlijk zeggen, dat de toestand gunstig is, daar de bevolking tevreden schijnt. Trouwens, op de vorige pagina's hebben wij er herhaaldelijk op gewezen, dat men rekening moet houden met de opvattingen en behoeften der inheemschen (bijv. Hfdst. IV § 3 en 5).

Dit neemt echter niet weg, dat in alle omstandigheden voor een goeden economischen toestand een eerste vereischte is, dat de bevolking behoorlijk wordt gevoed. [1]) Nu heeft de eene persoon behoefte aan dit voedsel, de andere aan dat; daarom is moeilijk uit te maken, wat een „behoorlijke voeding" is. Voor zoover bekend, is echter eenzijdige voeding voor iedereen verkeerd.

Nu constateerden wij reeds, dat op vele eilanden de sagovoeding overheerscht (zie Hfdst. III § 5). Verder berichten de rapporten, dat de inwoners van verschillende eilanden ondervoed zijn (Jamdena, Kei, Aroe, Seran).

Hiermede staat in verband, dat men onvoldoende voor-

---

[1]) Zooals wij boven (p. 90, 91) zagen, besteedt men zijn bezit meer om eerbiedsbetoon te verkrijgen (door feesten, pronkartikelen), dan om zich zelf beter te voeden. Het eerste stelt men blijkbaar meer op prijs, dan het tweede.

raden bewaart (Z.W. eil., Babar, Tanimbar, Seran) [1]). Eensdeels wordt dit veroorzaakt door de gebrekkige wijze van bewaring, anderdeels door te groot verbruik.

Op de Kei-eilanden bijv. eet een snuitkeversoort herhaaldelijk den maïsvoorraad op, die niet uitgerookt wordt. In het binnenland van Z.W. Nw. Guinee wordt het sagomeel niet geroosterd, waardoor het spoedig verzuurt.

Op de Schouten-eilanden, waar men de sago van elders moet halen, wat slechts in bepaalde jaargetijden mogelijk is, wordt een deel der gekochte sago ingekuild. Dit deel blijft ongeveer een jaar goed. Het andere deel wordt gebruikt bij den feestmaaltijd voor de behouden terugkomst. Van de talrijke gasten ontvangt men dan wel is waar vele waardevolle voorwerpen voor het gebruikte voedsel, maar dat helpt niets; de sago is op, en na korten tijd is er gebrek.

Van invloed is ook, dat de oogst veelal onvoldoende is, ten gevolge van verschillende factoren. Bij de behandeling van den landboouw wezen wij daar reeds op (zie p. 65). Men denke er bijv. aan, dat men te kleine tuinen (zie p. 84) aanlegt, bewerend, dat men toch niet zooveel kan eten (Boeroe). Of dat men minder plant, in verband met de muizenplaag (Alor). Ook worden de tuinen slecht bewerkt, wanneer er veel feesten zijn, want uit een geregeld feestganger wordt gemakkelijk een gewoontedrinker (Tobelo). Herhaaldelijk wordt drankmisbruik vermeld (Z.W. groep, Z.O. groep, Z.W. Nw. Guinee, Halmahera, Batjan); vooral op Seran moet dit kwaad groote afmetingen hebben aangenomen. In Honitetoe bijv. is soms de geheele bevolking, de jonge kinderen incluis, tegen elf uur 's morgens al onder den invloed van

---

[1]) Wij beschikken over weinig gegevens betreffende de voorzorg. In het algemeen bewaart men wel zaden (rijst, maïs, peulvruchten) en een weinig voedsel. Waar men echter voortdurend sago kan kloppen, is bewaren van voedsel minder noodzakelijk (Hfdst. I 1°). Lang bewaart men de voorraden in den regel niet. Tillema alleen bericht, dat maïs, vermengd met karbouwenmest, 4 à 5 jaren goed gehouden werd (Z.W. eil.). In het algemeen wordt het geheele jaar door gejaagd. Om bij een feest voldoende vleesch te hebben, wordt op Seran tot kort voor den aanvang van dat feest, een gedeelte van het bosch voor de jacht gesloten. Op de Kei-eilanden, in de onderafdeeling Hollandia, en bij de Marind-Anim treft men bij het naderen van een feest een soortgelijk verbod aan, met betrekking tot het plukken van klappers. In Amahai (Seran) komt voor een verbod van visch vangen, damar halen, sago kloppen en vruchten plukken, wanneer deze producten schaarsch worden.

de sagoeweer (palmwijn). Er wordt beweerd, dat de Christenen op Seran bij het vieren van Nieuwjaar wel 14 dagen dronken zijn.

Ongetwijfeld kan dit drankmisbruik een gevolg van weelde zijn. Het is echter, gezien de eenzijdig samengestelde voeding en de gebrekkige voorzorg, meer waarschijnlijk, dat het drankmisbruik wordt veroorzaakt, doordat men onvoldoende gevoed is. Te meer, waar blijkt, dat de gezondheidstoestand slecht is. Tichelman bijv. bericht, dat op een school te Apisano in Amahai 100 % der kinderen een vergroote milt bleek te hebben en aan malaria leed. Tillema beweert zelfs, dat in 1907 60 % der bevolking van de Aroe-eilanden aan malaria stierf. [1])

Verder komt malaria veel voor op Wetar, in W. Nw. Guinee, op de Schouten-eilanden, aan het Sentani-meer, op Batjan, Boeroe en Seran. Beversluis meent dan ook, dat de vermindering der bevolking op de kusten van de Moluksche eilanden voor het grootste deel op rekening van de malaria gesteld moet worden.

Andere veel voorkomende ziekten zijn verschillende huidaandoeningen, de mijnwormziekte en venerische ziekten. Lepra wordt vermeld van de Oeringgoep en de bevolking van Amahai; beri-beri (?ten gevolge van de uitsluitende sagovoeding?) van N. Nw. Guinee.

In dit verband moeten wij denken aan den geringen werkijver, die op verschillende eilanden werd geconstateerd (zie p. 85). Hoewel weinig medegedeeld wordt over het samengaan van gebrek aan ijver en een slechten gezondheidstoestand, achten wij het hoogst waarschijnlijk, dat in deze gewesten een samenhang tusschen beide bestaat.

Gevallen als het volgende toonen echter aan, dat men niet steeds gebrek aan arbeidslust met de slechte gezondheid in verband mag brengen. Gedurende de griep-epidemie van 1918—1919 stierven vele Marind-Anim, *uit gebrek aan voedsel*, daar de vrouwen niet naar de tuinen konden gaan en de mannen *dit beneden hun waardigheid achtten!*

Gevolg van slechte gezondheid is een hoog sterftecijfer.

---

[1]) Is misschien bedoeld, dat 60 % der sterfgevallen te wijten was aan malaria?

In het O. deel van de Bentoeni-golf, waar de vrouw 14 dagen na de bevalling al weer in het sagobosch moet, sterven 65 % van de kinderen voor hun 6e jaar (Tillema).

Een laag geboortecijfer houdt eveneens verband met een ongezond leven, maar ook met verschillende gewoonten. Te Kapauer in W. Nw. Guinee bijv., waar men ten gevolge van den hoogen bruidsprijs laat huwt, bleek in 1919 25 % der echtparen kinderloos te zijn, de overigen hadden zelden meer dan twee kinderen.

Ook op andere eilanden wordt, wegens de groote onkosten, het huwelijk uitgesteld (Alor, Aroe, Misool, Boeroe, Seran). Verder hebben veel kinderhuwelijken plaats (Alor, Babar, Kei, Aroe), of huwt men in zijn naaste familie (de mestiezen op Kisar). Op Boeroe bijv. moet de jonge man bij voorkeur een volle nicht van moederszijde huwen. In de mededeelingen van het Encyclopædisch Bureau over Seran wordt bericht, dat, waar de mannen der Z. kust tengevolge van den hoogen bruidsprijs niet kunnen huwen, de vrouwen dikwijls reeds vanaf haar 10e jaar feitelijk prostituée zijn.

Daarbij komt, dat de krachtige mannen naar het leger of de politie gaan (Kei, Seran, Tobelo). Bovendien komt van het gezinsleven weinig terecht, wanneer de mannen maanden lang, onder onhygiënische omstandigheden, rondzwerven in de bosschen, voor de inzameling van boschproducten.

Het feit, dat men het huwelijk moet uitstellen, kan een gevolg zijn van een te hoog opdrijven van den koopprijs der vrouw; maar ook kan de oorzaak zijn, dat men inderdaad niet over voldoende middelen beschikt om te trouwen, wat wijst op een minder goeden economischen toestand.

Wij kunnen ons dan ook niet losmaken van de gedachte, dat de economische toestand van de bevolking, in verschillende deelen van het door ons onderzochte gebied, te wenschen overlaat. *Het zal evenwel moeilijk zijn om daarin verbetering te brengen, zoolang de bevolking niet zelf daaraan behoefte gevoelt.* Toch willen wij niet nalaten, om enkele punten aan te geven, die volgens onze meening verbeterd moeten worden, waarbij men moet bedenken, dat elke te nemen maatregel zich moet richten naar de bijzondere omstandigheden, waaronder elke bevolking leeft. Want het is meermalen

gebleken (bijv. p.p. 75, 89, 95), dat een maatregel, die door het eene volk direct wordt aanvaard, door het andere verworpen wordt (bijv. de maatregel betreffende de varkenshokken). Daarom zijn alles regelende voorschriften voor het geheele gebied niet te geven; op elk eiland zal anders gehandeld moeten worden.

In de eerste plaats achten wij het, met den heer Tillema, gewenscht, de hygiënische toestanden te verbeteren. Wij konden in onze economische beschouwingen natuurlijk niet ingaan op sociaal-hygiënische vraagstukken. Het behoeft evenwel geen betoog, dat door deze verbetering van den gezondheidstoestand de arbeidslust zal toenemen, en dientengevolge de economische toestand vooruit zal gaan.

Daarbij aansluitende dient men in de tweede plaats, waar dit noodig is, de samenstelling van de voeding te verbeteren en de uitsluitende sagovoeding tegen te gaan. Wellicht kan hier uitbreiding van de pluimvee- of kleinvee-teelt de oplossing geven. Het is echter niet zeker, of toename van het vleeschgebruik gewenscht is (zie Hfdst. I 2°). In elk geval is scherp toezicht bij den aanleg en het onderhoud der tuinen gewenscht. Waar copra nog een belangrijk exportmiddel is, dient men de klapperaanplantingen te verbeteren. Uitbreiding op groote schaal van dien aanplant, zooals Rutten voor Seran aanbeveelt, is in dezen malaisetijd niet aan te raden. Ook is het een nog niet beantwoorde vraag, of de copra wel de concurrentie met den oliepalm kan volhouden. Wanneer de bevolking uit eigen beweging uitbreidt, moet men dit zoo min mogelijk tegengaan. Het is verkeerd om elk initiatief te dooden.

Ten derde behoort het drankgebruik onder afdoende contrôle te komen. Naar het schijnt, hebben de tot nu toe in die richting ondernomen pogingen, zooals die voor de watti in Z.W. Nw. Guinee, voor den palmwijn op de Schouten-eil. en Seran, geen gunstig resultaat gehad. Dit neemt echter niet weg, dat contrôle noodzakelijk is. De overdadigheid bij de feesten en de te hooge bruidsschatten dient men eveneens te bestrijden, gelijk reeds plaats heeft.

Ten vierde is het wenschelijk, om de nadeelen van het

voorschottensysteem en de praktijken der handelaren te beperken. Ook dient men te verhinderen, dat de laatsten ziekten verspreiden.

Ten vijfde behoort het initiatief van de bevolking op economisch gebied te worden bevorderd. Daarbij is het verkeerd om dadelijk aan de leiding van groote ondernemingen te denken. Ook wij, Europeanen, hebben dat moeten leeren en zijn met kleine handelszaken begonnen.

Ten zesde is aan de bestuursambtenaren de eisch te stellen, dat zij goede beschrijvingen leveren van den economischen toestand der gewesten, waar zij werkzaam zijn. Daarbij moeten zij vooral letten op misstanden, die te verbeteren zouden zijn. Daarnaast zijn voorstellen gewenscht, betreffende nieuwe methoden bij landbouw of industrie, nieuwe planten of huisdieren. Bij het eene zoowel als bij het andere dient men uiterst voorzichtig te handelen, om geen stil verzet uit te lokken, of iets op te leggen, waarvan de bevolking het nut niet inziet. Het laatste zou nooit mogen voorkomen. Voor een nieuwe methode verdient het aanbeveling, deze niet te gelasten, maar door een ijverig man te laten beproeven. Neemt zijn welstand toe, dan zullen de anderen hem benijden (zie p. 103) en tot navolging geprikkeld worden. Bij een primitieve bevolking zal men minder succes hebben met rationalistische redeneering, dan met een betoog, dat is aangepast aan haar magisch-animistische denkwijze.

Wij betreuren het, dat het door ons verzamelde materiaal verder gaande conclusies niet toelaat. Trouwens, wij staan met betrekking tot de economie der primitieven, nog voor zooveel raadselen, dat het vooreerst niet mogelijk zal zijn, een uitvoerige vragenlijst samen te stellen, om betere gegevens te verkrijgen. Het eenige, dat ons verder kan brengen, is een zich steeds verder uitbreidend plaatselijk onderzoek, waarbij men elk verschijnsel in verband moet en kan zien, met alle omstandigheden, waaronder het voorkomt. Het is dezelfde methode, die Malinowski toegepast heeft ten opzichte der zeden van de bewoners der Trobriand-eilanden.

LITERATUURVERWIJZINGEN. [1])

Afkortingen.

Alor-eilanden: A. Zuidwester-eilanden: ZW. Téoen, Nila, Seroea: TNS. Babar-eilanden: BR. Tanimbar-eilanden: TR. Kei-eilanden: K. Aroe-eilanden: AR. Zuidwest Nieuw-Guinee: ZWNG. West Nw. Guinee: WNG. Radja-Empat-eil.: RE. Geelvinkbaai: G. Schouten-eil.: SCH. Noord Nw. Guinee: NNG. Midden Nw. Guinee: MNG. Halmahera, Morotai: H. Batjan-eil.: B. Obi-eil.: O. Soela-eil.: S. Boeroe: BO. Seran: SR. Seran-laoet- en Watoebela-eil.: SLW.

Hoofdstuk III.

§ 1. A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 81, 84, 86 e.v.; *426.6:* 146 e.v.. ZW.: *373.6:* 222. BR.: *437:* 91.

AR.: *373.2:* 64, 73, 90, 91, 99; *412:* 46, 57, 90; *435:* 93; *444.2:* 21, 32; *485:* 483. K.: *350.2:* 42, 107, 112, 278; *373.5:* 117, 119; *412:* 175; *437:* 3, 8, 36, 63, 284 e.v., 290 e.v.; *444.2:* 78.

ZWNG.: *342:* 548 e.v.; *343:* 50; *369:* 319; *389:* 5; *439:* 63; *497.4:* 92, 98, 99; *499:* 119, 124. WNG.: *326:* 454; *334.4:* 1014; *343:* 67 e.v., 75 e.v.. RE.: *326:* 182, 190, 201, 206, 208. G.: *322.3:* 556; *326:* 609 e.v., 638; *343:* 85 e.v.; *444.1:* 127. SCH.: *326:* 612, 866; *411.6:* 18, 155 e.v. NNG.: *326:* 987; *341:* 655 e.v.; *352:* 174, 176; *362.a; 416.1:* 6, 7; *416.2:* 317; *451.3:* 48, 50; *452:* 1 e.v., 101. MNG.: *300:* 176; *385:* 154 e.v.; *403.2:* 133 e.v., 157; *429.1:* 8 e.v.; *439:* 112 e.v.; *497.3:* 54, 65; *497.4:* 129.

H.: *280:* 210; *344.6:* 44; *376.2:* 612; *376.3:* II 252 e.v., 269 e.v.; *411.4:* 15 e.v., 86; *440.1:* 88; *492:* 75. B.: *327:* 414, 443; *411.1:* 9. O.: *327:* 473, 478. S.: *411.5:* 68, 69, 75, 97.

BO.: *335:* 6; *409:* 265, 303; *427:* 1 e.v.; *492:* 203. SR.: *409:* 196; *411.9:* 32, 127; *420:* 798; *451.1:* 54, 57, 128; *471.1:* 40, 106 e.v.; *473:* 661 e.v., 701, 711; *484:* 20, 29. SLW.: *444.2:* 96.

§ 2. A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 77, 81, 84, 92 e.v.. ZW.: *373.3:* 197 e.v.; *373.6:* 225 e.v.; *426.6:* 44. BR.: *373.3:* 192; *437:* 92.

TR.: *373.4:* 162, 177; *440.2:* 288. K.: *350.2:* 111, 278, 281, 284, 285; *373.5:* 132, 138, 147, 150, 158; *437:* 27, 36, 284 e.v.; *444.2:* 78. AR.: *373.2:* 65, 75, 78 e.v., 99; *412:* 47; *435:* 79; *444.2:* 22; *485:* 483.

ZWNG.: *342:* 548 e.v.; *343:* 50; *368:* 1528; *369:* 319; *389:* 5; *439:* 63; *497.1:* 80; *497.4:* 92, 97, 102; *499:* 119 e.v.. WNG.: *326:* 453; *334.4:* 994, 1014; *343:* 67 e.v., 75 e.v., 87 e.v.; *369:* 288 e.v., 297, 527. RE.: *326:* 168, 180, 182, 193, 201, 210; *369:* 323 e.v., 490. G.: *322.3:* 556; *326:* 609 e.v., 638, 643, 847, 851, 855; *363.4:* 170; *444.1:* 126; *479:* 341. SCH.: *322.3:* 558; *326:* 590, 609 e.v., 865; *411.6:* 16. NNG.: *326:* 993, 1000, 1010; *343:* 145; *352:* 176; *362.a; 393.1:* 338 e.v.; *403.1:* 34, 52 e.v., 155; *451.3:* 48; *452:* 3, 8, 22, 163 e.v., 237; *479:* 301. MNG.: *341:* 655 e.v.; *385:* 154 e.v.; *416.1:* 7; *416.2:* 315; *499:* 255 e.v..

H.: *280:* 212; *294.1:* 407, 416, 425; *294.2:* 109; *344.6:* 44; *376.2:* 617; *376.3:* I 247, 333, II 252 e.v., 260 e.v.; *380:* 387 e.v.; *411.4:* 19, 40, 86; *440.1:* 74, 87; *460.5:* 58, 70; *474.1:* 493; *478:* 66, 67, 397; *492:* 76. B.: *327:* 414, 424 e.v., 443; *411.1:* 9; *411.5:* 68. O.: *327:* 468, 474, 478; *470:* 633. S.: *344.3:* 152, 170; *411.5:* 68 e.v., 75, 98.

BO.: *413.2:* 950; *440.2:* 13; *492:* 177. SR.: *312:* 668; *409:* 80, 163, 189;

[1]) Het cursief gedrukte getal geeft het boeknummer volgens de literatuurlijst aan, het andere de betreffende pagina's.

411.9: 121, 127; *420:* 798; *440.2:* 125; *449:* 45; *451.1:* 57, 132 e.v.; *471.1:* 41, 107 e.v.; *473:* 663 e.v., 701, 711; *484:* 30. SLW.: *297:* 188; *411.9:* 128; *440.2:* 185, 204; *444.2:* 84, 90, 96.

§ 3. A.: *330:* 74, 81, 84, 92; *426.6:* 146. ZW.: *288:* 77; *297:* 47, 98; *373.3:* 200, 219 e.v., 226 e.v.; *440.2:* 432, 457.
TR.: *373.4:* 174; *440.2:* 289. K.: *297:* 98; *373.5:* 115 e.v., 138, 150; *412:* 174; *437:* 4, 5, 21, 29, 36, 300; *444.2:* 78, 83. AR.: *373.2:* 79; *444.2:* 21.
ZWNG.: *342:* 548 e.v., *343:* 50; *389:* 5; *424.b:* 200; *497.4:* 16, 97. WNG.: *297:* 81, 99; *326:* 45; *334.4:* 994 e.v., 1004 e.v.. RE.: *297:* 96; *326:* 186; *449:* 48 e.v. G.: *326:* 637, 866, 872. SCH.: *326:* 612, 866; *411.6:* 17, 147 e.v.; *479:* 417. NNG.: *322.3:* 562; *326:* 999; *362.a; 451.3:* 41 e.v.. MNG.: *300:* 178; *341:* 655 e.v., 666, 669; *385:* 154; *416.1:* 17; *416.2:* 323; *429.1:* 13, 16; *497.3:* 43, 53; *499:* 204.
H.: *280:* 211; *290:* 112; *294.1:* 457 e.v.; *297:* 80, 98; *344.5:* 33, 38; *376.3:* I 247, II 237, 269, 274 e.v.; *380:* 383, 386; *411.4:* 15, 68, 83; *440.1;* 87; *460.5:* 68, 86; *474.1:* 493. B.: *297:* 96; *327:* 424, 441; *411.1:* 38 e.v.. O.: *327:* 468. S.: *344.3:* 170; *411.5:* 72, 98 e.v..
BO.: *297:* 99, 188; *409:* 251 e.v., 377; *413.1:* 846; *413.3:* 429; *440.2:* 13; *492:* 163 e.v., 174, 198, 204. SR.: *297:* 96, 99; *312:* 664 e.v.; *409:* 75, 176; *411.9:* 23, 32, 116 e.v., 128; *420:* 798; *451.1:* 121 e.v.; *451.2:* 381; *471.1:* 11, 14; *473:* 696, 712; *484:* 30 e.v., 90.

§ 4. A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 84, 88, 92; *426.6:* 146; *474.1:* 502. ZW.: *301:* 140; *373.6:* 208, 214, 221 e.v.; *440.2:* 321, 463. TNS.: *440.2:* 465. BR.: *373.3:* 192.
TR.: *373.4:* 176; *440.2:* 291. K.: *350.2:* 73, 110, 218 e.v., 269; *373.5:* 114, 148, 150, 156; *412:* 196; *437:* 5, 29, 36, 90, 284 e.v.; *442:* 245. AR.: *373.2: 75*; *412:* 86; *444.2:* 19, 23.
ZWNG.: *333:* 131; *342:* 548 e.v.; *365.1:* 8; *368:* 1528; *369:* 319; *386.1:* 9, 123; *389:* 5; *422:* 167 e. v.; *436:* 686, 688; *439:* 63; *479:* 285 e.v.; *497.1:* 11, 62, 68, 144, 176; *497.4:* 15, 87, 92; *499:* 88, 101. WNG: *326:* 453; *334.3:* 805 e.v.; *334.4:* 1010; *343: 67* e.v.; *369:* 506 e.v., 527. RE.: *294.2:* 106; *326:* 178, 184, 189, 201; *369:* 461, 490; *441:* 571. G.: *322.3:* 556; *326:* 600 e.v., 638 e.v., 849, 854, 866, 872; *343:* 100; *363.4:* 174; *414.1:* 163 e.v.; *444.1:* 127; *450:* 324; *479:* 297 e.v.. SCH.: *326:* 596 e.v., 861, 866; *374:* 225; *411.6:* 6, 29 e.v., 147 e.v.; *479:* 417. NNG.: *326:* 994; *343:* 145; *352:* 173, 176; *362.a; 403.1:* 55 e.v.; *451.3:* 47; *452:* 8, 176; *497.2:* 22. MNG.: *300:* 178; *341:* 655 e.v.; *385:* 154 e.v.; *403.2:* 144; *416.2:* 315 e.v.; *429.1:* 8; *439:* 155, 255e.v.; *497.3:* 14, 43 e.v..
H.: *280:* 222; *290:* 110 e.v.; *294.1:* 407, 457 e.v.; *294.2:* 80; *301:* 132; *344.1:* 1 e.v.; *344.2:* 50; *344.4:* 330; *344.5:* 12, 33, 48, 53; *344.6:* 22, 45; *376.2:* 612, 618; *376.3:* I 329, II 214 e.v., 235; *411.4:* 14, 81, 83 e.v.; *427:* 66; *440.1:* 71 e.v.; *460.5:* 58; *474.1:* 410 e.v., 493; *474.2:* 194; *492:* 74. B.: *327:* 414, 424 e.v., 439 e.v.; *411.1:* 8. O.: *327:* 467, 472 e.v.; *470:* 632. S.: *411.5:* 66, 75, 98; *429.2:* 969, 976.
BO.: *335:* 6, 47, 103 e.v.; *409:* 317; *413.1:* 843; *440.2:* 12, 15; *454:* 381; *492:* 161, 177 e.v., 189, 203. SR.: *312:* 671 e.v.; *373.1:* 61 e.v.; *409:* 80, 171; *420:* 797; *411.9:* 30, 68; *449:* 51 e.v.; *451.1:* 46 e.v., 124 e.v.; *454:* 382; *471.1:* 40, 102 e.v.; *473:* 688 e.v.; *484:* 40 e.v.. SLW.: *440.2:* 185, 194, 203; *444.2:* 84, 90, 96.

§ 5. A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 81, 93; *387:* 522, 533; *426.2:* 785; *426.6:* 146. ZW.: *367:* 95 e.v.; *373.6:* 208, 214, 219 e.v.; *426.6:* 39; *440.2:* 455, 463. TNS.: *440.2:* 465 e.v.. BR.: *373.3:* 188, 192; *437:* 91; *474.2:* 151.
TR.: *373.4:* 176; *440.2:* 291; *474.1:* 405. K.: *350.2:* 111, 218 e.v., 242; *373.5:* 114 e.v., 148, 156; *437:* 5, 29, 36, 90, 284. AR.: *373.2: 75*, 90 e.v.; *412:* 27, 46; *435:* 79 e.v., 90; *440.2:* 260; *444.2:* 19, 29.
ZWNG.: *342:* 548 e.v.; *343:* 50; *369:* 319; *386.1:* 9; *436:* 693, 698; *438:*

49; *439:* 63; *479:* 297 e.v.; *497.1:* 31, 80, 144, 364 e.v.; *497.4:* 11, 15, 87 e.v.; *499:* 88, 119. WNG.: *297:* 80; *326:* 445, 453; *334.2:* 639; *334.3:* 805 e.v.; *334.4:* 994 e.v.; *343:* 80; *369:* 479, 506 e.v.; *479:* 254. RE.: *294.2:* 106; *326:* 176 e.v., 184, 200, 206, 210; *369:* 457, 461, 479; *441:* 571; *471.2:* 312. G.: *326:* 603, 607 e.v., 639 e.v., 847, 851, 854, 863, 865, 872; *343:* 100 e.v.; *363.4:* 174; *414.1:* 163 e.v.; *414.2:* 217 e.v.; *452:* 14; *479:* 254. SCH.: *326:* 596 e.v., 861, 866; *374:* 225, 229; *411.6:* 28 e.v., 34, 44, 59, 147 e.v.; *479:* 417. NNG.: *298:* 243; *326:* 994; *352:* 173 e.v.; *362.a; 403.1:* 17; *451.3:* 47; *452:* 8, 20, 215. MNG.: *300:* 178; *326:* 985, 992; *341:* 655 e.v.; *385:* 154 e.v.; *403.2:* 131 e.v.; *416.1:* 11; *429.1:* 11; *497.3:* 14, 41; *499:* 197, 202.

H.: *280:* 226; *290:* 42; *294.1:* 407, 445, 451, 454 e.v., 463, 493; *294.2:* 80; *301:* 132; *344.2:* 56; *344.5:* 11; *376.2:* 604 e.v., 614 e.v.; *376.3:* II 173, 231, 277 e.v.; *380:* 381 e.v.; *411.4:* 14, 25 e.v., 56, 81 e.v.; *440.1:* 73; *447:* 3; *460.5:* 45 e.v., 68; *474.2:* 195; *492:* 75. B.: *327:* 414, 422 e.v., 439 e.v.; *411.1:* 8. O.: *327:* 467, 473, 478; *470:* 632. S.: *344.3:* 161, 170; *411.5:* 22 e.v., 66 e.v., 75, 82, 98 e.v.

BO.: *297:* 187; *335:* 103 e.v.; *409:* 259, 279, 317; *413.1:* 839; *413.3:* 446 e.v.; *447:* 3; *454:* 381; *492:* 161 e.v., 174 ,179, 188, 198. SR.: *297:* 96; *312:* 673 e.v.; *409:* 80, 207 e.v.; *411.9:* 16, 23, 69, 117, 123, 125, 127; *420:* 797 e.v.; *447:* 9; *449:* 51 e.v.; *451.1:* 42, 46 e.v., 52, 54, 127, 135 e.v.; *451.4:* 19; *471.1:* 35, 40, 102 e.v., 112; *473:* 659, 691 e.v., 711; *484:* 52, 54, 93. SLW.: *440.2:* 185, 192, 203; *444.2:* 84; *449:* 60 e.v..

§ 6. A.: *330:* 81, 83; *426.2:* 785; *426.6:* 146 e.v.. ZW.: *301:* 140; *373.6:* 202, 208 e.v., 230; *440.2:* 387, 410, 457. TNS.: *440.2:* 465. BR.: *373.3:* 188; *437:* 92; *440.2:* 347.

TR.: *373.4:* 169, 174 e.v.. K.: *350.2:* 111; *373.5:* 117; *437:* 90; *444.2:* 78. AR.: *373.2:* 75.

ZWNG.: *297:* 215; *342:* 548; *369:* 319; *386.1:* 8; *438:* 51; *479:* 300; *497.4:* 103, 183; *499:* 125. WNG.: *334.4:* 1010; *343:* 58 e.v.. RE.: *326:* 186. G.: *326:* 616; *343:* 100 e.v.. SCH.: *411.6:* 162. NNG.: *326:* 993; *352:* 176; *451.3:* 48. MNG.: *385:* 154 e.v.; *403.2:* 133 e.v.; *416.1:* 6 e.v.; *429.1:* 8; *439:* 112; *497.3:* 74.

H.: *280:* 210; *344.2:* 56; *344.5:* 20; *376.3:* II 270 e.v.; *411.4:* 15 e.v., 85; *492:* 75. B.: *327:* 442; *411.1:* 9. O.: *327:* 478. S.: *411.5:* 43, 68, 75, 91, 97.

BO.: *335:* 6, 47; *409:* 333; *427:* 1 e.v.; *440.2:* 15; *492:* 188. SR.: *411.9:* 121, 127; *420:* 797; *451.1:* 69; *471.1:* 40; *473:* 698, 701; *484:* 45. SLW.: *440.2:* 203.

Hoofdstuk IV.

§ 1. A.: *426.6:* 146. ZW.: *373.6:* 226 e.v.; *440.2:* 380, 401; *485:* 597 e.v..

TR.: *373.4:* 176, 178; *440.2:* 288; *474.1:* 405. K.: *322.a:* 50; *350.2:* 223, 252, 273; *373.5:* 148, 150, 156; *437:* 28, 35, 183; *442:* 245. AR.: *412:* 15, 47.

ZWNG.: *350.1:* 226 e.v.; *369:* 320; *386.1:* 9; *436:* 691, 693, 696; *439:* 96, 288; *497.1:* 30, 107, 144, 176; *497.4:* 38, 73, 85 e.v., 92, 116; *499:* 119 e.v., 130. WNG.: *313:* 4, 8; *326:* 455; *343:* 58, 80; *369:* 288 e.v.; *474.1:* 309. RE.: *326:* 200. G.: *322.3:* 556; *326:* 618, 637; *343:* 97; *363.4:* 170, 173 e.v.; *444.1:* 128; *450:* 326; *474.1:* 273 e.v.. SCH.: *411.6:* 53, 154 e.v., 162. NNG.: *326:* 994, 1003, 1005; *343:* 145; *352:* 176, 181; *362.a; 393.1:* 338 e.v.; *403.1:* 19, 20, 58, 155; *451.3:* 47; *452:* 40, 88, 139, 163, 175, 234, 237; *479:* 301; *497.2:* 18, 22, 29. MNG.: *300:* 182; *385:* 154 e.v.; *416.1:* 6, 7, 11; *429.1:* 9; *497.3:* 40, 43, 53.

H.: *324.2:* 291; *344.5:* 38; *344.6:* 22; *376.3:* I 247, II 215, 238, 252 e.v., 274 e.v.; *474.1:* 273; *492:* 63 e.v.. B. *327:* 444. S.: *344.3:* 233; *411.5:* 66, 72.

BO.: *409:* 251 e.v., *413.3:* 433; *440.2:* 12; *460.1:* 137 e.v., *460.6:* 334 e.v.. SR.: *411.9:* 78, 127; *451.1:* 70, 135 e.v.; *471.1:* 101; *473:* 91; *484:* 30, 40. SLW.: *440.2:* 169, 203; *444.2:* 90.

§ 2. A.: *330:* 85. ZW.: *373.6:* 226 e.v.; *485:* 599 e.v.. BR.: *440.2:* 345. TR.: *373.4:* 176. K.: *350.2:* 48, 183, 194, 217, 223, 257, 269; *373.5:* 123; *437:* 36. Ar.: *412:* 77.

ZWNG.: *350.1:* 225 e.v.; *386.1:* 53; *424.b:* 201; *439:* 63, 77, 95; *497.1:* 9 e.v., 30, 119, 136; *497.4:* 36, 66 e.v., 76 e.v., 98, 115. WNG.: *334.4:* 1004 e.v., 1020. RE.: *326:* 210. SCH.: *411.6:* 39, 41, 49, 58 e.v., 79, 166. NNG.: *302:* 4 e.v.; *326:* 1000, 1001; *362.a; 363.1:* 117; *393.1:* 338 e.v.; *403.1:* 19, 37; *451.3:* 50; *452:* 177, 278; *479:* 301; *497.2:* 27. MNG.: *416.1:* 9, 21; *497.3:* 43, 53 e.v., 74.

H.: *280:* 213; *290:* 1; *344.1:* 22; *344.2:* 52 e.v.; *376.3:* I 256, 260, 273, II 148, 153, 221, 229, 250, 254, 264, 270 e.v.. B.: *327:* 442, 450. S.: *411.5:* 39, 41, 66, 70, 92.

BO.: *460.2:* 40; *460.3:* 325, 334; *460.6:* 334. SR.: *411.9:* 78; *471.1:* 101; *473:* 660 e.v., 670 e.v., 691 e.v.; *484:* 20, 30 e.v., 37, 52. SLW.: *440.2:* 194.

§ 3. A.: *426.6:* 31. ZW.: *485:* 608.

TR.: *440.2:* 287; *474.2:* 158. K.: *350.2:* 45 e.v., 112, 220 e.v., 244 e.v., 278; *373.5:* 119, 153, 157; *437:* 35, 37, 217; *474.1:* 273 e.v.. AR.: *373.2:* 85; *412:* 47, 91.

ZWNG.: *350.1:* 223 e.v.; *386.1:* 8, 123; *424.b:* 204; *436:* 691, 698; *439:* 63, 70; *479:* 297 e.v.; *497.1:* 16, 71; *497.4:* 41, 63; *499:* 158. WNG.: *334.2:* 620; *369:* 292; *479:* 288. RE.: *326:* 196, 201; *369:* 490. G.: *322.3:* 556; *326:* 621; *414.2:* 210; *425:* 3. SCH.: *411.6:* 27. NNG.: *322.3:* 556; *362.a; 451.3:* 46. MNG.: *300:* 175; *429.1:* 8, 17; *497.3:* 43, 53; *499:* 204 e.v..

H.: *280:* 212, 221; *344.2:* 50, 56; *344.5:* 14, 20, 33; *344.6:* 41; *376.2:* 618; *376.3:* I 241 e.v., 307, 329, II 231, 236, 241, 246 e.v., 258, 264, 269 e.v., 280; *380:* 384; *411.4:* 39, 81, 84 e.v.; *474.1:* 410 e.v.; *474.2:* 194. B.: *327:* 422 e.v., 439; *411.1:* 11. S.: *344.3:* 170; *411.5:* 37, 82, 92.

BO.: *460.2:* 40 e.v.; *460.3:* 330 e.v.; *492:* 145. SR.: *312:* 674; *411.9:* 35, 43, 68, 76 e.v., 126, 160 e.v.; *449:* 48; *451.1:* 66, 135 e.v.; *471.1:* 28, 35, 101, 123, 125; *473:* 660 e.v., 673, 690 e.v., 713; *484:* 36. SLW.: *411.9:* 128.

§ 4. A.: *330:* 85; *426.2:* 332 e.v..

TR.: *336:* 58. K.: *350.2:* 217; *373.5:* 134; *437:* 36. AR.: *373.2:* 91; *412:* 24.

ZWNG.: *350.1:* 226 e.v.; *497.1:* 133; *497.4:* 69, 79, 129. WNG.: *334.4:* 1015; *479:* 268. SCH.: *411.6:* 39, 167 e.v. NNG.: *362.a; 452:* 139, 269; *479:* 303. MNG.: *416.1:* 27.

H.: *344.2:* 48; *344.6:* 7, 49; *376.2:* 618; *376.3:* I 273, 285, 313 e.v., 321 e.v., II 229, 243; *411.4:* 86; *440.1:* 71, 74; *492:* 70. B.: *327:* 422, 448. O.: *327:* 478. S.: *411.5:* 66, 68, 72, 103.

BO.: *460.3:* 323 e.v.; *492:* 135. SR.: *447:* 8; *449:* 49 e.v.; *473:* 713; *484:* 30 e.v.

§ 5. ZW.: *485:* 618. BR.: *373.3:* 191; *437:* 91.

K.: *350.2:* 34, 39, 267; *437:* 287. AR.: *373.2:* 84; *412:* 22, 38. 45; *440.2:* 256; *485:* 489.

ZWNG.: *350.1:* 223 e.v.; *424.b:* 192; *438:* 50; *479:* 298; *497.1:* 13, 41, 74; *497.4:* 103; *499:* 96 e.v.. WNG.: *322.1:* 99, 253; *333:* 227; *334.4:* 996, 1010 e.v.; *343:* 67 e.v., 87 e.v.; *369:* 292, 297, 498; *411.3:* 21; *479:* 250, 296. RE.: *326:* 186, 204; *479:* 296. G.: *322.3:* 559; *326:* 612, 872; *363.2:* 43 e.v., 51; *363.4:* 169; *450:* 328. SCH.: *378:* 406; *411.6:* 53, 112. NNG.: *352:* 177; *362.a; 403.1:* 30; *497.2:* 39, 42. MNG.: *497.3:* 43, 46.

H.: *280:* 212, 222; *324.2:* 287; *344.1:* 1, 3, 4; *344.2:* 48 e.v., 56 e.v.; *344.4:* 322, 325; *344.6:* 18; *344.7:* 429 e.v., 446; *376.1:* 197, 203; *376.3:* I 240 e.v., 313 e.v.; *376.4:* 50; *396:* 77; *411.4:* 68, 81. B.: *327:* 436, 440, 456, 462; *411.1:* 12. S.: *344.3:* 233; *411.5:* 22 e.v., 36, 67, 79, 90.

BO.: *409:* 289 e.v.; *413.3:* 432; *460.2:* 36 e.v., 42. SR.: *312:* 670; *411.9:* 45, 52, 56, 78, 87, 124; *449:* 64 e.v.; *451.4:* 53, 123; *471.1:* 41, 119; *473:* 688, 693.

§ 1. A.: *330:* 81, 92. ZW.: *373.3:* 197 e.v.; *440.2:* 382, 425, 457; *485:* 597 e.v.. TNS.: *440.2:* 465 e.v.. BR.: *373.3:* 193; *437:* 19, 92.
TR.: *373.4:* 169 e.v., 175; *474.1:* 405. K.: *297:* 188; *350.2:* 8, 9, 33, 37, 40, 144 e.v., 147, 216, 222, 246, 247, 273; *373.5:* 111, 134, 156 e.v.; *412:* 183; *437:* 4, 5, 10, 12, 14, 15, 27, 36, 90, 91, 283 e.v., 297; *485:* 473. AR.: *373.2:* 78, 88, 91; *412:* 15 e.v., 41, 59, 140; *435:* 87; *444.2:* 12; *485:* 483.
ZWNG.: *333:* 132; *393.3:* 402 e.v., 407 e.v.; *422:* 167 e.v.; *436:* 696; *438:* 49; *439:* 55 e.v., 77, 188, 227, 228, 242, 243; *479:* 258, 304, 337, 343; *497.1:* 70 e.v., 170 e.v., 177, 365 e.v.; *497.4:* 63, 110, 114 e.v., 120, 123 e.v., 128; *499:* 55, 60, 112 e.v..
WNG.: *326:* 455, 460; *334.2:* 628, 639; *334.4:* 994, 995; *343:* 58 e.v., 87 e.v.; *369:* 235 e.v., 261 e.v., 288 e.v., 520, 527, 535; *370:* 87, 106; *479:* 255 e.v., 287, 304, 337, 343, 405. *RE.: 326:* 176, 182, 195 e.v.; *369:* 461, 469, 491; *479:* 255 e.v., 304. G.: *326:* 612, 618, 619, 626, 639 e.v., 864, 865, 868 e.v.; *343:* 93 e.v., 97 e.v., 114 e.v.; *363.4:* 136, 170 e.v.; *374:* 258; *403.1:* 246, 247; *414.1:* 163 e.v.; *444.1:* 125 e.v.; *450:* 326; *452:* 19, 193; *479:* 255 e.v., 337, 338, 343, 465; *497.2:* 34 e.v.. SCH.: *326:* 608, 618, 866; *374:* 225; *411.6:* 162 t/m 171; *479:* 416 e.v.. NNG.: *298:* 239; *326:* 993, 999, 1005; *341:* 655 e.v.; *326.a; 374:* 244; *403.1:* 55, 58, 115 e.v., 130, 155; *451.3:* 48; *452:* 42, 237; *479:* 255 e.v.; *497.2:* 19. MNG.: *300:* 177; *341:* 661, 669; *403.2:* 139, 147; *416.1:* 14, 26, 31; *416.2:* 315 e.v., 329; *429.1:* 21; *497.3:* 74; *499:* 97.
H.: *294.1:* 452; *344.1:* 1 e.v., 22; *344.5:* 14, 38; *376.2:* 618; *376.3:* I 329, II 216 e.v., 237, 244 e.v., 258, 274 e.v.; *411.4:* 67, 68, 87, 90; *440.1:* 73; *460.5:* 46; *474.2:* 194; *492:* 76. B.: *327:* 412, 422, 425, 444; *478:* 116.
O.: *327:* 478. S.: *344.3:* 146 e.v., 170; *411.5:* 63, 72, 77, 84, 93.
BO.: *409:* 251 e.v., 324, 329; *413.3:* 432, 446 e.v.; *460.1:* 137 e.v.. SR.: *312:* 664, 665; *409:* 80, 122 e.v., 163, 168, 175, 233; *411.9:* 52 e.v.; *440.2:* 125; *451.1:* 72 e.v., 121 e.v., 129; *471.1:* 30, 35 e.v., 40 e.v., 114 e.v.; *473:* 667 e.v.. SLW.: *411.9:* 128, 131; *440.2:* 169; *444.2:* 84, 96; *445:* 333 e.v.; *471:* 41.

§ 2. A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 81 e.v., 92; *426.2:* 222 e.v., 778 e.v.; *426.6:* 31. ZW.: *373.3:* 193 e.v.; *373.6:* 229 e.v.. BR.: *373.3:* 193.
TR.: *297:* 96; *373.4:* 178; *440.2:* 288; *485:* 499. K.: *350.2:* 9, 26, 34, 221, 239 e.v.; *373.5:* 134 e.v., 140; *412:* 174, 182; *437:* 10 e.v., 21, 27, 36, 60, 283, 300 e.v.; *440.2:* 226; *485:* 468 e.v., 474. AR.: *373.2:* 89, 93 e.v., 99; *412:* 22, 132; *435:* 79; *440.2:* 257; *485:* 476.
ZWNG.: *333:* 134, 467; *350.1:* 223 e.v., 230 e.v.; *369:* 319; *403.2:* 39; *438:* 234; *439:* 55 e.v., 79, 227, 228; *479:* 346, 423; *497.1:* 36, 146, 307, 313, 321; *497.4:* 11, 23, 63, 96, 106, 110, 126 e.v.; *499:* 98. WNG.: *290:* 149; *326:* 440, 451, 455; *334.2:* 628, 640; *334.3:* 808; *334.4:* 1001, 1005; *343:* 63, 80; *369:* 235 e.v., 247 e.v., 261 e.v., 288 e.v., 480, 506 e.v., 520, 527, 535; *370:* 81, 96, 106; *441:* 571; *452:* 214, 216; *479:* 287, 304, 346. RE.: *297:* 96; *326:* 176, 181, 196, 208; *369:* 323 e.v., 457, 460, 480; *487:* 157. G.: *302:* 53, 66; *322.3:* 556, 560 e.v.; *326:* 601 e.v., 612, 638, 847 e.v., 863 e.v.; *343:* 47, 114 e.v.; *363.4:* 200 e.v.; *374:* 244; *444.1:* 126; *452:* 18, 223; *479:* 346. SCH.: *322.4:* 558; *374:* 225; *411.6:* 166 t/m 179; *441:* 543. NNG.: *298:* 239, 245; *326:* 999, 1010; *352:* 177; *362.a; 389:* 26; *403.1:* 6, 7, 36, 52, 155; *451.3:* 43 e.v., 48; *452:* 215, 218; *479:* 304; *497.2:* 19; *497.3:* 21. MNG.: *300:* 182; *322.2:* 510, 511; *414.2:* 206 e.v.; *416.1:* 9 e.v.; *439:* 112 e.v., 266; *497.3:* 13, 16, 20, 43, 44, 59.
H.: *280:* 210 e.v.; *290:* 112; *294.1:* 407, 416, 425, 451, 454; *324.2:* 297; *344.1:* 1 e.v.; *344.2:* 70; *344.4:* 325; *344.5:* 12, 33, 48; *376.2:* 618; *376.3:* II 216 e.v., 244, 263 e.v.; *380:* 384, 387; *411.4:* 26 e.v., 30, 35, 82, 87; *440.1:* 62, 65, 74; *460.5:* 74; *492:* 60. B.: *327:* 412 e.v., 423, 427, 433, 440,

442, 445, 448; *411.1:* 36 e.v., 43. O.: *327:* 473 e.v., 480. S.: *344.3:* 170; *411.5:* 22 e.v., 67, 73 e.v., 80.
BO.: *335:* 6, 7, 107 e.v.; *366:* 205, 209, 213; *413.2:* 953; *413.3:* 429, 432; *440.2:* 14; *460.1:* 137 e.v.; *492:* 177 e.v., 188 e.v., 190, 204. SR.: *297:* 96; *312:* 664 e.v.; *411.9:* 116 e.v., 123 e.v., 154, 226 e.v.: *420:* 797 e.v.; *440.2:* 127; *449:* 54 e.v.; *451.1:* 121 e.v., 129, 381; *471.1:* 40, 130; *473:* 673, 693, 701, 712, 721. SLW.: *297:* 188; *411.9:* 127; *440.2:* 169, 204; *444.2:* 84, 96; *471.1:* 24.

Hoofdstuk VI.

A.: *283:* 329 e.v.; *330:* 75, 80, 83, 86, 88 e.v.; *426.2:* 222 e.v., 778 e.v.; *426.6:* 52; *474.1:* 502. ZW.: *373.3:* 193 e.v.; *373.6:* 216, 226 e.v.; *426.6:* 29; *440.2:* 402, 426, 457; *474.1:* 502; *485:* 604. BR.: *373.3:* 191 e.v.; *437:* 92; *440.2:* 344, 347; *474.1:* 392.
TR.: *325:* 218; *336:* 31 e.v.; *373.4:* 169, 177, 179; *386.2:* 601 e.v.; *440.2:* 288, 291, 297; *474.1:* 263, 392; *474.2:* 158. K.: *322.a:* 57; *350.2:* 14, 21, 45 e.v., 52, 54, 57, 73 e.v., 110 e.v., 119, 140, 211, 217, 227, 231, 245, 246, 257, 261, 289 e.v., 341 e.v.; *373.5:* 110, 119, 124, 134, 145, 152, 157; *437:* 122, 241 e.v., 293 e.v.; *444.2:* 76; *485:* 468. AR.: *373.2:* 78, 82, 92; *412:* 22, 29, 58; *440.2:* 257; *474.1:* 392; *485:* 476, 488.
ZWNG.: *322.1:* 16; *322.2:* 253, 532; *333:* 220 e.v.; *342:* 548 e.v.; *350.1:* 226 e.v.; *355.1:* 385; *355.2:* 127; *365.2:* 460; *386.1:* 27; *389:* 5, 7; *403.2:* 40; *436:* 697, 700; *438:* 50, 311; *439:* 49 e.v., 63, 255, 281; *479:* 285; *480:* 49, 51, 54; *497.1:* 11, 119, 120, 133, 275 e.v., 293, 296, 301 e.v., 312, 364 e.v.; *497.4:* 11, 15, 26 e.v., 44, 68, 79, 87, 89, 99, dl. II 32, 54 e.v.. WNG.: *313:* 23, 33, 35, 37, 43; *322.1:* 253; *334.3:* 805 e.v.; *334.4:* 1014; *343:* 75 e.v., 87 e.v.; *369:* 245, 284, 307; *370:* 96; *474.1:* 309; *479:* 287, 406. RE.: *294.2:* 106; *326:* 201, 209; *369:* 323 e.v., 455; *487:* 155 e.v.. G.: *322.3:* 559, 561, 564; *326:* 614, 864, 869; *343:* 93 e.v., 97 e.v.; *363.4:* 138, 180, 185, 189; *374:* 222; *414.1:* 163 e.v.; *444.1:* 126 e.v.; *452:* 14; *479:* 303. SCH.: *374:* 228; *411.6:* 20 e.v., 35 e.v., 44, 49, 51 e.v., 64, 84, 87, 113 e.v., 127 e.v., 132, 151, 152, 154, 167, 174. NNG.: *298:* 241; *322.3:* 562, 564; *326:* 1007; *352:* 172, 177, 182; *362.a; 403.1:* 28; *451.3:* 36 e.v., 41 e.v., 49; *452:* 8, 132, 139, 220; *479:* 268, 289, 300. MNG.: *300:* 180; *341:* 655 e.v., 669; *352:* 170; *385:* 154 e.v.; *416.1:* 9, 10, 50; *416.2:* 317 e.v.; *429.1:* 1; *439:* 112 e.v., 155, 253 e.v.; *497.3:* 13, 15, 40 e.v., 57, 74; *499:* 200 e.v.
H.: *280:* 212, 221; *287:* 55, 86 e.v.; *290:* 112; *294.1:* 407, 414, 416, 451; *324.1:* 297; *324.2:* 297; *344.2:* 48 e.v., 56 e.v., 71, 72; *344.4:* 322, 330; *344.5:* 14, 55, 56; *344.6:* 1, 16, 22; *376.2:* 613 e.v.; *376.3:* I 215 e.v., 222, 224, 233, 249, 285, 286, 291, II 141 e.v., 221, 231 e.v., 240 e.v., 245 e.v., 262 e.v., 274 e.v., 283 e.v.; *376.4:* 33 e.v.; *396:* 77, 79; *411.4:* 1, 3, 25, 34, 39, 42, 43, 55, 59, 63 e.v., 71, 84, 85; *427:* 118; *474.2:* 194 e.v.. B.: *297:* 59, 181; *327:* 411, 416, 419, 422 e.v., 433, 435, 443, 446 e.v., 456; *411.1:* 12, 13, 18, 22, 28, 36 e.v.. O.: *327:* 468, 469, 473 e.v., 480, 481; *470:* 634. S.: *344.3:* 142 e.v., 150 e.v., 164, 170, 253; *411.5:* 1, 18, 20 e.v., 30 e.v., 35 e.v., 41 e.v., 55, 56, 60, 64, e.v., 73, 79, 80, 82, 84, 88 e.v..
BO.: *297:* 181; *335:* 103, 105, 107; *366:* 201; *409:* 302; *413.1:* 834, 835, 864; *413.3:* 430 e.v., 443, 446, 447, 453 e.v.; *440.2:* 5, 17; *448:* II 110; *460.1:* 128 e.v., 137 e.v., 145 e.v.; *460.2:* 32 e.v., 44; *460.3:* 325 e.v., 330 e.v.; *460.4:* 615 e.v.; *460.6:* 334 e.v.; *492:* 188. SR.: *297:* 181; *309:* 94; *312:* 671; *337:* 40; *411.9:* 25, 28, 35 e.v., 43, 56, 59 e.v., 64, 68, 73, 75, 88, 92, 95, 151 t/m 166, 200, 201, 220; *420:* 784, 789; *447:* 46; *449:* 43 e.v., 64 e.v.; *451.1:* 18, 50, 61, 85, 116, 135 e.v., *451.2:* 379 e.v.; *451.4:* 6, 54; *471.1:* 40, 100, 106, 118, 126; *473:* 655 e.v., 672 e.v., 691 e.v., 703 e.v., 718, 724; *474.1:* 392; *484:* 3, 4, 20, 33, 48, 93, 112 e.v., 163, 185. *SLW.: 411.9:* 128; *440.2:* 189; *444.2:* Inleiding; *448:* II 135; *449:* 60 e.v.

Lijst der ontvangen antwoorden.[1])

Nummer	EILAND	PLAATS	1931 datum	Antwoordgever
1	Alor		6—11	hulpprediker.
2	Amboina . . .		23—3	assistent-resident.
3	*Babar-eil.* . . .		?	waarnemend gezaghebber.
4	Babar	Tepa	12—7	bestuursassistent t. b.
5	Marsela	Lawawang	9—9	goeroe.
6	,, ...	Latalolabesar . . .	?—8	,,
7	,, ...	Marsela	21—8	,,
8	,, ...	Telalora	31—7	inl. leeraar.
9	,, ...	Serili	29—8	goeroe.
10	,, ...	Boeloelora	27—8	,,
11	Daweloor-Dawera	Wattoewee	?	,,
12	Daweloor-Dawera	Wiratan	?	,,
13	Daweloor-Dawera?	Letmasa	30—9	,,
14	Dawera	Ilmarang	26—9	cand. inl. leeraar.
15	?	?	?	goeroe.
16	Wetan	Pota ketjil	16—9	,,
17	,, ...	Roemah lewang ketjil	15—9	,,
18	,, ...	Roemah lewang besar	7—9	,,
19	,, ...	Wasarili	?	,,
20	Babar.	Babar	26—8	,,
21	,, ?	Sebitoet?	?	,,
22	,, ?	Inrong?	?	,,
23	,, ?	Analoetoe?	?	,,
24	,, ?	Jatola	?	,,
25	,, ?	Wahpapap	?	,,
26	,, ?	Kokaau?	?	,,
27	,, ?	Manoewoei	?	,,
28	,, ?	Letwoeroeng . . .	?	,,
29	,, ?	Masboear	10—9	,,
30	,, ?	Tela	1—8	inl. leeraar
31	,, ?	Ahanan	?	goeroe.
32	,, ?	Jatoeboeng? . . .	?	,,

[1]) ?=onleesbaar, niet ingevuld. ? achter een plaats- of eilandnaam beteekent: onduidelijk geschreven. Daar de meeste eigennamen der antwoordgevers onleesbaar waren, heb ik, niet de enkele wel leesbare maar, om elken schijn van willekeur te vermijden, geen eigennamen vermeld.

Nummer	EILAND	PLAATS	1931 datum	Antwoordgever
33	*Babar-eil.* . . .		?	hulpprediker.
34	*Aroe-eil.*		?	gezaghebber t.b.
35	Aroe- en Kei-eil.		29—9	hulpprediker.
36	*Aroe-eil.*	Longgar Apara . .	20—8	goeroe.
37	„	Koba-Silfara . . .	?	„
38	„	Koemoel	15—8	„
39	„	Warloy	?	cand. goeroe.
40	„	Loetoer	15—8	„
41	„	Bondjina.	20—8	cand. inl. leeraar.
42	„	Wardjoekoer . . .	7—9	goeroe.
43	„	Koidjabi	5—9	„
44	„	Lolor.	28—7	„
45	„	Wakoea	28—8	„
46	„	Marimar-Djirlaij .	1—9	„
47	„	Seli-bata-bata . . .	?	„
48	„	Ngaigoeli	28—8	„
49	„	Fatoerah	29—8	„
50	„	Laoe-laoe.	?	„
51	„	Afar	29—8	„
52	„	Djaboelenga. . . .	30—8	inl. leeraar.
53	„	Marlusi.	25—8	goeroe.
54	„	Rebi	5—8	„
55	„	Doerdjela-Wangel	15—8	„
56	„	Popdjetoer.	2—7	„
57	„	Fatlabata.	20—8	„
58	„	Maékor	10—5	inl. leeraar.
59	„	Lorong.	20—8	goeroe.
60	„	Goemseij.	15—9	„
61	„	Langahalaoe. . . .	15—9	„
62	„	Dobo.	2—11	inl. leeraar.
63	„	Goremal	5—8	goeroe.
64	„	Ngaibor	30—7	inl. leeraar.
65	„	Laininir	27—8	goeroe.
66	„	Karei	1—8	„
67	„	Selilaoe-Namara. .	25—8	„
68	„	Toengoewatoe . .	16—9	„
69	„	Kabalsian	12—9	„
70	*Banda-eil.* . . .		5—6	gezaghebber.
71	„		?	inl. leeraar.
72	Groot-Banda .	Lonthoir	1—12	goeroe.
73	Nila	Boemei	2—10	inl. leeraar,
74	„	Roemdai	4—10	„ „
75	„ ?	Djerili	?	„ „
76	Téoen	Jafila-Watloedan .	?	goeroe.
77	„	Lajeni	?	inl. leeraar.
77a	*Bantjan-eil.* . .		?	onderafd. bestuurder.
78	*Boeroe*		7—5	gezaghebber.
79	„		18—7	zendeling-leeraar.
80	*Flores.*	distr. Mangerai . .	17—7	gezaghebber.
81	„	„ Maoemere .	4—6	„
82	„	„ Ngada . . .	13—7	„
83	„	„ O. Flores c.a.	1—5	controleur.
84	*Halmahera* . .	„ Djailolo . .	11—5	„
85	„	„ Tobelo . . .	30—5	gezaghebber.

Nummer	EILAND	PLAATS	1931 datum	Antwoordgever
86	*Halmahera* . .	distr. Weda	?	gezaghebber.
87	*Jappen*		?	,,
88	*Kei-eil.*		22-1-'30	missionaris.
89	Groot Kei . . .		1931	,,
90	Klein Kei . . .		1931	,,
91	Kei-eil.		27—4	gezaghebber.
92	*Nieuw-Guinee* .	distr. Manokwari	2—6	waarnemend ass. res.
93	*Molukken* . . .		?	missionaris.
94	*Nieuw-Guinee* .	distr. West-Nw. G.	27—6	gezaghebber.
95	,,	,, Z.W. ,, ,,	22—2	missionaris.
96	,,	,, ,, ,, ,,	?	,,
97	,,	,, ,, ,, ,,	20—5	onderafd. bestuurder.
97a	,,	,, Hollandia .	28—11	gezaghebber.
98	*Oeliassers* . . .		23—4	,,
100	,, . . .		?	inl. leeraar.
101	Haroekoe . . .	Haroekoe	10—10	,, ,,
102	,, . . .	Wassoe.	11—10	goeroe.
103	,, . . .	Hoelalioe	28—10	inl. leeraar.
104	Noesa-laoet . .	Sila-Lainitoe . . .	?	goeroe.
105	,, ,,	Nalihia.	31—9	,,
106	,, ,,	Titawaai	10—11	inl. leeraar.
107	,, ,,	Akoon	?	,, ,,
108	,, ,,	Ameth	2—11	goeroe.
109	Saparoea	Ouw	?	inl. leeraar.
110	,, ...	Oellath.	?	,, ,,
111	,, ...	Sirisori	1—11	,, ,,
112	,, ...	Rooi	2—11	,, ,,
113	,, ...	Haria.	28—9	,, ,,
114	,, ...	Porto.	6—10	,, ,,
115	,, ...	Toehaha	?	,, ,,
116	,, ...	Ihamahoe	13—10	,, ,,
117	,, ...	Nolloth	10—10	,, ,,
118	,, ...	Itawaka	5—10	,, ,,
119	*Schouten-eil.* . .		19—6	gezaghebber.
120	*Seran*	distr. Amahai . . .	6—5	,,
121	,, ...	,, Wahai . . .	5—5	,,
122	,, ...	,, O. Seran . .	3—10	,,
123	,, ...	,, W. Seran . .	23—4	ass. resident.
124	,, ...		29—8	hulpprediker.
125	,, ...	Wasia	?	goeroe.
126	,, ...	Sahoelau.	15—6	,,
127	,, ...	Noeweletetoe . . .	?	cand. inl. leeraar.
128	,, ...	Elpapoetih.	17—6	,, ,,
129	,, ...	Sanahoe	19—6	,, ,,
130	,, ...	Waraha	18—6	goeroe.
131	,, ...	Amahei-Soahoekoe	8—9	,,
132	,, ...	Makariki	19—6	inl. leeraar.
133	,, ...	Dihil	27—6	cand. inl. leeraar.
134	,, ...	Lapela	30—6	goeroe.
135	,, ...	Aketernate.	5—8	,,
136	,, ...	Laha-Serani	?	,,
137	,, ...	Lafa	29—6	in. leeraar.
138	,, ...	Lilijama	30—6	goeroe.
139	,, ...	Hatoemete.	28—6	wd. goeroe.

Nummer	EILAND	PLAATS	1931 datum	Antwoordgever
140	*Seran*	Hatoe	28—6	wd. goeroe.
141	„	Saunoeloe	30—6	„
142	„	Maraina	?	„
143	„	Seti	30—7	inl. leeraar.
144	„	Manoesela	?	„ „
145	„	Maneo	?	goeroe.
146	„	Noesabotan	27—7	„
147	„	Wahakaim	1—8	„
148	„	Kabauhari	25—7	„
149	„	Kanikeh	24—7	„
150	„	Roho	?	inl. leeraar.
151	„	Pasahari	?	goeroe.
152	„	Wahai	17—7	inl. leeraar.
153	„	Kaloa	25—7	goeroe.
154	„	Air-besar	22—7	„
155	Seran-laoet . .	Geser	30—7	inl. leeraar.
156	„ „ . . .	Gaoer	27—7	goeroe.
157	„ „ . . .	Kelangan	?	„
158	Seran	Boela	?	„
159	„	Bonfia	8—7	„
160	„	Piroe	1—9	inl. leeraar.
161	„	Eti-Tanoenoo . . .	22—8	„ „
162	„	Wakolo	12—7	goeroe.
163	„	Tihoelale	28—6	inl. leeraar.
164	„	Lokki	10—6	„ „
165	„	Waesamoe	10—6	goeroe.
166	„	Noenialli	29—6	„
167	Boano	Boano	30—6	inl. leeraar.
168	Seran	Kaibobo	28—6	„ „
169	„	Kamarisan	30—6	„ „
170	„	Seroeawan	30—6	wd. goeroe.
171	„	Roemahkai	22—6	inl. leeraar.
172	„	Kairatoe	1—7	„ „
173	„	Piroe	1—7	„ „
174	„	Hatoesoea	3—7	„ „
175	„	Loemoli	30—6	„ „
176	„	Nikoeloekan . . .	6—7	goeroe.
177	„	Moernaten	8—7	inl. leeraar.
178	„	Soemeit?	?	goeroe.
179	„	Morekaoe	24—7	„
180	„	Laijoewen	14—8	„
181	„	Seriholo-Tala . . .	?	„
182	„	Taniroet	?	inl. leeraar.
183	„	Latea	15—9	goeroe.
184	„	Hatoenoeroe . . .	5—10	„
185	„	distr Honitetoe .	?	inl. leeraar.
186	„	Lohia-Tala	1—9	„ „
187	„	Rambatoe	8—9	goeroe.
188	„	Noeroewe	?	„
189	„	Melilia	10—9	„
190	„	Romberoe?	?	„
191	„	Ahiolo	?	„
192	„	Hoekoe-Ketjil . . .	?	inl. leeraar.
193	„	Imabatai	6—7	goeroe.

Nummer	EILAND	PLAATS	1932 datum	Antwoordgever
194	Seran	Honitetoe	?	goeroe.
195	„	Watoei	?	„
196	„	Hoekoe-Anakota .	?	cand. inl. leeraar.
197	„	Soa-Hoewe	?	goeroe.
198	„	Riring	27—6	inl. leeraar.
199	„	Oewen	1—9	goeroe
200	„	Horale	?	„
201	„	Lohia-Sapolewa . .	1—9	„
202	„	Boeria	1—9	inl. leeraar.
203	„	Pasinalo	?	goeroe.
204	„	Roemah-Wei . . .	?	„
205	„	Neniari	?	„
206	„	Patahoee	12—9	„
207	„	Karloetoe-Kara . .	?	„
208	„	„ -Warasiwa	8—9	„
209	„	Roemah-Olat . . .	5—9	inl. leeraar.
210	„	Hoeloeng	?	goeroe.
211	„	distr. Oewen . . .	19—9	inl. leeraar.
212	„	Latoerake	15—10	goeroe.
213	„	Loemahpeloe . . .	26—10	„
214	*Soela-eil.*		21—5	gezaghebber.
215	*Nieuw-Guinee* .	Sorong (distr.) . .	30—6	„
216	*Tanimbar-eil.* .		27—10	hulpprediker.
217	„ .		22-2-'30	missionaris.
218	„ .		28-2-'31	„
219				
220	„ .		25—5	„
221	„ .		?	onderafd. bestuurder.
222	„ .	distr. Saumlakki .	?	inl. leeraar.
223	„ .	Lermatang	?	goeroe.
224	„ .	Latdalam	25—8	inl. leeraar.
225	„ .	Lingat	?	„ „
226	„ .	Makatian	25—9	„ „
227	„ .	Werain	15—10	goeroe.
228	„ .	Kandar	30—9	„
229	„ .	Roemah-Salat . . .	5—8	„
230	„ .	Kamatoeboeng . .	25—7	„
231	„ .	Otimmer	15—8	„
232	„ .	Themin-Weratan .	30—9	„
233	„ .	Wermatang	15—9	„
234	„ .	Toersoeij	15—10	„
235	„ .	Kil-Sitanuou . . .	30—6	„
236	„ .	Woetmasa	27—6	„
237	„ .	Noerkaat	20—6	„
238	„ .	Weboen	6—7	inl. leeraar.
239	„ .	Keliobar	?	goeroe.
240	„ .	Kelaan	25—6	„
241	„ .	Lija	26—8	„
242	*Ternate*		29—5	controleur.
243	*residentie Ternate*		22—6	hulpprediker.
244	*Timor*	distr. Beloe	7—5	controleur.
245	„	„ Zuid-Midden-Timor	25—5	„

Nummer	EILAND	PLAATS	1931 datum	Antwoordgever
246	*Timor*	distr. N. Midden-Timor	16—5	gezaghebber.
246a	„		25-1-'32	hulpprediker.
247	*Zuid-Wester-eil.*		?	gezaghebber.
248	Wetar	Ilpahil	26—8	goeroe.
249	„	Moning	9—9	„
250	„	Ilwahi	5—10	inl. leeraar.
251	„	Tara	2—10	goeroe.
252	„	Oehak	3—10	„
253	„	Arwalla	30—9	„
254	Roma	Hila	27—7	inl. leeraar.
255	„	Djeroesoe	30—6	„ „
256	Damar	Ilih	17—8	goeroe.
257	„	Bebar-Koemoer . .	9—8	cand. inl. leeraar.
258	„	Meloe-Koeai	22—7	goeroe.
259	„	Woeloer-Kehli . .	?	inl. leeraar.
260	„	Batoemerah	25—8	„ „
261	Kisar	Oirata	30—6	goeroe.
262	Leti	Toloi	?	„
263	„	Tomra	20—8	inl. leeraar.
264	„	Noewèwang	20—7	„ „
265	„	Laitoetoen	5—9	„ „
266	„	Serwaroe	1—9	„ „
267	Moa	Moain	10—10	goeroe.
268	„	Klis	27—7	„
269	„	Wewaroe	?	„
270	„	Kaiwatoe	?	inl. leeraar.
271	„	Tounwawan	17—8	goeroe.
272	Lakor	Sera	?	inl. leeraar.
273	„	Lotatoeara	?	„ „
274	„	Letpey-Jamloelij .	?	goeroe.
275	„	Letoda	19—7	„
276	Loeang	Ilmarang	?	„
277	„	Loeang-Timoer . .	4—8	„
278	Sermata	Batoegadja	29—8	„
279	„	Regoha	25—10	cand. inl. leeraar.

LITERATUURLIJST.

Afkortingen.

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging = BUZ.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië = Bijdr.
De Indische Gids = IG.
Het Koloniaal Tijdschrift = Kol. Tijdschr.
Mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopædisch Bureau = MEB.
Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelingsgenootschap = MZG. (na 1921: Med. Tijdschrift voor Zendingswetenschap).
Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap = TAG.
Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde = Tijdschrift.

280. *Aanteekeningen* op een reis aan de N.- en W. kust van Halmahera. Tijdschrift v. Ned. Ind. 1856. II. p. 209.
281. *Adam, L.* Economische beschrijvingen II. Weltevreden, z. j.
282. *Adriani, N.* Posso. Den Haag, 1919.
283. *Alor.* Inter Ocean XI, 7. p. 329.
285. *Anstey, V.* The trade of the Indian Ocean. London, 1929.
286. *Armstrong, W. E.* Rossel Island. Cambridge, 1928.
287. *Baarda, M. J. van.* Een apologie voor de dooden. Bijdr., 69, 1914. p. 53.
288. *Baessler, A.* Ethnographische Beiträge zur Kenntnis des Ostindischen Archipels. Internat. Arch. f. Ethnographie. 1891. Bd. 4. p. 66.
290. *Bastian, A.* Indonesien: Die Molukken. Berlin, 1884.
292. *Begraven* op Soemba. Bijdr., 82, 1926. p. 576.
293. *Behrmann, W.* Verkehrs- und Handelsgeographie eines Naturvolkes. Abhandelungen zur Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Band II. Frankfurt am Main, 1925.
293.a. *Below, G. von.* Probleme der Wirtschaftsgeschichte. 2te Aufl. Tübingen, 1926.
294.1. *Bernstein, H. A.* Voorloopige mededeelingen nopens reizen i. d. Molukschen Archipel. Tijdschrift, 14, 4e S., 5, 1864. p. 399.
294.2. *Idem.* Mededeelingen nopens reizen enz. Tijdschrift, 18, 5e S., 3, 1869. p. 79.
296. *Besson, M.* Le totémisme. Paris, 1929.
297. *Beversluis, A. J.* en *Gieben, A. H.* Het gouvernement der Molukken. Weltevreden, 1929.
298. *Bijkerk, J.* Een maand op reis in het ressort Wakde. MZG., 65, 1921. p. 236.
299. *Bijlert, G. J. van.* Veranderingen bij den Inlandschen Landbouw. IG., 1930. p. 872 e.v.
300. *Bijlmer, H. J. T.* Met de Centraal Nieuw-Guinee expeditie enz. TAG., 39, 1922. p. 156.
301. *Bik, J. Th.* Aanteekeningen nopens eene reis naar Bima, Timor enz. Tijdschrift, 14, 4° S., 5, 1864, p. 125.

302. *Bink. Nieuw-Guinea* BUZ. 1893. dl. 6, p. 52, 66.
303.1. *Blink, H.* Beteekenis der economische Geographie voor het bestuur en het optreden in Nederlandsch-Indië. „Vragen van den dag", Jrg. 23. afl. 4, 1908.
303.2. *Idem.* Nederlandsch Oost- en West-Indië. 2 dln. Leiden, 1905, 1907.
305. *B-n.* Inheemsche Prauwvaart. De Locomotief. 1930. no. 21.
306. *Bockelmann, A. von.* Wirtschaftsgeographie von Niederländisch Ost-Indien. Halle a. d. S. 1904.
307.1. *Boeke, J. H.* Tropisch-Koloniale Staathuishoudkunde. Dissertatie Leiden. 1910.
307.2. *Idem.* Dualistische Economie. Inaugureele rede. Leiden, 15 Januari 1930.
309. *Boes, A. G.* De bewoners der Zuidelijke Molukken. De Volken van Ned. Ind. dl. II, p. 80. A'dam, 1921.
310. *Bokemeyer, H.* Die Molukken. Leipzig, 1888.
311. *Boll, V. G. A.* Eenige mededeelingen omtrent het eiland Moena. IG., 1913 II. p. 1022.
312. *Boot, W. G.* Korte schets der Noordkust van Ceram. TAG., 2e S. dl. X, 1893. p. 650, 885, 1163.
313. *Bout, D. C. A.* In en om de Bentoenigolf. Oegstgeest, 1923.
314. *Bredemann, G.* Die wirtschaftlichen Verhältnisse am mittleren Ramu. Berlin, 1916.
315. *Briffault, R.* The Mothers. Vol. II. London, New York, 1927.
316. *Broersma, R.* Mededeelingen over de eilanden van het sultanaat Boeton. Kol. Tijdschr., 1930. p. 26.
320. *Bücher, K.* Die Entstehung der Volkswirtschaft. 6te Aufl., Tübingen, 1908.
321. *Bukhsh, S. Khuda.* Studies: Indian and Islamic. London, 1927.
322.1. *Burger, E. J.* Landverhuizing bij de inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië als koloniaal-economisch verschijnsel. Dissertatie Utrecht, 1927.
322.2. *Idem.* Papoesche Problemen. Kol. Tijdschr., 1930. p. 248, 502.
322.3. *Idem.* Aanteekeningen over de volkshuishouding op Noord Nieuw-Guinee. Kol. Tijdschr., 1928. p. 556.
322.a. *Burger, F.* Beiträge zur Kenntnis der Völkerkunde der malaiischen Inseln. Stuttgart, 1927.
323. *Camerling, E.* Ueber Ahnenkult in Hinterindien und auf den grossen Sunda Inseln. Rotterdam, 1928.
324.1. *Campen, C. F. H.* Het eiland Halemahera. Tijdschrift, 28, 1883. p. 240.
324.2. *Idem.* De Alfoeren van Halemahera. Tijdschrift, 1885. p. 284.
325. *Cappers, E.* De Katholieke Missie op het eiland Jamdena. Onze Missiën in Oost en West, 1918. Aflevering 4.
325.a. *Cassel, G.* Theoretische Sozialökonomie. Leipzig, 1918.
326. *Clercq, F. S. A.* De West- en Noordkust van Nederlandsch Nieuw Guinea. TAG., 2e S. dl. X, 1893. p. 151, 438, 587, 841, 981.
327. *Coolhaas, W. Ph.* Mededeelingen betreffende de onderafdeeling Batjan. Bijdr., 82, 1926. p. 403.
328. *Crawley, E.* The Mystic Rose. London, 1902.
328.a. *(Die) Cultur* der Gewürzbäume auf den Molukken. Globus, 21, 1872.
329. *Cunow, H.* Allgemeine Wirtschafts-Geschichte. 2 dln. Berlin. 1926, 1927.
330. *De eilanden* Alor en Pantar. TAG., 1914. p. 70.
331. *De Inlandsche* burgers in de Molukken. Bijdr. 70, 1915. Aflev. 3 en 4.
332. *Descamps, P.* Etat social des peuples sauvages. Paris, 1930.

333. *De Zuidwest* Nieuw-Guinea-expeditie 1904/1905. Leiden, 1908.
334.1. *Dissel, J. S. A. van.* Landreis van Fakfak naar Sekar. TAG., 1904. p. 478.
334.2. *Idem.* Reis van Ati Ati Onin naar Kajoni. TAG., 1904. p. 617.
334.3. *Idem.* Beschrijving van een tocht naar het landschap Bahaam. TAG., 1904. p. 787.
334.4. *Idem.* Reis van Goras naar Ginaroe. TAG., 1907. p. 992.
335. *Doren, J. B. J. van.* Boeroe en Manipa. A'dam, 1859.
336. *Drabbe, P.* Dood en begrafenis en spiritisme op Tanimbar. TAG., 1925. p. 31.
337. *Duyvendak, J. Ph.* Het Kakean-genootschap van Seran. Diss. Leiden, 1926.
338. *Eijbergen, H. C. van.* Geschiedkundige aanteekeningen omtrent de Noordkust van Ceram vanaf het jaar 1806 tot 1832. Tijdschrift, 18, 1869. p. 489.
339. *Elout, C. K.* De Groote Oost. Den Haag, 1930.
340. *Es, L. J. C. van.* Inlandsche koperertsontginningen op Timor. TAG., 1921. p. 808.
341. *Ethnographische* gegevens betreffende de inboorlingen in het stroomgebied van de Mamberamo. TAG., 1915. p. 655.
342. *Feuilletau de Bruijn, W. K. H.* Korte aanteekeningen nopens de Kaja-Kaja aan de Noord-West-rivier. Tijdschrift, 55, 1913. p. 544.
343. *Finsch, O.* Neu-Guinea und seine Bewohner. Bremen, 1865.
344.1. *Fortgens, J.* Schets van de vlechtkunst der Tabaroe's van Halmahera. Ned. Ind. Oud en Nieuw. Jrg. 15. p. 1.
344.2. *Idem.* Zending en bestuur in de onderafdeeling Djailolo. MZG., 61, 1917. p. 47.
344.3. *Idem.* Vier weken zendingsarbeid op Taliabo. MZG., 59, 1915. p. 142, 223.
344.4. *Idem.* De zendingsarbeid in Djailolo. MZG., 59, 1915. p. 313.
344.5. *Idem.* Van Sidangoli naar Ibu. MZG., 48, 1904. p. 1.
344.6. *Idem.* Vier weken onder de Tabaru en Waioli van Noord-West Halemahera. MZG., 49, 1905. p. 1.
344.7. *Idem.* Het adat-huwelijk onder den Tabaroestam. Bijdr., 71, 1916. p. 425.
345. *Foster, T. S.* From savagery to commerce. London, 1930.
346. *Frohme, K.* Arbeit und Kultur. Hamburg, 1905.
347. *Fuhrmann, E.* Neu-Guinea. Hagen i. W., 1922.
348. *Gennep, A. van.* Tabou et Totémisme à Madagascar. Paris, 1904.
350.1. *Geurtjens, H.* Bezit- en erfrecht bij de Marindineezen. TAG., 1929. p. 223.
350.2. *Idem.* Uit een vreemde wereld. 's-Hertogenbosch, 1921.
351. *Gide, Ch.* Principes d'Economie Politique. Paris, 1910.
352. *Gjellerup, K.* De Saweh-stam der Papoea's in Noord Nieuw-Guinea. TAG., 1912, p. 171.
353. *Goldenweiser, A. A.* Early Civilization. New York, 1922.
354.1. *Gonggrijp, G.* Over Ethnologiese ekonomie. Kol. Tijdschr., 1927. p. 553.
354.2. *Idem.* Idem. 's-Gravenhage, 1927.
355.1. *Gooszen, A. J.* De Majo-Mysteriën ter Nieuw-Guinea's Zuidkust. Bijdr., 69, 1914. p. 366.
355.2. *Idem.* De Bewoners van Ned. Nw. Guinee (De Volken van Ned. Ind. dl. II. p. 104). A'dam 1921.
356.1. *Graebner, F.* Methode der Ethnologie. Heidelberg, 1911.
356.2. *Idem.* Das Weltbild der Primitiven. München, 1924.
357. *Grierson, P. J. H.* The Silent Trade. Edinburgh, 1903.

358. *Grosse, E.* Die Formen der Familie und die Formen der Wirthschaft. Leipzig, 1896.
360. *Gunnar Landtman, Ph. D.* The Kiwai Papuans of British New Guinea. London, 1927.
361. *Gurewitsch, B.* Die Entwicklung der menschlichen Bedürfnisse u.s.w.. Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen. Bd. 19, Heft 4. Leipzig, 1901.
362.1. *Hahn, E.* Die Entstehung der wirtschaftlichen Arbeit. Heidelberg, 1908.
362.2. *Idem.* Die Entstehung der Pflugkultur. Heidelberg, 1909.
362.a. *Halie, N.* Rapport over den economischen toestand der bevolking in de onderafdeeling Hollandia (niet gepubliceerd).
363.1. *Hasselt, F. J. F. van.* Uit het volksleven van de bewoners der Humboldtsbaai. Bijdr., 63, 1909. Aflev. 1 en 2.
363.2. *Idem.* Geschiedenis van het Zendingsonderwijs op Noord Nieuw-Guinea. MZG., 66, 1922. p. 43.
363.3. *Idem.* Een bezoek aan Amsterdam. MZG., 65, 1921. p. 321.
363.4. *Hasselt, J. B. van.* Die Noeforeezen. Zeitschr. f. Ethnol., 8, 1876. p. 134, 169.
364. *Heeres, J. E.* De Mapia eilanden. TAG., 1900, p. 97.
365.1. *Heldring, O. G.* De Zuidkust van Nieuw-Guinea. Batavia, 1910.
365.2. *Idem.* Bijdrage tot de ethnografische kennis der Mariende-Anim. Tijdschrift, 55, 1913. p. 429.
366. *Hendriks en van Baarda.* Boeroe. BUZ., 1886, p. 178.
367. *Het eiland Leti.* TAG., 33, 1916. p. 95.
368. *Het exploreeren* van Nieuw-Guinea. IG., 1913 dl. II. p. 1525.
369. *Hille, J. W. van.* Reizen in West-Nieuw-Guinea. TAG., 1905, 1906. p. 233; 451.
370. *Hirschi, H.* Reisen in Nordwest-Neu-Guinea. Jahresber. d. Geogr. Ethnogr. Gesellsch. in Zürich. 1907—1908. p. 72.
371. *Hobhouse, L. T. c.s.* The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples. London, 1930.
372. *'t Hoen, H.* Het veeteeltbedrijf in onze Oost-Indische koloniën. Tijdschr. voor Econom. Geographie, 10, 1919. p. 460.
373.1. *Höevell, G. W. W. C.* baron van. Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliassers. Dordrecht, 1875.
373.2. *Idem.* De Aroe eilanden. Tijdschrift, 33. p. 57.
373.3. *Idem.* De afdeeling Babar. Tijdschrift, 33. p. 187.
373.4. *Idem.* Tanimbar en Timor-Laoet eilanden. Tijdschrift, 33. p. 160.
373.5. *Idem.* De Kei-eilanden. Tijdschrift, 33. p. 102.
373.6. *Idem.* Leti-eilanden. Tijdschrift, 33. p. 200.
374. *Horst, D. W.* Rapport van eene reis naar de Noordkust van Nieuw-Guinea. Tijdschrift, 32, 1889, p. 217.
375. *Hoyt, E. E.* Primitive Trade. London, 1926.
376.1. *Hueting, A.* Over den bruidschat. MZG., 57, 1913. p. 197.
376.2. *Idem.* Het district Tobelo op de Oostkust van Halmahera. TAG., 22, 1905. p. 604.
376.3. *Idem.* De Tobeloreezen in hun denken en doen. Bijdr., 77, 78, 1921-'22. p. 217; 137.
376.4. *Idem.* Verordeningen aangaande de adat der inlandsche christenen op het eiland Halmahera. Bijdr., 63, 1909. Aflev. 1 en 2.
377. *Ingram, J. K.* A History of Political Economy. London, 1919.
378. *Jens, F. J.* Het Insos en het K'borfeest op Biak en Soepiori. Bijdr., 72, 1916. Aflev. 3 en 4.
379. *Jevons, W. Stanley.* Political Economy. 3rd ed. London, 1881.
380. *Jongh, G. J. J. de.* Morotai. TAG., 1909. p. 381.
381. *Kat Angelino, A. D. A. de.* Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlandsch-Indië. 1e dl. 's-Gravenhage, 1929.

382. *Kate, H. F. C. ten.* Verslag eener reis in de Timorgroep en Polynesië. Leiden, 1894.
383. *Kemp, P. H. van der.* Het herstel van het Nederlandsche gezag in de Molukken in 1817. Bijdr., 65, 66, 1911. p. 339.
384. *Kielstra, J. C.* Proeve eener inleiding tot de Koloniale Staathuishoudkunde. 2 dln. Bandoeng, 1908, 1909.
385. *Kock, M. A. de.* Eenige ethnologische en anthropologische gegevens omtrent een dwergstam in het bergland van Zuid Nieuw-Guinea. TAG., 29, 1912. p. 154.
385.a. *Kolff, G. H. van.* Bevolkingsrietcultuur in Ned. Ind. Diss. Wageningen, 1925.
386.1. *Kolk, J. van de.* Bij de oermenschen van Ned. Zuid-Nieuw-Guinea. 1919.
386.2. *Idem.* Leeftijdsklassen op de Tanimbar eilanden. Bijdr., 80, 1924. p. 601.
387. *(Het) Koloniaal Weekblad.* Jrg. 30. no. 45 (over een weefschool op Alor. p. 532).
388. *Koppers, P. W.* Die ethnologische Wirtschaftsforschung. Anthropos, 1915—1916. p. 611, 971.
389. *Kopstein, F.* Zoologische Tropenreise. Batavia, 1926 ?
389.a. *Kraft, A. J. C.* Coöperatie in Indië. Diss. A'dam V.U. 1929.
390. *Krause, F.* Das Wirtschaftsleben der Völker. Breslau, 1924.
391. *Krieger, M.* Neu-Guinea. Berlin, 1899 ?
392.1. *Kruyt, A. C.* Het animisme in den Indischen Archipel. 's-Gravenhage, 1906.
392.2. *Idem.* Koopen in Midden Celebes. Med. d. Koninkl. Akad. v. Wetensch. afd. Letterk. dl. 56 serie B.
392.3. *Idem.* De Soembaneezen. Bijdr., 78, 1922. p. 466.
392.4. *Idem.* Verslag van een reis door Timor. TAG., 38, 1921. p. 769.
392.5. *Idem.* De Timoreezen. Bijdr., 79, 1923. p. 347.
392.6. *Idem.* Verslag van een reis over het eiland Soemba. TAG., 1921. p. 513.
393.1. *Lamster, J. C.* De Papoea's van het Sentanimeer. Onze Aarde, Jrg. 3, 1930. p. 338.
393.2. *Idem.* Het staande roeien en de lange schepriem der Papoea's. TAG., 1925. p. 893.
393.3. *Idem.* Beschavingsgebieden op Nieuw-Guinee. TAG., 1925, p. 402.
396. *Lasschuit, H.* De bewoners der Noordelijke Molukken. (De Volken v. Ned. Ind. dl. II. p. 59.) A'dam, 1921.
397. *Leidraad* voor het gewestelijk onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart van de inlandsche bevolking op Java en Madoera. Batavia, 1904.
398. *Leroy, O.* Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive. Paris, 1925.
400. *Lévy-Bruhl, L.* L'Ame Primitive. Paris, 1927.
403.1. *Lorentz, H. A.* Eenige maanden onder de Papoea's. Leiden, 1905.
403.2. *Idem.* Zwarte menschen, witte bergen. Leiden, 1913.
404. *Loubèr, J. A. Jr.* Woningbouw en architectuur in Nw. Guinea. Ned. Ind. Oud en Nieuw. Jrg. 14. p. 1, 51, 153, 249, 413.
405. *Lumholtz, C.* Through Central Borneo. 2 dln. London, 1921.
406. *Mackay, K.* Across Papua. London, 1909.
407.1. *Malinowski, Br.* Sex and repression in savage society. London, 1927.
407.2. *Idem.* The primitive economics of the Trobriand Islanders. The Economic Journal, 31, 1921. p. 1.
409. *Martin, K.* Reisen in den Molukken. Leiden, 1894.
410. *Mauss, M.* Essai sur le don. L'Année Sociologique, 1923—1924. Paris, 1925.

411.1. *MEB. 1.* Het sultanaat Batjan. 1911.
411.2. *Idem 2.* p. 5. De zelfbesturende landschappen op de Sangi- en Talaud-eilanden. 1912.
411.3. *Idem 11.* De uitkomsten der verrichtingen van de militaire exploratie in Nederl. Nw. Guinea. 1916.
411.4. *Idem 13.* Halmahera en Morotai. 1917.
411.5. *Idem 15.* De Soela eilanden. 1918.
411.6. *Idem 21.* De Schouten- en Padaido-eilanden. 1920.
411.8. *Idem 26.* Flores. 1921.
411.9. *Idem 29.* Seran. 1922.
412. *Merton, H.* Forschungsreise in den Südöstlichen Molukken. Frankfurt a. M., 1910.
413.1. *Miesen, J. H. W. van der.* Een tocht langs de Noordoostkust van Boeroe. TAG., 25, 1908. p. 833.
413.2. *Idem.* Het eiland Ambelaoe en zijne bewoners. TAG., 28, 1911. p. 950.
413.3. *Idem.* Een en ander over Boeroe. MZG., 46, 1902. p. 427.
414.1. *Moolenburgh, P. E.* Enkele ethnographische bijzonderheden van de Arfoe's op Noord Nieuw-Guinea. TAG., 19, 1902. p. 163.
414.2. *Idem.* Reis door het smalste gedeelte van Ned. Nw. Guinea. TAG., 20, 1903. p. 206.
415. *Morgan, L. H.* Ancient Society. New York, 1907.
416.1. *Moszkowski, M.* Vom Wirtschaftsleben der primitiven Völker. Jena, 1911.
416.2. *Idem.* Bericht aus N. Guinea. Z. f. E., 1910, p. 948; 1911, p. 315.
417.1. *Mukerjee, R.* The foundations of Indian Economics. London, 1916.
417.2. *Idem.* Principles of Comparative Economics. 2 dln. London, 1921, 1922.
418. *Muller-Lyer, F.* Phasen der Kultur. 2te Aufl., München, 1915.
419. *Murray, H.* Papua of To-day. London, 1925.
420. *Napjus, J. van Hecht Muntingh.* Aanteekeningen betreffende het eiland Ceram of Seran. TAG., 29, 1912. p. 776.
422. *Neyens, M.* Onder de Kaja-Kaja's van Zuid-Nieuw-Guinea. Onze Missiën in Oost- en West-Indië. Jrg. 3, Aflev. 3.
423. *Neuhauss, R.* Deutsch-Neu-Guinea. 3 dln. Berlin, 1911.
424. *Newton, H.* In far New Guinea. London, 1914.
424.a. *Nieboer, H. J.* Slavery as an industrial system. Diss. Utrecht, 1900.
424.b. *Nielsen, A. G.* In het land van kannibalen en paradijsvogels. Amsterdam, 1930
425. *Nieuw-Guinea.* BUZ., 1886. p. 1, 22, 49, 157.
426.1. *Nieuwenkamp, W. O. J.* Twaalf dagen op Roti. TAG., 38, 1921. p. 567.
426.2. *Idem.* Over de verschillende soorten van mokko's van Alor. TAG., 36, 37; 1919, 1920. p. 222, 332; 778.
426.3. *Idem.* Een vijfdaagsche tocht n. h. binnenland van Soemba. TAG., 37, 1920. p. 503.
426.4. *Idem.* Soembaweefsels. TAG., 37, 1920. p. 374.
426.6. *Idem.* Zwerftocht door Timor en onderhoorigheden. A'dam, 1925.
427. *Nog* een en ander over Boeroe en Halmaheira. BUZ., 1887. p. 1, 65, 117.
428. *Nordenskiöld, E.* Modifications in Indian Culture through inventions and loans. Göteborg, 1930.
429.1. *Nouhuys, J. W. van.* Der Bergstamm Pesegem im Inneren von Niederländisch-Neu-Guinea. Nova-Guinea, VII. Leiden, 1923.
429.2. *Idem.* Bijdrage tot de kennis van het eiland Taliaboe der Soela-Groep. TAG., 27, 1910. p. 945, 1173.
430. *Oppel, A.* Natur und Arbeit. 2 dln. Leipzig, Wien, 1904.

430.a. *Idem.* Kaiser Wilhelmsland in Neu Guinea. Das Ausland, Jhrg., 1889. p. 61, 86, 109.
431. *Oppenheimer, F.* Theorie der reinen und Politischen Ökonomie. 2 dln. Jena, 1923, 1924.
432. *Ossenbruggen, F. D. E. van.* Het primitieve denken zooals dit zich uit voornamelijk in pokkengebruiken op Java en Madoera. Bijdr., 71, 1916. p. 1.
433. *Paerels, J. J.* Sago. (v. Gorkum. O. Ind. Cultures dl. II) A'dam, 1918.
434. *Passarge, S.* Grundzüge der gesetzmässigen Charakterentwicklung der Völker. Berlin, 1925.
435. *Patot, J. W. Tissot van.* Een viertal tochten door het eiland Terangan. TAG., 25, 1908. p. 77.
436. *Pionier (A. J. Gooszen).* De strandbewoners van Z. Nw. Guinea en hunne dorpen. TAG., 1908. p. 683.
437. *Planten, H. O. W.* Verslagen v .d. wetensch. opnemingen en onderzoekingen op de Key-eilanden (1889 en 1890). Leiden, 1893.
438. *Pratt, A. E.* Two years among New-Guinea cannibals. London, 1906.
439. *Rawling, C.* The land of the New-Guinea Pygmies. London, 1913.
440.1. *Riedel, J. G. F.* Galela und Tobeloresen. Z.f.E., 17, 1885, p. 58.
440.2. *Idem.* De sluik- en kroeshaarige rassen tusschen Selebes en Papua. 's-Gravenhage, 1886.
441. *Robidé van der Aa, P. J. B. C.* Reizen naar Ned. Nw. Guinea. Das Ausland, Jhrg. 1880. p. 541, 570, 591.
442. *Roijen, A. van.* Landbouw op de Kei-eilanden. Annalen v. O. L. Vrouw v. h. Heilig Hart. Jrg. 47. no. 11.
443. *Roscher, W.* Grundlagen der Nationalökonomie. dl. I. Stuttgart, 1880.
444.1. *Rosenberg, C. B. H. von.* Der Malayischen Archipel. Das Ausland. Jhrg. 1880. p. 124.
444.2. *Idem.* Reis naar de Zuidoostereilanden. 's-Gravenhage, 1867.
445. *Rouffaer, G. P.* De Javaansche naam „Seran" van Z. W. Nw. G. voor 1545. TAG., 25, 1908. p. 308.
446. *Rühl, A.* Vom Wirtschaftsgeist im Orient. Leipzig, 1925.
447. *Ruinen, W.* Sagopalmen en hunne beteekenis voor de Molukken. A'dam, 1921.
448. *Rumphius, G. E.* De Ambonse Historie. 1687. heruitgave: Bijdr., 64, 1910.
449. *Rutten, L.* Ontwikkelingsmogelijkheden v. h. eil. Ceram. TAG., 1920. p. 43.
450. *Ruys, Th. H.* Bezoek aan den kannibalenstam van Noord Nw. Guinea. TAG., 1906. p. 320.
451.1. *Sachse, F. J. P.* Het eiland Seran en zijne bewoners. Leiden, 1907.
451.2. *Idem.* Ontwikkelingsmogelijkheden v. h. eil. Ceram. TAG., 1920. p. 379.
451.3. *Idem.* Noord Nw. Guinea. TAG., 1912. p. 36.
451.4. *Idem.* Nota betreffende W. Ceram (Voor den dienst). 1919 ?
452. *Sande, G. A. J. van der.* Nova Guinea III. Leiden, 1907.
453. *Sapper, K.* Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrsgeographie. Berlin, 1925.
454. *Scheltema, A. M. P. A.* De voeding v. d. inl. bevolk. v. Ned. Ind., Kol. Studiën, 14, 1930. p. 368.
454.a. *Schmidt, M.* Grundriss der ethnologischen Volkswirtschaftslehre. 2 dln. Stuttgart, 1920, 1921.
455. *Schmidt, M.* (schrijver als 454.a ?) Die materielle Wirtschaft bei den Naturvölkern. Leipzig, 1923.

456. *Schmidt, W. und Koppers.* Gesellschaft und Wirtschaft der Völker. Regensburg, 1924 ?
457.1. *Schmoller, G.* Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre. München, 1919.
457.2. *Idem.* Volkswirtschaft, Volkswirtschaftslehre und methode. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. p. 543. Bd. 7. 2te Aufl. Jena, 1901.
458. *Schrieke, B.* The Effect of Western Influence on native civilizations in the Malay Archipelago. Batavia, 1929.
459. *Schurtz, H.* Urgeschichte der Kultur. Leipzig, 1900.
460.1. *Schut, J. A. F.* Het Feminisme op Boeroe. MZG., 61, 1917. p. 128.
460.2. *Idem.* Het Zendingswerk op Boeroe. MZG., 61, 1917. p. 29.
460.3. *Idem.* Zelfonderhoud der gemeenten op Boeroe. MZG., 61, 1917. p. 319.
460.4. *Idem.* Nòro en Fèna op Boeroe. Bijdr., 77, 1921. p. 615.
460.5. *Idem.* Tweemaal naar Moro. TAG., 1906. p. 44.
460.6. *Idem.* Het eten van de eerstelingen van den gierstoogst op Boeroe. MZG., 1923. p. 327.
461. *Seligmann, C. G.* The Melanesians of British New Guinea. Cambridge, 1910.
462. *Sibree, J.* Madagascar. Leipzig, 1881.
463. *Smits, M. B.* Over den landbouw in Ned. Ind. Groningen, 1929.
464. *Somló, F.* Der Güterverkehr in der Urgesellschaft. Leipzig, 1909.
465. *Sonnerat.* Voyage à la Nouvelle Guinée. Paris, 1776.
466. *Spann, O.* Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre. Leipzig, 1922.
467. *Spengler, O.* Der Untergang des Abendlandes. 2 dln. München, 1920, 1922.
468. *Spranger, E.* Lebensformen. 6e Aufl. Halle a. d. S., 1927.
470. *Stormer, J.* Schets der Obi-eil. Tijdschrift, 1889. p. 620.
470.a. *Surányi-Unger, Th.* Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena, 1927.
471.1. *Tauern, O. D.* Patasiwa und Patalima. Leipzig, 1918.
471.2. *Idem.* Die Molukkeninsel Misol. A. Petermanns Mitteilungen. Jhrg. 61, 1915. p. 311.
472. *Thilenius, G. von.* Primitives Geld. Archiv. f. Anthrop. 46, 1921. p. 1.
473. *Tichelman, G. L.* De onderafdeeling Amahei (Seran). TAG., 1925. p. 653.
474.1. *Tillema, H. F.* Kromoblanda. dl. IV, 1921.
474.2. *Idem.* Zonder tropen geen Europa. Bloemendaal, 1926.
477. *Tylor, E. B.* Primitive Culture. London, 1913. 5th ed.
478. *Valentijn, F.* Oud en Nieuw Oost-Indiën. dl. I. Dordrecht, 1724.
478.a. *Verrijn Stuart, C. A.* De grondslagen der volkshuishouding. 2e druk. Haarlem, 1924.
479. *Verslag* van de militaire exploratie van Nederlandsch Nieuw-Guinee 1907—1915. Weltevreden, 1920.
480. *Vertenten, P.* Het koppensnellen in Zuid Nieuw-Guinea. Bijdr., 79, 1923. p. 45.
481.1. *Vierkandt, A.* Die wirtschaftlichen Verhältnisse der Naturvölker. Zeitschr. f. Sozialwissenschaft. Jhrg. 2, 1899. p. 81, 175.
481.2. *Idem.* Naturvölker und Kulturvölker. Leipzig, 1896.
482. *Visser, C. M.* De landbouw in de residentie Amboina in het jaar 1853. Tijdschrift, 1859. p. 19.
483. *Vormann, F.* Das tägliche Leben der Papua. Anthropos, 1917—1918. p. 891.
484. *Vries, G. de.* Bij de Bergalfoeren op West-Seran. Zutphen, 1927.

485. *Vries, J. H. de.* Reis door eenige eilandengroepen der residentie Amboina. TAG., 1900. p. 467, 593.
486. *Walras, L.* Eléments d'économie politique pure. Lausanne, 1874.
487. *Wanner, J.* Ethnologische Notizen über die Inseln Timor und Misol. Archiv. f. Anthrop. 40, 1913.
488. *Weel, K. M. van.* Een tocht op de Bensbachrivier. TAG., 1908. p. 304.
490. *Weule, K.* Die Urgesellschaft und ihre Lebensfürsorge. 20. Aufl. Stuttgart, 1921.
491. *Wielinga.* Soemba voorheen en thans. IG., 1913, II. p. 965.
492. *Willer, T. J.* Boeroe. Amsterdam, 1858.
493. *Wilson, G. Livingstone.* Agriculture of the Hidatsa Indians Minneapolis, 1917.
497.1. *Wirz, P.* Dämonen und Wilde in Neuguinea. Stuttgart, 1928.
497.2. *Idem.* Bei liebenswürdigen Wilden in Neuguinea. Stuttgart, 1929.
497.3. *Idem.* Im Herzen von Neuguinea. Zürich, 1925 ?
497.4. *Idem.* Die Marind-Anim von Holländisch-Süd-Neu-Guinea. Hamburg, 1922.
498. *Witkamp, H.* Een verkenningstocht over het eiland Soemba. TAG., 1912. p. 744; 1913, p. 8, 484, 619.
499. *Wollaston, A. F. R.* Pygmies and Papuans. London, 1912.

INHOUD.

EERSTE GEDEELTE.

Het onderzoek van het economisch leven der primitieven.

INLEIDING . . . . . blz. 1

HOOFDSTUK I.

Over verschillen tusschen Westersche volkeren en primitieven . . . . . „ 4

1e. De natuurlijke omgeving en klimatologische omstandigheden . . . . . „ 5

2e. De ras- en volkseigenschappen . . . . . „ 9

3e. De heerschende opvattingen en maatschappelijke verhoudingen . . . . . „ 14

4e. De dwang, die op een groep wordt uitgeoefend . . . . . „ 23

HOOFDSTUK II.

Ethnologische economie . . . . . „ 28

De verzonden vragenlijst . . . . . „ 41

TWEEDE GEDEELTE.

Economische toestanden in het Oostelijk deel van den Indischen Archipel en op Nederlandsch Nieuw-Guinee.

HOOFDSTUK III.

De productie . . . . . „ 47

§ 1. De jacht . . . . . „ 47

§ 2. De zee- en rivierproducten . . . . . „ 50

J 9180.

§ 3. De boschproducten . . . . . blz. 54
§ 4. De landbouw . . . . . „ 57
a. Verbouwde gewassen . . . . . „ 57
b. Handel in tuinproducten . . . . . „ 59
c. Grondbewerking . . . . . „ 60
d. De opbrengst . . . . . „ 65
§ 5. De aangeplante boomen en struiken en de genotmiddelen . . . . . „ 66
§ 6. De veeteelt . . . . . „ 74

HOOFDSTUK IV.

De arbeid . . . . . „ 78
§ 1. De arbeidsverdeeling . . . . . „ 78
§ 2. Samenwerking en leiding . . . . . „ 81
§ 3. Arbeidslust . . . . . „ 84
§ 4. De belooning . . . . . „ 87
§ 5. De houding tegenover nieuwe productiemethoden en individueel bezit . . . . . „ 88

HOOFDSTUK V.

De handel . . . . . „ 92
§ 1. Industrie en nijverheid, ambacht, monopolie „ 92
§ 2. Onderlinge handel en handel met vreemdelingen . . . . . „ 98

HOOFDSTUK VI.

Slotbeschouwingen . . . . . „ 105
LITERATUURVERWIJZINGEN . . . . . „ 111
LIJST DER ONTVANGEN ANTWOORDEN . . . „ 117
LITERATUURLIJST . . . . . „ 123

STELLINGEN.

I

De hypothese van Taylor, dat de verschillen tusschen de rassen ontstaan zouden zijn doordat sommige stammen, ten gevolge van veranderingen in de klimatologische omstandigheden, geïsoleerd raakten en daardoor achterbleven in ontwikkeling, terwijl andere groepen zich verder konden ontwikkelen, is onvoldoende.

(G. Taylor: Environment and race. London. 1927. p. 226, 227.)

II

Ten onrechte bestrijdt van der Bij de door Gonggrijp, in een artikel „Over ethnologiese ekonomie", gemaakte opmerkingen, betreffende de geringe waarde van „hologeïsche verhandelingen".

(G. Gonggrijp: Over ethnologiese ekonomie. Kol. Tijdschr., 1927. p. 553 e.v., T. S. van der Bij: Ontstaan en eerste ontwikkeling van den oorlog. Diss. Amsterdam, S. U., 1929. p. 15, 16.)

III.

De meening van Moszkowski: „Besonderes bei den Papua in Inner-Neu-Guinea ist die Trennung der Wirtschaft der Geschlechter in der denkbar schärfsten Weise durchgeführt", wordt door enkele ethnografische gegevens weersproken.

(M. Moszkowski: Vom Wirtschaftsleben der primitiven Völker. 1911. p. 6, 7.)

IV.

Een duidelijke voorstelling van den „economischen oertoestand" kunnen wij niet verkrijgen, door, zooals Bücher meent, uit het leven van de Wedda's en Boschjesmannen het gebruik van vuur, pijl en boog weg te denken.

(K. Bücher: Die Entstehung der Volkswirtschaft. 6te Aufl. 1908. p. 7, 8.)

V.

De verklaring, die Bücher geeft van de economische ontwikkeling, houdt geen rekening met de verschillende geografische omstandigheden, waaronder de volkeren leven.

(K. Bücher: Die Entstehung der Volkswirtschaft. 6te Aufl. 1908. p. 91.)

VI.

De arbeid der primitieven is geen spel.

VII.

Het feit, dat de voetpaden bij primitieve volken van nederzetting tot nederzetting loopen, en niet regelrecht naar het punt, waarheen men wil gaan, is geen bewijs voor de zorgeloosheid der primitieven.

(vgl. A. Vierkandt: Naturvölker und Kulturvölker. Leipzig, 1896. p. 264, 265.)

VIII.

De invloed der ras- en volkseigenschappen op het economisch leven der volkeren, is onvoldoende bestudeerd.

(zie diss. Hfdst. I 2e.)

IX.

De afwijzing van onze rationeele arbeidsmethoden door den primitieven mensch, kan zelfs volgens onze begrippen economisch gerechtvaardigd zijn.

X.

Aan de zending is de toegang op Bali niet te ontzeggen. Wel dient echter de zekerheid te bestaan, dat het zendingsgenootschap of de congregatie, waaraan, onder toezicht der regeering, wordt toegestaan op Bali te arbeiden, een open oog heeft voor de daar bestaande cultuur.

(vgl. H. Th. Fischer: Zending en volksleven in Nederlands-Indië. Zwolle, 1932. p. 41, 42.)

XI.

De uitbreiding van de teelt van handelsgewassen voor den export, om daardoor het bevolkingsvraagstuk van Java tot een oplossing te brengen, mag niet leiden tot verwaarloozing der rijstproductie.

XII.

De verhooging van de koopkracht der inheemsche bevolking van Oost-Indië, beteekent nog niet een verhooging van het welvaartspeil.

XIII.

Het belang van den Nederlandschen Staat eischt, dat maatregelen genomen worden tegen den grooten invoer van Japansche artikelen in den Indischen Archipel.

XIV.

De in het artikel over „Het karakterologisch onderzoek naar de geschiktheid voor een betrekking in Indië", voorgestelde tests, zijn niet geheel doeltreffend.

(H. J. Slegtenhorst: Het karakterologisch onderzoek naar de geschiktheid voor een betrekking in Indië. De Indische Gids, 1932. p. 1082.)